

Г О Д И Ш Н И К
НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Философски факултет

Библиотечно-информационни науки

A N N U A L
OF SOFIA UNIVERSITY
“ST. KLIMENT OHRIDSKI”

Faculty of Philosophy

Library and Information Science

Том/Volume 12/13, 2020/2021

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ST. KLIMENT OHRIDSKI UNIVERSITY PRESS

СОФИЯ • 2021 • SOFIA

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р МИЛЕНА МИЛАНОВА (главен редактор)
проф. дфн ОЛЯ ХАРИЗАНОВА (отговорен редактор за т. 12/13)
доц. д-р ЕЛИЦА ЛОЗАНОВА-БЕЛЧЕВА (отговорен редактор за т. 12/13)
проф. дфн ИВАНКА МАВРОДИЕВА
проф. д-р КРАСИМИРА ДАСКАЛОВА
проф. дн ЦВЕТАНКА ПАНЧЕВА
доц. д-р АНЕТА ДОНЧЕВА
доц. д-р ДЕСИСЛАВА ЛИЛОВА
доц. д-р ЕЛИ ПОПОВА
доц. д-р ИЛКО ПЕНЕЛОВ

СЕКРЕТАР
ВЕСЕЛА ЦОКЕВА

© Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Философски факултет
2021

ISSN 1313-4256

СЪДЪРЖАНИЕ

ИНФОРМАЦИОННА НАУКА

<i>Елица Лозанова-Белчева. БИБЛИОМЕТРИЧЕН АНАЛИЗ НА ПУБЛИКАЦИИТЕ НА ПРЕПОДАВАТЕЛИТЕ ОТ КАТЕДРА „БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ, НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ И КУЛТУРНА ПОЛИТИКА“ ЗА ПЕРИОДА 2020–2021 Г.: ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ОБЛАСТИ И ВИДОВО РАЗНООБРАЗИЕ</i>	9
---	---

ИНФОРМАЦИОННИ И КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

<i>Оля Харизанова. БЪЛГАРСКИ ЦИТАТЕН ИНДЕКС – МИСИЯ ВЪЗМОЖНА</i>	25
<i>Петър Филипов Миладинов. ВИРТУАЛНИ РАЗКАЗИ В РАМКИТЕ НА ЕДНА РЕАЛНА ИЗЛОЖБА</i>	39

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА

<i>Боряна Янкова. ИСТОРИЯТА НА КНИГАТА: ТЕМИ, ПРОБЛЕМИ, АКЦЕНТИ В СЪВРЕМЕННИТЕ ЗАПАДНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ</i>	49
<i>Боряна Янкова. ТЕОРЕТИЧНИ ПОЛЕТА В БИБЛИОГРАФИЯТА И ИСТОРИЯТА НА КНИГАТА В БЪЛГАРИЯ</i>	77
<i>Малина Белчева. ДОКУМЕНТАЦИЯ И УНИВЕРСАЛНОСТ. ДОКУМЕНТАЦИЯ НА РЕСТАВРАЦИОННИЯ ПРОЦЕС</i>	99

КАТЕДРА „БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ, НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ И КУЛТУРНА ПОЛИТИКА“

<i>ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОЕКТИ (ФОНД НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“)</i>	115
---	-----

ЗАЩИТЕНИ ДИСЕРТАЦИОННИ ТРУДОВЕ

<i>Асен Георгиев. ЛИЧНИТЕ ДНЕВНИЦИ В СПЕЦИАЛИЗИРАНИ БИБЛИОТЕЧНИ КОЛЕКЦИИ В БЪЛГАРИЯ. СВИДЕТЕЛСТВАТА НА ПЕТЪР ДИНЕКОВ И БОРИС ДЕЛЧЕВ.....</i>	126
<i>Вяра Белева. СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА МУЗЕЙНИТЕ ОБЕКТИ В ТРЯВНА</i>	129
<i>Боряна Козарева. ИНДИКАТОРИ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИНФОРМАЦИОННОТО ПОВЕДЕНИЕ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ В УНИВЕРСИТЕТСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ В БЪЛГАРИЯ.....</i>	137
<i>Георги Петров. ИНТЕГРИРАНЕ НА КОЛЕКЦИИ ОТ ДИГИТАЛНИ ОБЕКТИ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ЧРЕЗ ОБЛАЧНИ ТЕХНОЛОГИИ.....</i>	143

ПУБЛИКАЦИИ ВЪРХУ ЗАЩИТЕНИ ДИСЕРТАЦИОННИ ТРУДОВЕ

<i>Оля Харизанова. ПРЕДСТАВЯНЕ НА МОНОГРАФИЯ „СИСТЕМИ ЗА ПРОСЛЕДЯВАНЕ И АНАЛИЗ НА НАУЧНИ ЦИТИРАНИЯ“</i>	149
<i>Оля Харизанова. ПРЕДСТАВЯНЕ НА МОНОГРАФИЯ „СИСТЕМИТЕ ЗА ОЦЕНКА НА РАЗВИТИЕТО НА АКАДЕМИЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ“</i>	152

CONTENTS

INFORMATION SCIENCE

<i>Elitsa Lozanova-Belcheva</i> . BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE PUBLICATIONS OF THE ACADEMIC STAFF FROM THE DEPARTMENT OF LIBRARY SCIENCE, SCIENTIFIC INFORMATION AND CULTURAL POLICY 2020–2021: RESEARCHERS FIELDS AND TYPOLOGIE.....	9
---	---

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

<i>Olya Harizanova</i> . BULGARIAN CITATION INDEX – MISSION POSSIBLE.....	25
<i>Peter Miladinov</i> . VIRTUAL NARRATIVES WITHIN A REAL EXHIBITION	39

BOOK HISTORY

<i>Boryana Yankova</i> . BOOK HISTORY: TOPICS, PROBLEMS, FOCAL AREAS IN MODERN WESTERN STUDIES	49
<i>Boryana Yankova</i> . THEORETICAL FIELDS IN BIBLIOGRAPHY AND BOOK HISTORY IN BULGARIA	77
<i>Malina Belcheva</i> . DOCUMENTATION AND UNIVERSALITY. DOCUMENTATION OF THE CONSERVATION PROCESS	99

DEPARTMENT OF LIBRARY SCIENCE, SCIENTIFIC INFORMATION AND CULTURAL POLICY

SCIENTIFIC RESEARCH PROJECTS (SCIENTIFIC RESEARCH FUND, SOFIA UNIVERSITY „ST. KLIMENT OHRIDSKI“).....	115
--	-----

DEFENDED PHD THESIS

<i>Asen Georgiev</i> . PERSONAL DIARIES IN SPECIAL LIBRARY COLLECTIONS IN BULGARIA. THE TESTIMONIES OF PETAR DINEKOV AND BORIS DELCHEV	126
<i>Vyara Beleva</i> . SOCIALIZATION OF THE MUSEUM ENTITIES IN THE TOWN OF TRYAVNA.....	129
<i>Boryana Kozareva</i> . INDICATORS FOR STUDYING THE INFORMATION BEHAVIOUR OF USERS IN THE UNIVERSITY LIBRARIES IN BULGARIA.....	137
<i>Georgi Petrov</i> . INTEGRATION OF COLLECTIONS OF DIGITAL OBJECTS OF CULTURAL HERITAGE THROUGH CLOUD TECHNOLOGIES	143

REVIEWS

Olya Harizanova. REVIEW OF THE MONOGRAPH „SYSTEMS FOR TRACKING AND ANALYSIS OF SCIENTIFIC CITATIONS“	149
Olya Harizanova. REVIEW OF THE MONOGRAPH „SYSTEMS FOR EVALUATION OF THE DEVELOPMENT OF ACADEMIC RESEARCH“	152

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Библиотечно-информационни науки
Том 12/13, 2020/2021

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
Library and Information Science
Volume 12/13, 2020/2021

ИНФОРМАЦИОННА НАУКА

INFORMATION SCIENCE

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Библиотечно-информационни науки
Том 12/13, 2020/2021

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
Library and Information Science
Volume 12/13, 2020/2021

**БИБЛИОМЕТРИЧЕН АНАЛИЗ НА ПУБЛИКАЦИОННАТА
АКТИВНОСТ НА ПРЕПОДАВАТЕЛИТЕ ОТ КАТЕДРА
„БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ, НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ
И КУЛТУРНА ПОЛИТИКА“, СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“, 2020–2021 г.**

ЕЛИЦА ЛОЗАНОВА-БЕЛЧЕВА

Елица Лозанова-Белчева. БИБЛИОМЕТРИЧЕН АНАЛИЗ НА ПУБЛИКАЦИОННАТА АКТИВНОСТ НА ПРЕПОДАВАТЕЛИТЕ ОТ КАТЕДРА „БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ, НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ И КУЛТУРНА ПОЛИТИКА“, СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“, 2020–2021 г.

Библиометричният анализ е важна и неразделна част от методологията за оценка на научните изследвания, прилагана при изучаването на различни аспекти на науката, както и при оценяването на университети и други научни институции по света.

Данните за настоящото изследване са получени въз основа на Базата от данни за научната дейност на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – „Авторите“, както и други източници на информация – библиотечни онлайн каталози, платформата Web of Science, база от данни Scopus и др. Публикациите са анализирани чрез извличане на авторските ключови думи и допълнителни параметри като авторска отговорност, вид на публикациите и научни области. Резултатите от анализа показват, че за разглеждания двугодишен период са реализирани 85 публикации (някои, от които са в съавторство) от 14 преподаватели от катедрата по „Библиотекознание, научна информация и културна политика“, като за 2020 г. са 36 публикации, а за 2021 г. – 49 публикации. От тях на български език са 16 – за 2020 г. и 27 – за 2021 г. На английски език за 2020 г. има 11 публикации, а за 2021 г. са 7 публикации.

Ключови думи: библиометричен анализ, публикационна активност, изследователски полета, библиотечно-информационни науки, видове публикации.

Elitsa Lozanova-Belcheva. BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF PUBLICATION ACTIVITY OF ACADEMIC STAFF IN THE DEPARTMENT OF LIBRARY SCIENCE, SCIENTIFIC INFORMATION AND CULTURAL POLICY, SOFIA UNIVERSITY „ST. KLIMENT OHRIDSKI”, 2020–2021

Bibliometric analysis is an important and integral part of the research evaluation methodology applied in scientific fields in studying various aspects of science, as well as in ranking universities and other scientific institutions worldwide.

The data for this study were retrieved from the Database of scientific activities of Sofia University „St. Kliment Ohridski“ – „The Authors“ and other information sources – online library catalogs, Web of Science, Scopus and other sources. Publications were analyzed by extracting author keywords and additional parameters such as authorship, type of publications and scientific fields. The results of the analysis show that 85 publications (some of them, in co-authorship) by 14 faculty members from the Department of Library Science, Scientific Information and Cultural Policy have been produced in the two-year period under consideration, with 36 publications in 2020 and 49 in 2021, which 16 are in Bulgarian for 2020 and 27 for 2021. There are 11 publications in English in 2020 and 7 in 2021.

Keywords: bibliometric analysis, publication activity, research fields, library and information sciences, publication types.

УВОД

Библиометрията е едно от метричните изследвания, което намира широко приложение при оценката на научната и публикационна дейност на отделните автори и на научния рейтинг на списания и институции. Провеждането на библиометрични проучвания подпомага потребителите и управляващите, създаващи политики в идентифицирането на качествени източници на информация¹, а през последните години придобива още по-голяма популярност с оглед на изискванията при академичните процедури за придобиването на научни степени и заемане на академични длъжности.

Счита се, че библиометричните методики са полезни като помощни средства при вземането на решения за определяне на приоритетите в областта на научните изследвания, проследяване на развитието на науката и технологиите, разпределяне на финансирането и възнаграждаване на високите научни постижения и др. Предвид тяхната универсалност тези методи бързо се разпространяват извън областта на библиотечните и информационните науки, откъдето всъщност тръгват. В известна степен това разпространение се дължи на изобилието от данни и лесната им достъпност, а също и на увеличаването на инструментите за обработка и анализ с различна степен на сложност. Тези предпоставки дават възможност съвременната библиометрия да бъде достъпна за учени и практики от всяко ниво на експертност и през последните двадесет години се наблюдава сериозно нарастване на приложението на библиометрията.

¹ Tsay, M. Y. Knowledge input for the domain of information science: A bibliometric and citation analysis study. In: *ASLIB Proceedings*, 2013, Vol. 65, no 2, pp. 203–220. Available from: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5330&context=libphilprac>

трия като инструмент за картографиране на науката и вземане на решения в областта на управлението, общественото здраве, устойчивото развитие и медицината². Но в много библиометрични изследвания се пренебрегва академичният пейзаж на тази специализирана област от гледна точка на присъщите ѝ библиографски характеристики³, с което се пропуска по-детайлното представяне на данните (и възможността за последващ многоаспектен анализ).

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Анализът на публикационната активност на преподавателите от катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ (БНИКП) на Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ за периода 2020–2021 г. е представен в няколко аспекта:

✓ по вид на публикациите (статии и студии в научни списания и сборни издания, монографии, доклади от научни форуми, учебници, отзиви/рецензии на книги) и по език на публикациите (български, английски, руски) – фиг. 1, фиг. 2.1, фиг. 2.2;

✓ по вид авторово участие и авторска отговорност (научна редакция, превод, рецензиране, съставителство, предговор на книги от други автори) – фиг. 3;

✓ по изследователски полета (очертани чрез авторските ключови думи към публикациите) – фиг. 4.

За целите на библиометричния анализ са изведени всички документи на авторите, отчетени в институционалната информационна система „Авторите“⁴ и/или отразени в онлайн каталога на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“⁵ и сводния каталог НАБИС⁶ за 2020–2021 г. Проведено е

² Mejjia, C., Wu, M., Zhang, Y., Kajikawa, Y. Exploring Topics in Bibliometric Research Through Citation Networks and Semantic Analysis. In: *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, Sep. 24, 2021, Vol. 6, Article 742311, pp. 1–16. doi:10.3389/frma.2021.742311 Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8498340/pdf/frma-06-742311.pdf>

³ Пак там.

⁴ Софийски университет „Св. Климент Охридски“. *Авторите* [онлайн] : База данни за научната дейност на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Атанас Темелков. София: Софийски унив. „Св. Климент Охридски“, © 2012–2022. Достъпно от: <https://authors.uni-sofia.bg/Default.aspx>

⁵ Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. *Електронен каталог. COBISS* [online]. Марибор: IZUM–Институт за информационни науки, © 2018–2022. Достъпно от: <https://bg.cobiss.net/>

⁶ Фондация „Национална академична библиотечно-информационна система“ (НАБИС). *Своден каталог НАБИС* [online]. София: Фондация НАБИС, © 2009–2022. Достъпно от: <http://unicat.nalis.bg/?lng=bg>

информационно търсене и в платформата Web of Science и базата от данни SCOPUS.

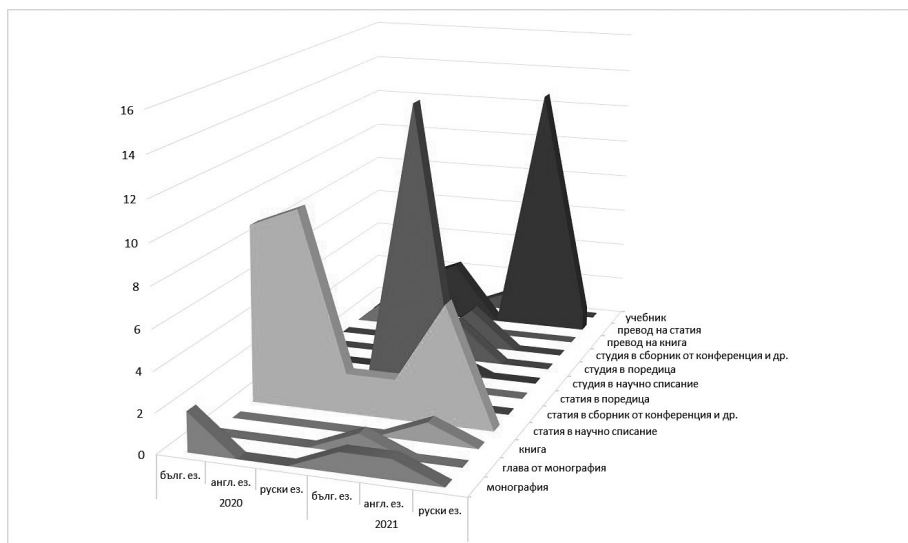
Анализът на ключовите думи идентифицира най-популярните теми, обхванати от библиометричния анализ. Този подход дава възможност да се откроят областите с най-голяма значимост, а също и да се провери дали мултидисциплинарните статии не са с най-голямо въздействие⁷.

ОБОБЩЕНИЕ НА ДАННИТЕ И АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

Прегледът на събраните данни показва, че за разглеждания период са публикувани общо 85 публикации (фиг. 1), като за 2020 г. са 36 бр., а за 2021 г. – 49 бр. От тях 16 бр. на български език за 2020 г. (като 4 от тях са в съавторство) и 27 бр. – за 2021 г. На английски език за 2020 г. има 11 публикации (като 1 е в съавторство), а за 2021 г. са 7 бр. (отново 1 е в съавторство).

През двугодишния период са издадени 3 книги на български език, 2 на английски език, 1 учебник на български език и 2 преводни от английски език монографии.

Преводите от английски на български език през 2020 г. са 4 (2 статии и 2 монографии), а през 2021 г. те са 13 (на статии). На руски език има общо 3 публикации за разглеждания период от две години и 4 превода на статии от руски език.

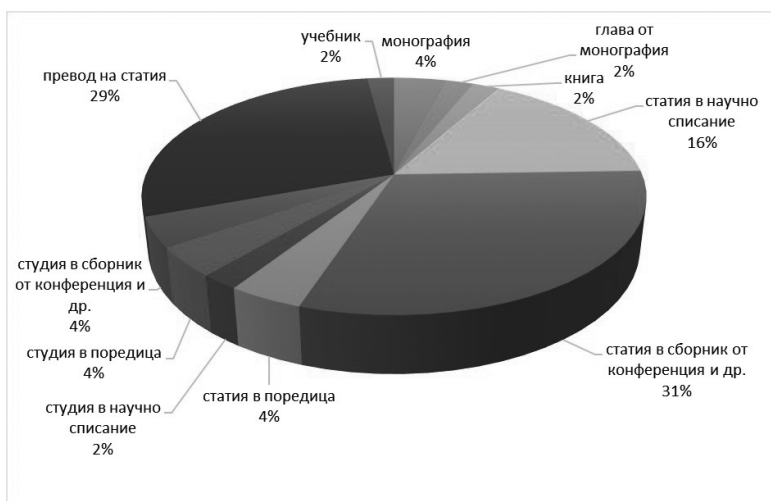
Фиг. 1. Публикации 2020–2021 по вид и по език.

⁷ Ellegaard, Ole, Wallin, Johan. The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact?. In: *Scientometrics*, December 2015, Vol. 105, no 3, pp. 1809–1831. Available from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11192-015-1645-z>

Обобщението на данните за видовете документи сочи, че през 2020 г. (фиг. 2.1) преобладаващият брой публикации са статии в научни списания (21 бр.), следвани от статии в сборници от конференции и др. (5 бр.). През 2021 г. наблюдаваме по-скоро обратното – 8 статии в научни списания и 15 статии в сборници от конференции и др., следвани от 5 студии включени в сборници и научни списания (фиг. 2.2). Забелязва се, че през 2021 година отчитаме не само по-голям брой публикации, но по-голямо видово разнообразие.

Фиг. 2.1. Видове публикации 2020 г.

Фиг. 2.2. Видове публикации 2021 г.

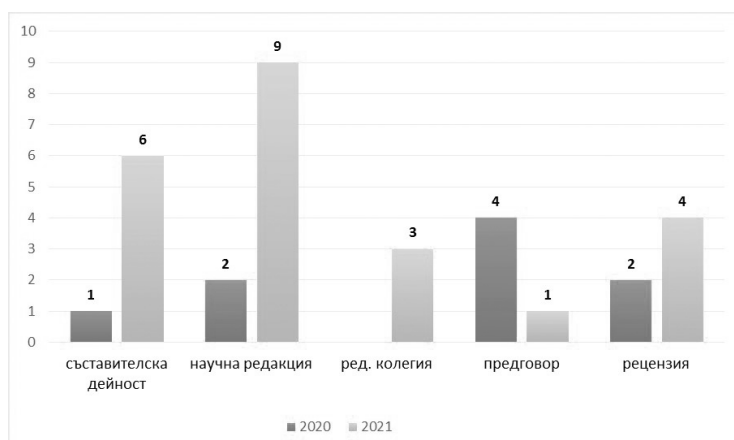
С участието на представители от катедрата като съставители са публикувани няколко интересни и значими за научната общност заглавия:

✓ 2 сборника с материали от конференции и дискусии, във връзка с научноизследователски проекти на катедрата по библиотекознание, научна информация и културна политика по фонд „Научни изследвания“ на СУ;

✓ 2 сборника от съвместна международна научна конференция с Орловския държавен институт за култура (ОДИК) в Русия, която се провежда ежегодно и в която вземат участие преподаватели, докторанти и студенти от катедрата;

✓ 2 сборни издания на български и 1 на английски език в областта на историята на книгата и историята на жените.

За периода 2020–2021 г. като научни редактори на 11 издания са ангажирани преподаватели от БНИКП, в 6 издания – като рецензенти, а към 5 книги е подготвен предговор самостоятелно или в съавторство (фиг. 3).

Фиг. 3. Публикации по вид авторско участие и авторска отговорност.

Чрез библиометричен анализ въз основа на ключовите думи, добавени от авторите в документите и предметните рубрики и ключовите думи, отразени в електронни каталози и бази от данни с научна информация се разкрива многопластовото представяне на основни въпроси и нови акценти в публикациите на преподавателите за 2020–2021 г. (табл. 1). За целите на нашето проучване са изведени общо 152 ключови думи (без да се включват дублиранията) и към всяка една е посочен броят документи, в които се среща (сред авторските ключови думи).

Тематичният анализ показва многообразие на проблематиката в разглежданите публикации, което се обуславя не само от динамиката на заобикалящата среда (вкл. промените вследствие настъпилата пандемия от COVID-19), но и от спецификата на катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“, която обединява четири изследователски и образователни направления:

лиотечно образование (общо 6 бр.); библиографи, национална библиография, краеведска библиография, библиография (общо 6 бр.); дигитални библиотеки, Европейска (общо 3 бр.).

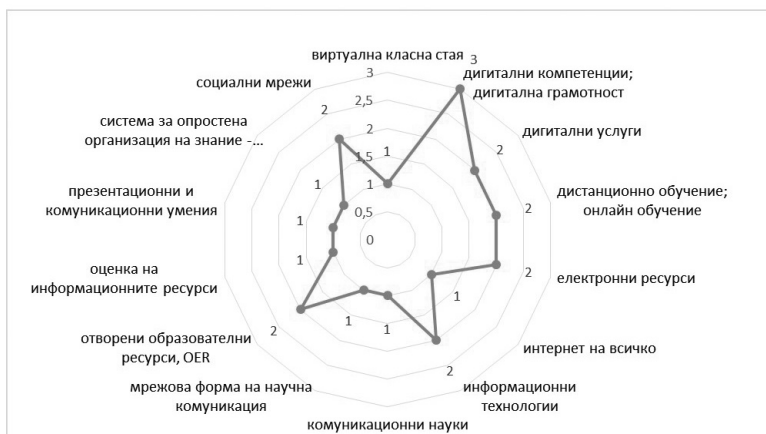
Направление 2. *Информационна наука – видово разнообразие, обработка, организация и управление на информацията*

Фиг. 5. Ключови думи – направление „Информационна наука (видово разнообразие, обработка, организация и управление на информацията)“

От изведените 26 ключови думи, характеризиращи теми в това направление, преобладават документи, свързани с: наукометрия, библиометрия, цитатни системи и индекси (общо 12 бр.); отворено съдържание, отворени образователни ресурси, отворена дефиниция (общо 7 бр.); достоверна информация, дезинформация, инфодемия (общо 5 бр.).

Направление 3. *Информационни и комуникационни технологии*

Фиг. 6. Ключови думи – направление „Информационни и комуникационни технологии“

комуникативни особености, виртуална реторика, виртуална реторика (общо 8 бр.); медии, медиен пазар, медийни жанрове, медийна екосистема, фалшиви новини (общо 15 бр.); културно-историческо наследство, културно наследство, опазване (общо 7 бр.); музеи, музейна професия (общо 5 бр.); институции на паметта (2 бр.); неформално обучение, образование, напречни компетенции, ключови компетентности, отворено образование, професионално образование и обучение, знания (общо 12 бр.). Към това направление можем да добавим и ключовите думи COVID-19 и пандемия (общо 3 бр.)

ИЗВОДИ

Резултатите от направения библиометричен анализ са доказателство за широкия набор от теми, по които преподавателският състав на катедра БНИКП провежда дискусии и изследвания.

Данните за публикационната активност през периода 2020–2021 г. илюстрират повишаване на обема на научноизследователската продукция през 2021 г. и в количествено, и в тематично отношение като се поставят нови фокуси в изследванията.

Прегледът на видовото разнообразие на публикациите показва, че най-голям брой документи са статиите – в научни списания, в сборници от конференции, в поредици. Това се наблюдава като трайна тенденция в научните комуникации в световен мащаб и е предпочитан вариант за по-бързо популяризиране на проведени изследвания, възможност за включване в платформите за обмен на информация между учени и базите от данни с научна информация, както и системите, проследяващи цитиранията. Политиката за включване в подобни ресурси е насочена именно към обхващане на повече материали от периодични и продължаващи издания, а също и от издания с отворен достъп (open access).

Езиковото разнообразие на публикациите е друг показател за съизмеримост със световната практика. С оглед достигането до по-широка аудитория и представяне на изследванията в глобалната информационна среда е препоръчително публикуването на английски и на други езици.

Тематичният разрез на библиометричния анализ разкрива многоаспектния профил на катедрата по „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ и разностранните проблемни области, в които преподавателите провеждат своите изследвания и разработват материали за обучението на студентите.

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ:

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Електронен каталог. *COBISS* [online]. Марибор: IZUM–Институт за информационни науки, © 2018–2022. Достъпно от: <https://bg.cobiss.net/>

Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Авторите [онлайн]: *База данни за научната дейност на Софийски университет „Св. Климент Охридски“*. Атанас Темелков. София: Софийски унив. „Св. Климент Охридски“, © 2012–2022. Достъпно от: <https://authors.uni-sofia.bg/Default.aspx>

Фондация „Национална академична библиотечно-информационна система“ (НАБИС). Своден каталог НАБИС [online]. София: Фондация НАБИС, © 2009–2022. Достъпно от: <http://unicat.nalis.bg/?lng=bg>

Ellegaard, Ole, Wallin, Johan. The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact?. In: *Scientometrics*, December 2015, Vol. 105, no 3, pp. 1809–1831. Available from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11192-015-1645-z>

Mejia, C., Wu, M., Zhang, Y., Kajikawa, Y. Exploring Topics in Bibliometric Research Through Citation Networks and Semantic Analysis. In: *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, Sep. 24, 2021, Vol. 6, Article 742311, pp. 1–16. doi:10.3389/frma.2021.742311 Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8498340/pdf/frma-06-742311.pdf>

Tsay, M. Y. Knowledge input for the domain of information science: A bibliometric and citation analysis study. In: *ASLIB Proceedings*, 2013, Vol. 65, no 2, pp. 203–220. Available from: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5330&context=libphilprac>

REFERENCES:

Ellegaard, Ole, Wallin, Johan. The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact?. In: *Scientometrics*, December 2015, Vol. 105, N3, pp. 1809–1831. Available from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11192-015-1645-z>

Fondatsiya „Natsionalna akademichna bibliotечно-informatsionna sistema“ (NABIS). Svodен каталог NABIS [online]. Sofiya: Fondatsiya NABIS, © 2009–2022. Dostъpno от: <http://unicat.nalis.bg/?lng=bg> Ellegaard,

Mejia, C., Wu, M., Zhang, Y., Kajikawa, Y. Exploring Topics in Bibliometric Research Through Citation Networks and Semantic Analysis. In: *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, Sep. 24, 2021, Vol. 6, Article 742311, pp. 1–16. doi:10.3389/frma.2021.742311 Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8498340/pdf/frma-06-742311.pdf>

Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodii“. Elektronen katalog. COBISS [online]. Maribor: IZUM–Institut za informatsionni nauki, © 2018–2022. Dostъpno от: <https://bg.cobiss.net/>

Sofiiski universitet „Sv. Kliment Okhridski“. Avtorite [onlain]: Baza danni za nauchnata deinnost na Sofiiski universitet „Sv. Kliment Okhridski“. Atanas Temelkov. Sofiya: Sofiiski univ. „Sv. Kliment Okhridski“, © 2012–2022. Dostъpno от: <https://authors.uni-sofia.bg/Default.aspx>

Tsay, M. Y. Knowledge input for the domain of information science: A bibliometric and citation analysis study. In: *ASLIB Proceedings*, 2013, Vol. 65, N 2, pp. 203–220. Available from: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5330&context=libphilprac>

Приложение
Табл. 1

Ключови думи	Бр. публ.		
1. Антарктика	1	28. дистанционно обучение; онлайн обучение	2
2. архиви	1	29. „домакински“ периодични издания	1
3. библиографи	2	30. достоверна информация	2
4. библиография	2	31. Европейска	1
5. библиометрия	2	32. Европейски съюз	2
6. библиотекарски	2	33. езиковедство и литературознание	1
7. библиотеки	6	34. електронни ресурси	2
8. библиотековеди	1	35. електронно рецензирано научно списание	1
9. библиотекознание	1	36. женска еманципация	1
10. библиотечна терминология	1	37. женска интелектуална активност	1
11. библиотечно дело	1	38. женски движения – история	1
12. библиотечно образование	1	39. женски периодичен печат	2
13. библиотечно-информационни науки	1	40. женско авторство	1
14. българска литература	1	41. изследвания на половете	1
15. български политически дискурс	1	42. Източна Европа	1
16. Български цитатен индекс	1	43. иновативни услуги	2
17. виртуална класна стая	1	44. институции на паметта	2
18. виртуална реторика	1	45. интернет на всичко	1
19. връзки с обществеността	1	46. интертекстуалност	1
20. въздействие	1	47. инфодемия	1
21. въобразени географии	1	48. информационна грамотност	2
22. глобализация	1	49. информационни технологии	2
23. дезинформация	2	50. история	4
24. дигитални библиотеки	2	51. история на жените	1
25. дигитални компетенции; дигитална грамотност	3	52. история на книгата	2
26. дигитални услуги	2	53. ИФЛА	2
27. Димитър Иванчев	1		

54. ключови компетентности	1
55. книжовно наследство	1
56. комуникативно поведение	1
57. комуникационни канали	1
58. комуникационни науки	1
59. краеведска библиография	1
60. краеведска дейност	1
61. краезнание	1
62. кралска реторика	1
63. критичен анализ	1
64. кръстосани методологии	1
65. културна модернизация	1
66. културно наследство	4
67. културно-историческо наследство	1
68. Ловешка област	1
69. локални общности	1
70. Мария Младенова	2
71. медиен пазар	1
72. медии	4
73. медийна екосистема	1
74. медийна наука	1
75. медийни жанрове	1
76. метафора	1
77. мониторинг в библиотеките	1
78. мрежова форма на научна комуникация	1
79. музеи	4
80. музейна професия	1
81. мултимодалност	1
82. напречни компетенции	2
83. наукометрия	3
84. национална библиография	1
85. национални цитатни указатели	1

86. неформално обучение	2
87. новинарски поток	1
88. образование	1
89. образователна екосистема	1
90. образуване на нация	1
91. обществени библиотеки	1
92. обществено влияние	1
93. общини	1
94. общодостъпни библиотеки, Русия	1
95. онлайн журналистика	1
96. онлайн информационно обслужване	1
97. онлайн медии	2
98. онлайн речник	1
99. ООН	2
100. опазване	1
101. организация на знанието	1
102. Османска империя	1
103. отворена дефиниция	1
104. отворени иновации	1
105. отворени лицензи	1
106. отворени образователни ресурси, OER	2
107. отворени цитатни данни	1
108. отворено знание	1
109. отворено образование	2
110. отворено съдържание	1
111. оценка на информационните ресурси	1
112. периодичен печат	1
113. подкаст	1
114. политики	1
115. политическа реторика	2
116. популизъм	1

<i>117. пост-истина</i>	1
<i>118. потребители</i>	3
<i>119. презентационни и комуникационни умения</i>	1
<i>120. проект БИБЛИО</i>	2
<i>121. проследяване на цитати</i>	1
<i>122. професионално образование и обучение, знания</i>	3
<i>123. профили на работа</i>	2
<i>124. публична реч</i>	1
<i>125. регионални библиотеки</i>	1
<i>126. региони</i>	1
<i>127. резултатност</i>	1
<i>128. реторика</i>	1
<i>129. реторичен анализ</i>	1
<i>130. реторични и комуникативни особености</i>	1
<i>131. система за опростена организация на знание – SKOS</i>	1
<i>132. системи за научна информация</i>	1
<i>133. системи за организация на знанието</i>	1

<i>134. социални мрежи</i>	2
<i>135. социални науки</i>	2
<i>136. средства за масова информация</i>	1
<i>137. стереотип</i>	1
<i>138. стойност</i>	1
<i>139. стратегии</i>	1
<i>140. транскултурна среда</i>	1
<i>141. устна история</i>	1
<i>142. учени, български</i>	1
<i>143. фалшива наука</i>	1
<i>144. фалшиви новини</i>	3
<i>145. фалшиво съдържание</i>	1
<i>146. феминизъм – история</i>	2
<i>147. хипертекстуалност</i>	1
<i>148. цензура на печата/книгите</i>	1
<i>149. цитатни системи; цитатни индекси</i>	3
<i>150. цифровизация</i>	1
<i>151. юбилеи</i>	1
<i>152. COVID-19, пандемия</i>	3

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Библиотечно-информационни науки
Том 12/13, 2020/2021

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
Library and Information Science
Volume 12/13, 2020/2021

ИНФОРМАЦИОННИ И КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Библиотечно-информационни науки

Том 12/13, 2020/2021

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF PHILOSOPHY

Library and Information Science

Volume 12/13, 2020/2021

БЪЛГАРСКИ ЦИТАТЕН ИНДЕКС – МИСИЯ ВЪЗМОЖНА

ОЛЯ ХАРИЗАНОВА

Оля Харизанова. БЪЛГАРСКИ ЦИТАТЕН ИНДЕКС – МИСИЯ ВЪЗМОЖНА.

В статията са описани постигнатите основни резултати от изпълнението на проект „Проектиране и разработване на прототип на информационна система „Указател за цитируемост на публикации от български автори (обществени науки)“, осъществен с финансовата подкрепа на Фонд научни изследвания (МОН) в периода декември 2017 – декември 2020 г.

Акцент е поставен върху представянето на приложения от екипа подход за разработване на уеб базирана софтуерна система за български цитатен индекс, неговия информационен и графичен дизайн, функционалности и приложимост в практиката.

Ключови думи: прототип, софтуер, цитатен индекс.

Olya Harizanova. BULGARIAN CITATION INDEX – MISSION POSSIBLE.

The article describes the main results of the project „Design and development of a prototype of an information system “Index for citation of publications by Bulgarian authors (social sciences)“, implemented with the financial support of the National Science Fund (December 2017–December 2020).

Emphasis is placed on the presentation of the approach applied by the team for the development of a web-based software system for the Bulgarian citation index, its information and graphic design, functionalities, and applicability in practice.

Keywords: prototype, software, citation index.

ЗА ПРОЕКТА

През м. декември 2017 г. стартира изпълнението на проект „Проектиране и разработване на прототип на информационна система „Указател за цитируемост на публикации от български автори (обществени науки)“. Той беше финансиран от Фонд научни изследвания (МОН) по договор № ДН 15/1 от 11.12.2017 г. и изпълнен от научен колектив в състав: проф. дфн Оля Хариза-

нова (ръководител), доц. д-р Анна Ангелова, доц. д-р Елиза Стефанова, доц. д-р Елица Лозанова-Белчева, доц. д-р Мая Стоянова, доц. д-р Милена Миланова, д-р Биляна Яврукова, д-р Силвия Найденова, докторант Мария Аврамова (вече с придобита образователна и научна степен „доктор“), докторант Надя Карачоджукова и докторант Росен Стефанов (вече с придобита образователна и научна степен „доктор“).

Какъв съществен ефект се очакваше от реализирането на цитирания проект? Екипът се обедини около желанието да подпомогне създаването на условия за валидиране на данни, свързани с цитирани и цитиращи автори, както и допълнителна обработка на данните с цел извличане на справки и статистики за цитируемост.

Основната цел на проекта бе да се разработи модел за цитатен указател (индекс), чрез който да се осигурява 24/7 достъп до информация за цитирани публикации на български език от български автори при следните допълнителни условия:

- проектираната система да е двуезична (български език, английски език) и с онлайн портал;
- проектираната система да е с възможност за регистриране на уникален/ постоянен цифров идентификатор за всеки автор (ID), чиято публикация е цитирана и който да го отличава от всеки друг изследовател; цифровият идентификатор да осигурява възможност за добавяне на описание на изследователски разработки (монографии, статии, други ръкописи, участия в проекти и други научноизследователски дейности), гарантиращо разпознаваемост на работата/ активността на дадения изследовател; цифровият идентификатор да може да бъде използван за откриване/ намиране на данни и информация за съответния изследовател, да подпомага отчитането/анализа в научноизследователската инфраструктура на страната и да откроява научните приноси; цифровият идентификатор да е съвместим с налични глобални идентификатори на имена (например ISNI, VIAF и др.);
- проектираната система да поддържа четири нива на надежден достъп: оторизиран (глобален администратор), оторизиран (оперативен), оторизиран (издателски), публичен;
- проектираната система да поддържа виртуален офис и виртуален Help Desk;
- проектираната система да е с възможност за интегриране към библиографски бази от данни (БД) и чуждестранни научни БД.

Подходът на научния колектив за реализиране на целта може да бъде сведен до следното:

1. Идентифициране на добри чуждестранни практики по проблематиката.
2. Проучване и оценка на утвърдените процедури на международни информационни системи за извличане на цитатна информация.

3. Идентифициране на автентичното състояние и критичен анализ на установените практики в научноизследователската инфраструктура на България, свързани с публикуване на научни и научно-популярни разработки.

4. Създаване на адекватна методика за подбор, обработка и проследяване на публикации на изследователи/автори в областта на обществените науки и съответната цитатна информация.

5. Моделиране на цитатен указател в областта на обществените науки.

6. Разработване на прототип на автоматизираната система за цитатен указател и тестване на неговите функционалности в реални условия.

В изпълнение на програмата на проекта научният колектив приложи следните *изследователските методи и техники*:

- проучване и подбор на международни методики за проследяване на цитирания на преподаватели/изследователи, които да се адаптират според специфичните особености на научната среда;

- проучване, анализ и оценка на функционалните възможности на националните и международните информационни системи във връзка с въвеждане, обработка, съхранение и извличане на цитатна информация;

- идентифициране на издателските практики и политики на водещи международни БД, проследяващи цитирания;

- анализ на наличните системи за регистриране и популяризиране на научни публикации от български изследователи и идентифициране на нуждите от оптимизиране във връзка с повишаване видимостта на постиженията;

- анализ на модела за организация и управление на дигитални ресурси в академичната/научната библиотечна мрежа у нас и идентифициране на нуждите от оптимизиране във връзка с повишаване видимостта на постиженията от публикационната дейност;

- създаване на нова методика за подбор, обработка и проследяване на цитатната информация за публикации на авторите (преподаватели / изследователи) в областта на обществените науки;

- конструиране на операционализиран модел за цитатен указател;

- разработване на адаптирани към практиката инструкции за практическо/ програмно реализиране на модела за цитатен указател;

- разработване на прототип на автоматизирана система за експлоатация на цитатния указател.

Проектът се реализира в рамките на 36 месеца, като работната програма обхващаше пет работни пакета (РП), а именно: РП 1. Идентифициране, описание и анализ на български практики, свързани с поддържането на цитатен указател; РП 2. Идентифициране, описание и анализ на чуждестранни практики, свързани с поддържането на цитатен указател; РП 3. Проектиране на цитатен указател за научни публикации на български език от български автори; РП 4. Разработване на прототип на информационна система „Указател за

цитируемост на публикации на български автори (обществени науки)“; РП 5. Управление на проекта.

ПОСТИГНАТИ РЕЗУЛТАТИ

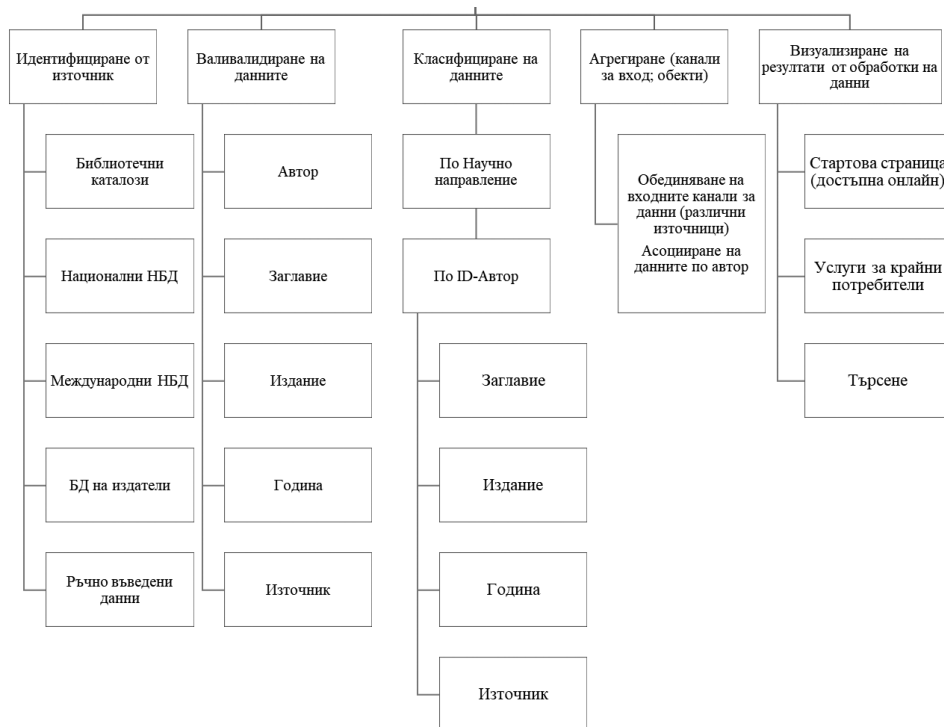
При изпълнението на работните пакети първо бяха проучени чуждестранни и български практики по проблема. В проучването бяха включени следните чуждестранни бази: Scopus, Web of Science, Российски индекс на научно цитирания, Serbian Citation Index, Pol-index, China Scientific and Technical Papers and Citations, Taiwan Citation Index – Humanities and Social Sciences, Korea Citation Index, Indian Citation Index, ASEAN Citation Index, Greek Citation Index, Malaysian Citation Index, African Citation Index и др. „На място“ беше проучен опитът в Австрия, Словения, Русия. В резултат бяха формулирани изводи и препоръки, които да се имат предвид при разработването на модел за български цитатен указател/индекс¹. За практиките у нас бяха регистрирани и проучени всички проекти, по които през изминалите години е правен опит за разработване на цитатен указател, както и прилаганите в момента софтуерни продукти.

Относно ситуацията у нас беше регистрирано, че процесът по установяване на цитатната активност е фрагментиран, продължителен, скъп, с възможност за много грешни и/или неправилно описани данни. В същото време чуждестранните практики се основават на различен модел: те са на национално ниво, с недвусмислена типология на допустимите документи (с възможности за допълване) и с ясни критерии за включване в указателя. Често указателят е обвързан с политики на научните издателства и с възможност за връзка със световно наложили се научни бази от данни. Следва да се отбележи още, че към момента на приключване на проекта в България все още няма нито една надеждна и ефективна система, която на национално ниво да позволява недвусмислено и точно идентифициране на българските автори, публикуващи на български език в тематичните области на обществените науки. Същото в още по-голяма степен е валидно за безспорно установената невъзможност да се регистрира цитируемостта на публикациите им.

След направените изводи от проучването на практиките у нас и в други страни, беше разработена методология за създаване на цитатен указател/индекс за публикации на български език. Съществено постижение е създаденият модел, който е с дефинира предметна област, цел, задачи и обхват. Той отговаря на съвременните тенденции при изграждането на национални цитатни индекси като аналитичен инструмент и позволява отчитане на постигнатите научни резултати чрез система от наукометрични справки и статистически данни. За постигане на съвместимост с международни наукометрични бази от

¹ Вж. повече в сайта на проекта (<http://citation.uni-sofia.bg/>).

данни (БД), като най-подходящ е определен международния формат MARC 21. При структурирането на указателя са предвидени взаимосвързани логически бази за извършване на информационни и наукометрични справки, както и „прелистване“ по различни критерии (издания, в които се публикува; научни области, в които се работи съгласно приета класификация; всички индексирани ресурси; др.)². Обработката на данни е предвидена на няколко нива и те са илюстрирани в следващата фиг. 1.

Фиг. 1. Основни нива при обработка на данни, включени в разработения модел.

В последствие моделът послужи като основа за софтуерна реализация на прототип. Към момента готовият прототип е хостван в Центъра за данни „Наследство БГ“³ и е достъпен за преглед на адрес <https://citation.nasledstvo.bg>.

² Вж. повече за разработения модел на сайта на проекта с адрес <http://citation.unisofia.bg/>.

³ Центърът за данни „Наследство БГ“ е оборудван и пуснат в действие по проекта BG05M2OP001-1.001-0001 „Изграждане и развитие на център за върхови постижения „Наследство БГ“, Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“.

ЗА СОФТУЕРНИЯ ПРОТОТИП

Разработеният прототип е двуезична (български, английски) уеб базирана софтуерна система със следните функционалности:

- въвеждане, редактиране и поддържане на данни за публикации;
- въвеждане, редактиране и поддържане на данни за издателства;
- въвеждане, редактиране и поддържане на данни за академични и научни организации;
- въвеждане, редактиране и поддържане на данни за автори на научни публикации;
- търсене;
- преглед на данни за научни публикации по автор, издател, академична / научна организация;
- статистика;
- системна поддръжка.

Прототипът е с трислойна архитектура. Тази архитектура включва използването на браузър (лек клиент) от потребителя, приложен сървър, обгръщаш системната логика и БД за съхранение на наличните записи. Използването на лек клиент от крайния потребител спестява необходимостта от инсталиране и поддържане на допълнителен софтуер, тъй като с браузър разполага всяка операционна система и компютъризирано работно място. Разделянето на приложението на слоеве опростява тяхното управление и улеснява добавянето на нова функционалност (особено в един от слоевете). Трислойният модел позволява гъвкавост по отношение на евентуални промени, опростена експлоатация, по-висока степен на мащабируемост и скалируемост.

Като софтуерно приложение продуктът е разделен на: (1) компоненти, отговарящи самостоятелно за оформянето на визуалния интерфейс (Presentation Layer); (2) компоненти за реализиране на логиката на приложението (Application Layer); (3) компоненти, осигуряващи връзката с БД (Data Model Layer, DB Layer). Организирането на данните в БД като отделен слой позволява тяхното самостоятелно управление, включително за достъп, надеждност и защита, използването им от различни приложения и/или потребители, за поддръжка, експлоатация и независимост на данните от конкретното приложение.

Използван е контейнер за уеб приложения, основан на Model-View-Controller (MVC) – компонент, който реализира архитектурния шаблон за дизайн „Модел – Изглед – Контролер“. Така е постигнато разделяне на логиката от графичния интерфейс и данните. За реализация на MVC-контейнер е използван .NET MVC.

Моделът (Model) е ядрото на приложението, предопределено от областта, за която е разработката. Той капсулира състоянията на приложението, имплементира функционалността и реализира логиката чрез моделиране на данни

от реалния свят, които се въвеждат и променят. Представява множество от класове. Моделът контролира правилата за валидиране и манипулиране на данните и съответно представлява слой за достъп до данните.

Изгледът (View) е част от изходния код на приложението и осигурява визуализиране на данните. Реализира графичния интерфейс на прототипа.

Контролерът (Controller) осигурява специфичната за приложението логика като превежда действията на потребителя към/от промените в модела. За всяка функционалност се създава отделен контролер, който управлява работата на приложението и осигурява двупосочно взаимодействие – с потребителя чрез изгледа и с данните чрез модела.

Прототипът е реализиран програмно с използването на езика за програмиране PHP и се изпълнява на Apache Web Server. Изборът на език не е случаен. PHP е скриптов език с отворен код и се разпространява под отворен лиценз (PHP License). Проектиран е за уеб програмиране, като се прилага масово за създаване на сървърни приложения и динамично уеб съдържание. Синтаксисът му е базиран на C и Perl. Използва се предимно в уеб среда за реализиране на широк кръг от услуги. Самият език е преносим на много изчислителни архитектури и операционни системи като GNU/Linux, UNIX, Mac OS X, Windows; може да работи с повечето модерни БД, като MySQL, PostgreSQL, Microsoft SQL Server, Oracle, SQLite и др.

По-долу разработката е илюстрирана с поредица екранни изображения 1–14.

В заключение, замислен като прототип, по същество научният колектив успя да разработи софтуер, който може да се приложи както в отделни образователни и научни институции, така и на национално ниво⁴. Остава да се надяваме, че ще се получи подкрепа за неговото въвеждане в експлоатация. Това обаче е решение, което очевидно може да се вземе не на ниво екип, а на институционално ниво.

⁴ Прототипът на Българския цитатен индекс е достъпен за преглед на адрес: <https://citation.nasledstvo.bg>. Повече за проекта и постигнатите ключови резултати е достъпна на адрес <http://citation.uni-sofia.bg/>.

УКАЗАТЕЛ ЗА ЦИТИРУЕМОСТ НА ПУБЛИКАЦИИ ОТ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ (ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ) (ВЕРСИЯ 2.1)

ENGLISH БЪЛГАРСКИ

ТЪРСЕНЕ ПУБЛИКАЦИИ ИЗДАТЕЛСТВА НАУЧНИ ОРГАНИЗАЦИИ АВТОРИ ЗА СИСТЕМАТА ЗА ПРОЕКТА ВХОД РЕГИСТРАЦИЯ

ТЪРСЕНЕ

Тип търсене:

 Заглавие:

 Паралелно заглавие:

 Автор / Автори:

 Сортиране по:

 * При промяна в линка / линковете по-горе, допълнително изпишете броя на "Посети"

РЕЗУЛТАТИ ОТ ТЪРСЕНЕ

ID	Заглавие	Брой цитирания
1	Българската социална държава - В: Съвремено право, 26, 2015, 1, с.7, Ванко Илиевски Митрев	<input type="button" value="Преглед"/> 1 <input type="button" value="Статистика"/>
6	Актуализираната наказателнопрова уредба на ЕС за противодействие срещу фалшифицирането на платежни средства - В: ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ, 26, 2015, 1, с.14, Ванко Илиевски Митрев	<input type="button" value="Преглед"/> 1 <input type="button" value="Статистика"/>
8	Административнопрова отговорност на работодателя за незаконнообразно обработване на лични данни - необходими ли са промени в действащия режим? - В: Съвремено право, 26, 2015, 1, с.33, Андрей Славей Александров	<input type="button" value="Преглед"/> 0 <input type="button" value="Статистика"/>
25	Деспособност за извършване на призоваване - В: ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ, 26, 2015, 1, с.45, Ванко Илиевски Митрев	<input type="button" value="Преглед"/> 0 <input type="button" value="Статистика"/>
32	Призоваване и изпълнение на решенията на спортивния арбитражен съд на територията на Република България - В: Съвремено право, 26, 2015, 1, с.54, Ванко Илиевски Митрев	<input type="button" value="Преглед"/> 0 <input type="button" value="Статистика"/>
36	Проф. Венелин Ганев и дейността на Българската лига за защита на правата на човека и гражданина - В: Съвремено право, 26, 2015, 1, с.68, Ванко Илиевски Митрев	<input type="button" value="Преглед"/> 0 <input type="button" value="Статистика"/>
48	Нов европейски енциклопедичен труд по възстановително прова - В: Съвремено право, 26, 2015, 1, с.87, Мариана Илиева Чанева	<input type="button" value="Преглед"/> 0 <input type="button" value="Статистика"/>
51	Функции на виртуалната правна реалност - В: Съвремено право, 26, 2015, 2, с.7, Ванко Илиевски Митрев	<input type="button" value="Преглед"/> 0 <input type="button" value="Статистика"/>
53	Призоваване като изключително вината обстоятелство - В: Съвремено право, 26, 2015, 2, с.19, Ванко Илиевски Митрев	<input type="button" value="Преглед"/> 0 <input type="button" value="Статистика"/>
61	Данните престъпления по чл. 256 - 255А и чл. 256 от Наказателния кодекс - някои проблеми на съдебната практика - В: Медиумна реалност Митрев	<input type="button" value="Преглед"/> 0 <input type="button" value="Статистика"/>

Изображение 1. Български цитатен индекс – Търсене

УКАЗАТЕЛ ЗА ЦИТИРУЕМОСТ НА ПУБЛИКАЦИИ ОТ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ (ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ) (ВЕРСИЯ 2.1)

ENGLISH БЪЛГАРСКИ

ТЪРСЕНЕ ПУБЛИКАЦИИ ИЗДАТЕЛСТВА НАУЧНИ ОРГАНИЗАЦИИ АВТОРИ ЗА СИСТЕМАТА ЗА ПРОЕКТА ВХОД РЕГИСТРАЦИЯ

ПУБЛИКАЦИИ

Еж:

 Държава:

 ISSN / ISBN:

 Заглавие на статия:

 Година:

 Изпишете издано или частично:

 Научна област:

 Научно направление:

РЕЗУЛТАТИ ОТ ТЪРСЕНЕ

ID	Заглавие	Брой цитирания
1	Българската социална държава - В: Съвремено право, 26, 2015, 1, с.7, Ванко Илиевски Митрев	<input type="button" value="Преглед"/> 1 <input type="button" value="Статистика"/>
6	Актуализираната наказателнопрова уредба на ЕС за противодействие срещу фалшифицирането на платежни средства - В: ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ, 26, 2015, 1, с.14, Ванко Илиевски Митрев	<input type="button" value="Преглед"/> 1 <input type="button" value="Статистика"/>
8	Административнопрова отговорност на работодателя за незаконнообразно обработване на лични данни - необходими ли са промени в действащия режим? - В: Съвремено право, 26, 2015, 1, с.33, Андрей Славей Александров	<input type="button" value="Преглед"/> 0 <input type="button" value="Статистика"/>
25	Деспособност за извършване на призоваване - В: ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ, 26, 2015, 1, с.45, Ванко Илиевски Митрев	<input type="button" value="Преглед"/> 0 <input type="button" value="Статистика"/>
32	Призоваване и изпълнение на решенията на спортивния арбитражен съд на територията на Република България - В: Съвремено право, 26, 2015, 1, с.54, Ванко Илиевски Митрев	<input type="button" value="Преглед"/> 0 <input type="button" value="Статистика"/>
36	Проф. Венелин Ганев и дейността на Българската лига за защита на правата на човека и гражданина - В: Съвремено право, 26, 2015, 1, с.68, Ванко Илиевски Митрев	<input type="button" value="Преглед"/> 0 <input type="button" value="Статистика"/>
48	Нов европейски енциклопедичен труд по възстановително прова - В: Съвремено право, 26, 2015, 1, с.87, Мариана Илиева Чанева	<input type="button" value="Преглед"/> 0 <input type="button" value="Статистика"/>

Изображение 2. Български цитатен индекс – Публикации

УКАЗАТЕЛ ЗА ЦИТИРУЕМОСТ НА ПУБЛИКАЦИИ ОТ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ (ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ) (ВЕРСИЯ 2.1)

ENGLISH БЪЛГАРСКИ

ТЪРСЕНЕ ПУБЛИКАЦИИ ИЗДАТЕЛСТВА НАУЧНИ ОРГАНИЗАЦИИ АВТОРИ ЗА СИСТЕМАТА ЗА ПРОЕКТА ВХОД РЕГИСТРАЦИЯ

АДМИНИСТРАТИВНОПРАВНА ОТГОВОРНОСТ НА РАБОТОДАТЕЛЯ ЗА НЕЗАКОНОСЪОБРАЗНО ОБРАБОТВАНЕ НА ЛИЧНИ ДАННИ - НЕОБХОДИМИ ЛИ СА ПРОМЕНИ В ДЕЙСТВИЯЩА РЕЖИМ? [Назад](#)

Статии от научно списание Статия от сборник Доклад от конференция Монография

Език: Български

Държава: България

ISSN: 0891-1915

Автор: Андрей Савов Александров

Заглавие на статия: Административно-правна отговорност на работодателя за незаконосъобразно обработване на лични данни - необходими ли са промени в действащия режим?

Паралелно заглавие: Administrative Penalty Liability of the Employer for Unlawful Processing of Personal Data: Are Legislative Amendments to the Current Regime Necessary?

Заглавие на списание: Съвремено право

Том: 26

Година: 2015

Книжка: 1

Страници: 33

Научна област: Социални, стопански и правни науки

Научно направление: Право

Ключови думи:

Интернет адрес:

Резюме: The survey deals with the consequences of violations of the employer's obligations in the course of personal data processing. It reveals some failings of the national legislation on personal data protection, such as the unclear correlation between the general and the special clauses regulating the consequences of administrative violations, the significant difference between the minimum and the maximum amount of the fines and the different mechanisms of appealing of the sanctions imposed. As a result, some amendments in the Personal Data Protection Act are proposed.

Изображение 3. Български цитатен индекс – Справка за публикация

УКАЗАТЕЛ ЗА ЦИТИРУЕМОСТ НА ПУБЛИКАЦИИ ОТ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ (ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ) (ВЕРСИЯ 2.1)

ENGLISH БЪЛГАРСКИ

ТЪРСЕНЕ ПУБЛИКАЦИИ ИЗДАТЕЛСТВА НАУЧНИ ОРГАНИЗАЦИИ АВТОРИ ЗА СИСТЕМАТА ЗА ПРОЕКТА ВХОД РЕГИСТРАЦИЯ

АВТОРИ

Име: Използвайте изцяло или частично Презиме: Използвайте изцяло или частично Фамилия: Използвайте изцяло или частично

Научна организация: Научно звание: Илюстрирано: Филтрирано

Изберете Изберете

ID	Имена	h-индекс	Брой цитирания
2	Николай Петров Алексиев	2	0
▲ 3	Иванов	-	0
4	Васил Желязков Мръчков	26	0
5	Евгени Петров Танчев	4	0
6	Емilia Александрова Друмева	11	0
7	Нора Кракчюва Ачанчева	2	0
8	Гай Спендинг	2	0
9	Пламен Александров Панайотов	3	0
10	Андрей Савов Александров	3	0
▲ 11	Георги Димитров	2	0

Изображение 4. Български цитатен индекс – Автори

УКАЗАТЕЛ ЗА ЦИТИРУЕМОСТ НА ПУБЛИКАЦИИ ОТ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ (ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ) (ВЕРСИЯ 2.1)

ENGLISH БЪЛГАРСКИ

ТЪРСЕНЕ ПУБЛИКАЦИИ ИЗДАТЕЛСТВА НАУЧНИ ОРГАНИЗАЦИИ АВТОРИ ЗА СИСТЕМАТА ЗА ПРОЕКТА ВХОД РЕГИСТРАЦИЯ

ВАСИЛ ЖЕЛЯЗКОВ МРЪЧКОВ [Назад](#)

Име: Васил

Презиме: Желязков

Фамилия: Мръчкoв

Идентификатор:

Друга форма на копилане на името: Vasil Zelyazkov Mrachkov

Имейл адрес:

Телефон:

ORCID:

SCOPUS ID:

Web of Science ResearcherID:

ISNI:

Научна организация: Пловдивски университет "Паисий Хилендарски"

Научно звание: Юридически факултет

ПРОЕКТ, ФИНАНСИРАН ОТ ФОНД НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ (2017) - ДОКТОРЪН ДН 15.1 ОТ 10.10.2017

Изображение 5. Български цитатен индекс – Справка за автор

УКАЗАТЕЛ ЗА ЦИТИРУЕМОСТ НА ПУБЛИКАЦИИ ОТ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ (ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ) (ВЕРСИЯ 2.3)

ENGLISH БЪЛГАРСКИ

ТЪРСЕНЕ ПУБЛИКАЦИИ ИЗДАТЕЛСТВА НАУЧНИ ОРГАНИЗАЦИИ АВТОРИ ЗА СИСТЕМАТА ЗА ПРОЕКТА

ВХОД РЕГИСТРАЦИЯ

РЕГИСТРАЦИЯ

Автор Издателство

Име * Презиме * Фамилия *

Идентификатор Друга форма на изписване на името Имейл адрес *

Телефон Парола * ORCID

SCORPUS ID Web of Science ResearcherID ISNI

Научна организация Научно звено

Изберете

Регистрация

ПРОЕКТ, ФИНАНСИРАН ОТ ФОНД „НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ“ (2017) – ДОГОВОР № ДН 15 / 1 ОТ 11.12.2017.

Изображение 6. Български цитатен индекс – Регистрация на потребител

УКАЗАТЕЛ ЗА ЦИТИРУЕМОСТ НА ПУБЛИКАЦИИ ОТ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ (ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ) (ВЕРСИЯ 2.3)

ENGLISH БЪЛГАРСКИ

ТЪРСЕНЕ ПУБЛИКАЦИИ ИЗДАТЕЛСТВА НАУЧНИ ОРГАНИЗАЦИИ АВТОРИ ЗА СИСТЕМАТА ЗА ПРОЕКТА

ВХОД РЕГИСТРАЦИЯ

Вход

Имейл

Парола

Влез

ПРОЕКТ, ФИНАНСИРАН ОТ ФОНД „НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ“ (2017) – ДОГОВОР № ДН 15 / 1 ОТ 11.12.2017.

Изображение 7. Български цитатен индекс – Оторизиран вход в системата

INDICATOR OF CITATION FOR PUBLICATIONS BY BULGARIAN AUTHORS (SOCIAL SCIENCES) (VERSION 2.3)

ENGLISH БЪЛГАРСКИ

SEARCH PUBLICATIONS PUBLISHER ORGANIZATIONS AUTHORS ABOUT THE SYSTEM ABOUT

LOGOUT (ADMIN)

ПРИЗНАВАНЕ И ИЗПЪЛНЕНИЕ НА РЕШЕНИЯТА НА СПОРТНИЯ АРБИТРАЖЕН СЪД НА ТЕРИТОРИЯТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Back

Article Article from collected publication Conference paper Monograph

Language: Bulgarian

Country: Bulgaria

ISSN: 0961-1915

Author: Васил Димитров

Article title: Призоваване и изпълнение на решенията на спортния арбитражен съд на територията на Република България

Parallel title: Recognition and Enforcement of the Court of Arbitration for Sport's Awards in the Territory of the Republic of Bulgaria

Journal: Съвремено право

Volume: 26

Year: 2015

Issue: 1

Pages: 54

Scientific area: Social, business and legal sciences

Scientific field: Law

Keywords:

Web address:

Abstract: The article analyses the procedure for recognition and enforcement of the arbitral awards rendered by the Court of Arbitration for Sport (CAS), based in Lausanne. The text explains the circumstances in which CAS has jurisdiction to settle sports-related legal disputes. The applicable law for these cases can either be chosen by the parties or determined by CAS according to the provisions of the Code of Sports-related Arbitration if there is no agreement. The text gives a summary of the legal grounds for judicial review of CAS awards by the Federal Supreme Court of Switzerland. Furthermore, the article presents the provisions of the New York Convention on the recognition and enforcement of foreign arbitral awards. These rules can be applied to CAS awards, as well as other arbitral decisions. Along with the international legislation regarding the recognition and enforcement of CAS awards, the text provides a review about Bulgaria's private international law regarding this type of foreign arbitral decisions and the conditions in which they can be recognized and enforced in Republic of Bulgaria.

Изображение 8. Български цитатен индекс – Административен екран

ДОБАВИ ПУБЛИКАЦИЯ:

Статия от научно списание **Статия от сборник** Доклад от конференция **Монография**

Език *	Добави език	Държава *	Добави държава	ISSN *
Немски		Белгия		Изгизете
Автор *	Добави автор	Заглавие на статия *		Паралелно заглавие
Изгизете или изберете		Изгизете		Изгизете
Заглавие на списание *	Добави списание	Том		Година *
Изгизете заглавие или изберете		Изгизете		Изгизете
Книжка		Страници		Научна област *
Изгизете		Изгизете		Изберете
Научно направление *		Ключови думи		Интернет адрес
Изберете		Изгизете		Изгизете
Резюме				
Изгизете				
☐ Непълни данни (липсват данни)				

Добави

Изображение 9. Добавяне на публикация

РЕДАКТИРАЙ ПУБЛИКАЦИЯ:

Статия от научно списание **Статия от сборник** Доклад от конференция **Монография**

Език *	Добави език	Държава *	Добави държава	ISSN *
Български		България		0861-1815
Автор *	Добави автор	Заглавие на статия *		Паралелно заглавие
Васил Желязов Мръчков		Българската социална държава		The Bulgarian Social State
Заглавие на списание *	Добави списание	Том		Година *
СЪВРЕМЕННО ПРАВО		26		2015
Книжка		Страници		Научна област *
1		7		Социални, стопански и правни науки
Научно направление *		Ключови думи		Интернет адрес
Право		Изгизете		Изгизете
Резюме				
Академично слово на проф. д.ю.н. Васил Мръчков на церемонията за удостояването му със званието "Почетен доктор на Софийския университет "Св. Климент Охридски"				
☐ Непълни данни (липсват данни)				

Редактиране

ЦИТИРАНИ ПУБЛИКАЦИИ Добави цитирана публикация

ID	Заглавие	Преглед	Редактиране	Статистика
262	Въведение в конституционното право . 2003 <small>Нора Нрачкова Ангелова</small>			
263	Конституционно право . 2013 <small>Ив. Стамболиев</small>			
264	Конституцията от 1991 г. и незавършената революция . 2014 <small>Пламен Александров Пеналотов</small>			
265	Прекариматъ - новата опасна класа . 2013 <small>Анна Савова Александрова</small>			

Изображение 10. Редактиране на публикация

УКАЗАТЕЛ ЗА ЦИТИРУЕМОСТ НА ПУБЛИКАЦИИ ОТ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ (ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ) (ВЕРСИЯ 2.1) ENGLISH **БЪЛГАРСКИ**

ТЪРСЕНЕ **ПУБЛИКАЦИИ** ИЗДАТЕЛСТВА НАУЧНИ ОРГАНИЗАЦИИ АВТОРИ ЗА СИСТЕМАТА ЗА ПРОЕКТА ИЗХОД (АДМИН)

ДОБАВИ ЦИТИРАНА ПУБЛИКАЦИЯ:

Статия от научно списание Статия от сборник Доклад от конференция **Монография**

Език *	Добави език	Държава *	Добави държава	ISBN *
Немски		Белгия		Изпишете
Автор *	Добави автор	Заглавие на статия *		Паралелно заглавие
Изпишете или изберете		Изпишете		Изпишете
Заглавие на списание *	Добави списание	Том		Година *
Изпишете заглавие или изберете		Изпишете		Изпишете
Книжка		Страници		Научна област *
		Изпишете		Изберете
Научно направление *		Ключови думи		Интернет адрес
Изберете		Изпишете		Изпишете
Резюме				
Изпишете				
Автоцитиране *				
Не				
☐ Непълни данни (липсват данни)				

Добави

ПРОЕКТ, ФИНАНСИРАН ОТ ФОНД „НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ“ (2017) – ДОГОВОР № ДН 15 / 1 ОТ 11.12.2017.

Изображение 11. Добавяне на цитирана публикация

УКАЗАТЕЛ ЗА ЦИТИРУЕМОСТ НА ПУБЛИКАЦИИ ОТ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ (ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ) (ВЕРСИЯ 2.1) ENGLISH **БЪЛГАРСКИ**

ТЪРСЕНЕ **ПУБЛИКАЦИИ** ИЗДАТЕЛСТВА НАУЧНИ ОРГАНИЗАЦИИ АВТОРИ ЗА СИСТЕМАТА ЗА ПРОЕКТА ИЗХОД (АДМИН)

РЕДАКТИРАЙ ЦИТИРАНА ПУБЛИКАЦИЯ:

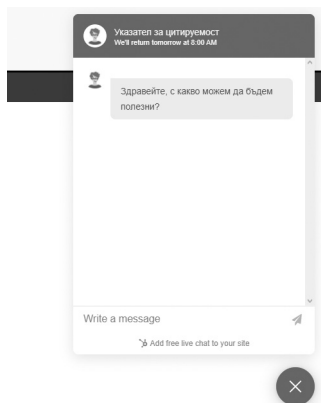
Статия от научно списание Статия от сборник Доклад от конференция **Монография**

Език *	Добави език	Държава *	Добави държава	ISBN *
Български		България		Изпишете
Автор *	Добави автор	Научна организация (Колективен автор)		Заглавие
Нора Краконова Ангелова		Изпишете или изберете		Въведение в конституционното право
Паралелно заглавие		Населено място на издаване		Издателство
Изпишете		Изпишете		Изберете
Година *		Научна област *		Научно направление *
2003		Изберете		Изберете
Ключови думи		Интернет адрес		
Изпишете		Изпишете		
Резюме				
Изпишете				
Автоцитиране *				
Не				
☐ Непълни данни (липсват данни)				

Редактиране

ПРОЕКТ, ФИНАНСИРАН ОТ ФОНД „НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ“ (2017) – ДОГОВОР № ДН 15 / 1 ОТ 11.12.2017.

Изображение 12. Редактиране на цитирана публикация

Изображение 13. Български цитатен индекс – Чатбот / Helpdesk

Изображение 14. Статистика

НЯКОИ ПУБЛИКАЦИИ НА ЕКИПА ПО ПРОЕКТА:

Аврамова, Мария, Найденова, Силвия. Отворени цитатни данни: OpenCitations – алтернатива на лицензираните бази от данни. В: *Списание на Българската академия на науките*, 2020, № 2, с. 94–102; ISSN 0007-3989.

Карачоджукова, Надя. Съвременни виртуални контролни файлове – тенденции в развитието и използването им. В: *Докторантски четения 2018, 2019*, № 2, с. 207–214. ISSN 2603-3453.

Лейденски манифест за научни метрики. Прев. Биляна Яврукова. В: *Наука*, 2020, № 2, с. 12–15. ISSN 0861-3362.

Лозанова-Белчева, Елица. В търсене на български списания с импакт фактор в платформата Web of Science. В: *Годишник на Софийски университет*

„Св. Климент Охридски“, Философски факултет, Книга Библиотечно-информационни науки, 2019, Т. 11, с. 39–76. ISSN 1313-4256.

Миланова, Милена, **Карачоджукова**, Надя, **Стефанов**, Росен. Модели за проследяване на публикационната активност на изследователи. В: *Икономически и социални алтернативи*, 2020, Т. 26, № 3, с. 123–139. ISSN (print): 1314-6556; ISSN (online): 2534-8965; doi: <https://doi.org/10.37075/ISA.2020.3.10>

Стефанов, Росен. Научни публикации със забавено признаване (Sleeping beauty): значение, методи за идентифициране и оценяване. В: *Годишник на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет, Книга докторанти*, 2018, Т. 3, с. 221–230. ISSN 2534-935X.

Стефанов, Росен. Description Factor или Impact Factor: същност и значение на фалшивите цитатни индекси. В: *Библиотека*, 2020, № 2, с. 75–85. ISSN 0861-847X.

Харизанова, Оля, **Ангелова**, Анна, **Яврукова**, Биляна. Необходим ли ни е национален цитатен указател. В: *Наука*, 2019, № 3, с. 18–24. ISSN 0861-3362.

Harizanova, Olya, **Angelova**, Anna, **Yavrukova**, Bilyana. Contemporary problems in reporting the effectiveness of scientific results – Scopus, Web of Science and the national citation indexes. В: *Библиотекар*. Белград, 2019, № 1, с. 9–22. ISSN 0006-1816.

Milanova, Milena, **Yavrukova**, Bilyana, **Lozanova-Belcheva**, Elitsa. The Impact of National Citation Indexes in the Research Evaluation Process. In: *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries (QQML)* 2020, Vol. 9, Issue 3, pp. 425–440.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Библиотечно-информационни науки

Том 12/13, 2020/2021

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF PHILOSOPHY

Library and Information Science

Volume 12/13, 2020/2021

ВИРТУАЛНИ РАЗКАЗИ В РАМКИТЕ НА ЕДНА РЕАЛНА ИЗЛОЖБА

ПЕТЪР МИЛАДИНОВ

Петър Миладинов. ВИРТУАЛНИ РАЗКАЗИ В РАМКИТЕ НА ЕДНА РЕАЛНА ИЗЛОЖБА.

Нидерландският музей – МУЗЕОН (Museum), намиращ се в град Хага, предлага интересна концепция за едно от своите постоянни изложби. Темата на експозицията е германското присъствие през Втората световна война в града, който по настоящем е домакин на огромен брой мироопазващи организации, а през 40-те години е част от западната отбранителна линия на Райха. Изложбата предлага шест виртуални разказа свързани с въздействието т.нар. Атлантически вал върху местното население, важността на съоръжението за окупаторите и работата на нидерландската администрация под контрола на нацистите. Тези истории са разказани чрез иновативни технологии, без да се използват отделни помещения и по начин, по-който технологията не се натрапва или да отблъсква посетителите. Подходът провокира въпроси относно внедряването на информационни технологии в музеите, на които авторът отговаря.

Ключови думи: музеи, музейно преживяване, музеен разказ, информационни технологии, добавена стойност.

Peter Miladinov. VIRTUAL NARRATIVES WITHIN A REAL EXHIBITION.

The Netherlands Museum in Hague, offers interesting concept for the permanent exhibits. The topic of one of the exhibits is about the history of the city which hosts nowadays multiple piece organizations, but during Second World War was part of western defense line of the Third Reich. The so called Atlantic Wall changed the history of the city and the lives of the locals. Museum offers to its visitors six virtual, multimedia stories in addition to its traditional exhibit. These stories are executed in manner which is not as aggressive as usually information technologies are accepted. The combination of real objects used as a key to additional virtual content provokes questions and at same time admiration.

Keywords: museums, museum experience, narratives, information technologies, augmented content.

Атлантическият вал е забележителна конструкция подобна на други, създадени от човека, като Великата китайска стена и Адриановият вал по времето на Римската империя, който предпазвал земите от нападенията на варварите в Англия. Той е построен в периода от 1942 до 1944 г., като същността му е серия от бункери, артилерия и противодесантни съоръжения, разположени по бреговете на Норвегия, Дания, Нидерландия, Белгия и Франция, до границата на северна Испания, общо 5000 км брегова линия.

Въпреки че е запланиран още през тридесетте години на XX в., строежът му започва едва на 23 март 1942 г., с директива № 40 на фюрера за създаване на Атлантически вал, който да защити морските бази на Третия райх от набезите на командоси. Обектите на защита се разширяват, като се включват и плажове, възможен плацдарм за съюзническите войски. Към края на 1943 г. валът е завършен само на 20%. Главният инженер, разработващ системата от укрепления и ръководител на строителството, е Фриц Тот, който разработва Линията „Зигфрид“ между Франция и Германия. Укрепленията са издигнати от работници, насилствено докарани за целта от окупираните територии. Всички те се трудят под егидата на т.нар организация „Тот“. Използван е труда на строителни войски, военнопленници и евреи – почти 1 милион френски затворници и войници от редовната армия.

За строителството е създаден единен стандарт, включващ плановете на 600 типа укрепления с различни функции – противотанкови укрепления, морски оръдия и др. Укрепленията включват еднакви стоманени врати с дебелина от 3 см, вентилация и телефони, общо 200 стандартизирани елемента. Този подход изключително опростява производството на въоръжението за укрепените зони, като планирането и строежите се ускоряват, така че месечно се изливат 200 000 хиляди кубични метра бетон за изграждането на бункери.

Често Атлантическият вал е използван от нацистката пропаганда и са му приписвани епитети като „непревземаем“. През 1943 г., валът е инспектиран от фелдмаршал Ервин Ромел. Към онзи момент той вярва, че войната не може да бъде спечелена, но вижда във вала инструмент за договаряне на по-добри условия на мирно споразумение. По негова инициатива към защита на вала са добавени 15 милиона мини, включително и такива в стъклени кутии, за да не бъдат откривани от детектори за метал.

„Невъзможният за превземане“ вал е преодолян за по-малко от ден по време на десанта на съюзнически сили в Нормандия. Останки от укрепленията могат да бъдат видени към момента по крайбрежията на Западна Европа, като редица от тях са обособени като музеи на открито, с възможност да предоставят информация на своите посетители за въоръжението, използвано от немската армия и за военните действия по време на Втората световна война.

Атлантическият вал е част от редица музейни експозиции, като основно се създават изложби на открито. Насочеността на тези изложби е към въоръ-

жението на вала и битката в Нормандия. За мен представлява интерес един конкретен музей, който обръща внимание на двете страни в конфликта и как строежът на това военно съоръжение променя съдбите на десетки хиляди хора и облика на един град.

Изложбата в нидерландския музей – Museon, обръща поглед към атлантическия вал в Хага. Този крайбрежен град е различен, защото по време на войната там е ситуирана администрацията на окупирана Нидерландия, а също така градът разполага с рибарско пристанище, което е нужно да бъде допълнително укрепено с цел предотвратяване дебаркиране на Съюзниците. В крайна сметка съюзническите сили могат да достигнат до града и през сушата и това е причината да се изгради втора защитна линия през жилищни и обществени пространства. Хиляди сгради са разрушени, за да се прокопае противотанков ров и противотанков вал, а живущите са принудени да напуснат своите домове.

Изложбата в Museon е уникална и с това, че сградата на музея е построена в бивш противотанков ров, на място, където преди войната е имало жилищни постройки, а в момента се намират институции на важни международни организации, които се занимават с опазването на мира и правосъдието – Европол и Организацията за забрана на химическите оръжия. Затова и изложбата посветена на съоръжението е назована „Хага и Атлантическият вал – война в града на мира“, като препратка към историята на нидерландския град. В концепцията на изложбата, планът на подредба на експонатите следва картата на града, като витрините са конструирани така, че да напомнят сгради и публични пространства от настоящето, а експонатите са в пряка връзка с тези места.

Друг интересен факт за изложбата е използването на нови технологии, изготвени по европейски проект, наречени meSch технологии. Абревиатурата произлиза от името на проекта – MATERIAL ENCOUNTERS WITH DIGITAL CULTURAL HERITAGE. Технологията използва интегрирани в изложбата обекти, чрез които посетителите имат възможността да се докоснат до повече от един наратив. Това не означава, че изложбата не може да бъде разгледана без помощта на технологията.

Два разказа започват от бебешка количка и парче от ракета Фау 2. Първият наратив е за евакуацията на населението от града при разрушаването на жилищни сгради с цел построяване на вала. Вторият разказ е за неуспешен старт на ракета, изстреляна към Англия, която се разбива в жилищни сгради, застрашвайки живота на дете спящо в креватчето си в една отстройките. MeSch технологията не предлага един разказ, свързан с тези обекти, а дава възможност посетителят да получи информация за три допълнителни аспекта на изложбата – три различни гледни точки, което обогатява преживяването в музея (фиг. 1).

Kies je verhaal

Choose your story

nl

Wat betekende de Atlantikwall voor het dagelijks leven in Den Haag? Voor de ambtenaren die de evacuaties, de sloop en - na de bevrijding - de wederopbouw van de stad moesten regelen? En voor de Duitse soldaten, die hier gelegerd waren?

Verdiep je bezoek aan de tentoonstelling. Kies een replica, leg hem op de oranje cirkels naast de vitrines en luister naar de geluidsfragmenten die zijn samengesteld op basis van interviews, historische kranten en archiefstukken.

1 Deze bierpul kregen Duitse soldaten tijdens Kerstmis 1943 als herinnering aan de legering langs de Atlantikwall.

2 De Duitse bezetter had een avondklok ingesteld. Als je na acht uur 's avonds beroepshalve op straat moest zijn, droeg je deze armband.

3 Thee was niet meer verkrijgbaar, maar met ingrediënten als eikels, witlof, appel en krokus viel iets te maken wat op thee leek.

en

What impact did the Atlantic Wall have on everyday life in The Hague? On the officials who had to organise the evacuations, the demolitions and – after the liberation – the reconstruction of the city? And on the German soldiers who were based here?

Get the most out of your visit by choosing a replica and placing it on the orange circles next to the display cases to listen to sound collages drawn from interviews, period newspapers and archive material.

4 This booklet helped German soldiers communicate with the Dutch population.

5 The German occupation authorities had imposed a curfew. If you had professional reasons for being out on the streets after eight o'clock in the evening, you needed a special pass (Sonderausweis).

6 Genuine sugar was in short supply; this was a substitute sweetener.

Фиг. 1. Описание на обектите, чрез които са достъпни трите наратива.

Тези гледни точки са разказани от три перспективи – от цивилен гражданин, от официално лице и от германски войник, като се цели да се отговори на въпроси като: Какво е да изгубиш дома си? Как се изпълнява заповед за евакуация? Защо в очите на германския окупатор Атлантическият вал е незаменим за населението на окупираните територии?

Историите са основани на оригинални ресурси като интервюта, документи от архиви и периодични издания, като съдържанието им е прехвърлено на аудио носители, озвучени от професионални актьори. Звуковата картина е допълнена с изображения, фотографии и видео клипове от различни архиви.

Въвеждането на информационни технологии може да следва традиционен подход. Например да се използват терминали с бутони за избирането на разказ, но в експозицията в Хага е използван различен метод с цел да се избегне поредното натискане на скучен бутон, напомнящ цифровизираното ни ежедневие.

Тук са използвани „умни“ обекти, създадени с 3D принтер, които да потопят посетителите в преживяването, което предлага изложбата. Тези „умни“ предмети са „маскирани“ като вещи от ежедневието: пликче със заместител на чай – за достъп до историята, представена от гледната точка на нидер-

ландския цивилен, или кутия със заместител на захар – за същата версия, но на английски език; превръзка за ръката и документ, разрешаващ излизането по улиците на града след 20:00 часа предлагат перспективата на официалните лица, които помагат на германците при строежа на укреплението.

Различните разкази могат да бъдат достигнати с тези шест предмета, групирани по два за двуезичната версия на наратива.

Чрез внедрената технология музеят успява да разкаже за повече от една перспектива на конфликта и така да удовлетвори потребностите на по-широк спектър от посетители. От контекстуалния модел на Фалк, който не е модел в пълния смисъл на думата, може да изведем създаването на смисъл като сложен феномен, зависещ от серия обстоятелства, като неспиращ диалог между индивида и заобикалящата го среда, както физическа, така и социокултурна. Контекстуалният модел описва този диалог същевременно като процес и като продукт на взаимодействието във времето на три контекста: личен, социокултурен и материален (физически).

В експозицията „Хага и Атлантическият вал“, създателите ѝ успяват да създадат обстоятелства, пряко влияещи върху изграждането на личния контекст, който представя обобщение на персоналната и генетична история, която индивидът носи със себе си, и която му помага в осмислянето на определени ситуации. Живненият опит и предварителни познания влияят на мотивацията за посещение в музея и последвалото впечатление от преживяното.

Такива примери могат да бъдат открити в редица публикации. Същността на мотивацията на посетителя да посети музей е също важна за изграждането на мнение и смисъл на посещението. По-скорошно изследване показва, че степента на предоставен избор и свобода в музейното преживяване също влияе на оценката на посетителя. Може да се обобщи, че личният контекст в създаването на смисъл е определен от персоналните мотивация и очаквания, които в случая на музеите са за кратко, приятно и културно преживяване. Също така, създаването на мнение е строго персонално и повлияно от натрупаното познание, интересите и вярванията на човек. И последно, контролът и правото на избор върху преживяването на посетителя в музея са важни за изпълнение на очакванията и нуждите му.

Методите за доставяне на информация през годините се променят. Книгите намират своят цифров облик в електронните книги, вестниците дублират съдържанието си в интернет страници, поддържани от издателите, рекламните брошури намират отражение в интернет видео реклами и като цяло технологиите променят начина на комуникация, свеждайки го до нули и единици.

Мобилните цифрови технологии предлагат на музеите и художествените галерии много ценни и удивителни възможности за разширяване на достъпа до техните колекции и като следствие – за подобряване на образователния процес и момента на забавление. Въпреки това въвеждането на тези техно-

логии не е лесно и еднозначно. Поради неразбиране същността на работа и възможностите, които се предоставят, въвеждането на ИКТ в музеите крие капани. Ключът към успеха на дигиталната мобилна технология в музея е в опознаване на нуждите на посетителите, техните желания, очаквания и поведение. Изследвания и анкети върху тези очаквания биха хвърлили светлина върху потенциални проблеми при въвеждането на ИКТ и биха послужили за създаване на модел за успешно и ефективно въвеждане на мобилни цифрови музейни интерпретации.

Дигиталните технологии, под формата на статични интерактивни информационни табла или персонални мобилни устройства, предлагат на музеите възможности различни от традиционните печатни материали или живите бекседи. Те предоставят достъп на посетителите до огромни масиви от информация, в които човек сам може да филтрира това, което му е необходимо. Така музеите успяват да задоволят очакванията на по-голям процент от разнообразната палитра посетители, като отговарят на различни нужди, стилове на търсене и разнородна информация.

Потенциалът на ИКТ е по-голям от това да доставя допълнителна информация за експонатите. Новите технологии могат да обогатят визитата в музея като подобрят учебния елемент и направят посещението по-интересно по начин, по който други медии не биха се справили. Пресъздаването на светове и мащаби близки до заобикалящия ни свят е двигател на любопитство и интерес, особено в младите, които като алтернатива имат учебниците и училището.

Изложбата „Хага и Атлантическият вал – война в града на мира“ е добър пример за въвеждане на информационни технологии и най-вече на разбирането, че използването на ИКТ трябва да допълва преживяването в музея, а не да измества фокуса на посетителя от автентичното към техниката. Колективът, разработил концепцията на изложбата, дали случайно или преднамерено, е гарантирал успеха си, защото технологиите, вместо да са натрапчиви, са скрити зад имитации от реалния свят. По този начин са успели да предотвратят евентуална съпротива на посетителите, за които автентичността е по-важна от въведените технологии. Подобна реакция срещу технологиите, смятам, че е възможна и обяснима. Причината се крие в динамиката на информационните технологии, чиято еволюция сравнена с други процеси в обществото, се превръща по-скоро в революция. Тази радикалност на революционните процеси поражда съответната съпротива. Затова смятам, че въвеждането на технологии трябва да се осмисля и осъществява плавно. Само тогава недостатъците ѝ ще са пренебрежими пред ползите. Ползата от въвеждането на нови технологии е свързана с преодоляването на физическите ограничения. В случая на изложбата в Хага е осигурен многопластов разказ в рамките на едно и

също експозиционно пространство, като по този начин се дава възможност за „налучкване“ на интересите на посетителя.

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ / REFERENCES:

Falk, John H., **Dierking**, Lynn D. *The Museum Experience*. Washington, DC: Whalesback Books, 1992, 205 p.

Falk, John H., **Storksdieck**, M. Using the Contextual Model of Learning to Understand Visitor Learning from Science Center Exhibition. In: *Science Education*, 2005, Vol. 89, pp. 74–78.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Библиотечно-информационни науки
Том 12/13, 2020/2021

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
Library and Information Science
Volume 12/13, 2020/2021

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА

BOOK HISTORY

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Библиотечно-информационни науки

Том 12/13, 2020/2021

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF PHILOSOPHY

Library and Information Science

Volume 12/13, 2020/2021

ИСТОРИЯТА НА КНИГАТА: ТЕМИ, ПРОБЛЕМИ, АКЦЕНТИ В СЪВРЕМЕННИТЕ ЗАПАДНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

БОРЯНА ЯНКОВА

Боряна Янкова. ИСТОРИЯТА НА КНИГАТА: ТЕМИ, ПРОБЛЕМИ, АКЦЕНТИ В СЪВРЕМЕННИТЕ ЗАПАДНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ.

Статията разглежда предмета на историята на книгата като научна дисциплина и тенденциите в изследванията на водещите печатни култури на Запад, както и, накратко, приноса на основните източноевропейски направления. Теоретичната част на текста запознава с дебата сред историците най-вече в лицето на Робърт Дарнтън, поддържащ тезата за общата методология в проучванията на процесите и Дейвид Хол, според когото историята на книгата обединява няколко общи теми. Гледищата на социалната история и библиографията намират израз в сегментите на комуникационната верига на Дарнтън и библиоцентричния модел на цялостната социално-икономическа ситуация, разработен от библиографите Томас Адамс и Никълъс Баркър.

В историческата част на хронологичен принцип са представени най-съществени акценти и устойчиви тенденции, видими и до днес в печатната култура на Германия, Италия, Франция, Великобритания, Скандинавските страни и Америка, които създават водещите културни образци. Сред тях са панаирите на книгата, първите преводи на библията на националните езици, разпространението на достъпните жанрове като „bibliothèque blue“, появата на обществените библиотеки, промяната и значението на книжния формат, както и произтичащи от това социални феномени като интензивно и екстензивно четене, пространства за четене, масова публика, правни регулации, авторско право и др. Текстът запознава с развитието на идеята за всеобща история на книгата както и с научните приноси на всяка една от тях, както и с подхода към ключови явления.

Ключови думи: история на книгата, комуникационна верига, печатна култура.

Boryana Yankova. BOOK HISTORY: TOPICS, PROBLEMS, FOCAL AREAS IN MODERN WESTERN STUDIES.

The article examines the subject of the history of the book as a scientific discipline and the trends in the studies of leading print cultures in the West, as well as, in brief, the contribution of the main East European schools. The theoretical part of the text introduces the debate among historians, represented mostly by Robert Darnton, advocating the theory of common methodology in the study of processes, and David Hall, according to whom the history of the book unites several common topics. The viewpoints of social history and bibliography find expression in the segments of the communication circuit of R. Darnton and the bibliocentric model of the entire socioeconomic situation, developed by bibliographers Thomas Adams and Nicolas Barker.

Chronologically, the historical part presents the most significant focal areas and sustainable trends, visible to this day in the print culture of Germany, Italy, France, Great Britain, the Scandinavian countries and America, which create the leading cultural models. Among these are the book fairs, the first translations of the Bible into national languages, the spread of accessible genres, such as “bibliothèque blue”, the beginning of public libraries, the change and the meaning of the literary format, and the resulting social phenomena, such as intensive and extensive reading, reading spaces, mass audience, legal regulations, copyright, etc. The text presents the development of the concept of a general history of the book, as well as with the scientific contribution of each one of them, and the approach to key phenomena.

Keywords: book history, communication circuit, print culture.

Концепцията за историята на книгата е въведена от френския историк Люсиен Февр, който очертава новото изследователско поле като пресечна точка между „общата, социалната и икономическата история и историята на менталността“. Съвременният ѝ облик е заслуга на историците от школата „Анали“, възникнала в края на ХХ в. във Франция и обхваща множество от дисциплини, изучаващи историята на писмената комуникация, но преди всичко измества фокуса от високата книжовна култура и елитите към социално-икономическата история и историята на частния живот¹ и е отговорна за нарастващия интерес към историята на ежедневието, като през 1958 г. е публикуван основополагащият текст на Анри-Жан Мартен *L'Apparation du livre* (Появата на книгата).

Обект на анализ на тази „история отдолу“ са статистиките, архивните материали, частните колекции, трансформацията на идеите за авторското право

¹ Обсегът на историята на книгата е очертан за първи път в: **Даскалова**, Кр. *Грамотност, книжнина, читатели, четене в България на прехода към модерното време (XIX – нач. на ХХ век)*. София: ЛИК, 1999, с. 13–14; История на книгата – проблеми и перспективи. В: *Социологически проблеми*, 1995, № 1, с. 148–157. Западно-европейските направления и темите, очертаващи се в научното им поле, са представени чрез изследванията на Робърт Дарнтън, Мишел Фуко, Анри-Жан Мартен, Роже Шартие, Дайвид Хол, Джон Федър, Елизабет Азенщайн, Людовика Брайда, Робер Естивал и др., които за първи път представят научната дисциплина „история на книгата“ на българската публика. вж.: **Гергова**, А., **Даскалова**, Кр. *История на книгата. Книгата в историята*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001.

и възникването на нови, като свободата на печата, обикновените книги и техните обикновени читатели.

С цел да запознаем накратко с изследванията върху книгата в Източна Европа, които, поне до 1989 г., следват самостоятелна (обричаща ги на изолация) траектория на развитие, ще въведем някои важни понятия. В българския контекст историята на книгата се оформя като научно поле с названието „книгознание“ под влиянието на руската книговедска традиция, от която заимства в теоретичен и методологичен план. Основната дефиниция за книгознанието като „научна дисциплина, обединяваща технически, практически и теоретични познания“ принадлежи на Н. М. Лисовски, докато познатият термин „библиология“ е предпочитан от А. Ловягин, според когото неин предмет следва да е съдържанието на книгата². Публикуваните у нас изследвания са предимно руска преводна литература, като съвременната концепция на руската школа обобщава книгознанието като „комплексна наука за книгата и книжовното дело“, в помощ на „процесите на диференциация и интеграция на книговедското знание“³.

Източноевропейските направления остават в орбитата на съветските книговедски изследвания, но развиват собствени характеристики – в източно-германското книгознание доминираща е историческата перспектива, като привърженици на функционалния подход, полските учени се фокусират върху социологията на четенето, докато унгарските им колеги интегрират науките за книгата в книжната култура, която според тях е съвкупност от материални и духовни проявления⁴.

Поради обширните публикации върху източноевропейските книговедски школи, настоящият текст ще анализира изследователските подходи в страните, в които се заражда науката за книгата – Германия, Италия, Франция, Великобритания, Скандинавските страни и САЩ. Това намерение е продиктувано също от факта, че са изминали повече от 20 години от публикуването на първия сборник с преводни материали, като междувременно историята на книгата се е обогатила с нови теоретични модели, генерирани от новите теми и проблеми.

Въпреки идентичните културни явления, които съпътстват възприемането на печатната книга най-вече в началните фази и сходните тенденции на развитие, споделяни от всички западноевропейски страни на по-късен етап, отдел-

² Гергова, А., Даскалова, Кр. История на книгата. Книгата в историята. В: *История на книгата. Книгата в историята*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001, с. 18–19.

³ Беловицкая, А. *Книгознание. Общо книгознание*. София: За буквите-О писменехъ, 2009, с. 139–140.

⁴ Подробно за спецификите на източноевропейските направления в: Гергова, А. *Книгознанието в България*, София: Наука и изкуство, 1987, с. 18–19.

ните национални традиции притежават собствени характеристики и динамика. По мнението на Р. Дарнтън склонността към запазване на националните акценти не е в противоречие с интернационализацията на дисциплината, още повече, че те са резултат от спецификите на документалния материал във всяка страна⁵.

Текстът разглежда ключовите сфери в историята на книгата, интерпретира културните феномени, които поражда производството, циркулацията и употребите на книгата в хронологичната рамка от началото на печатното слово (1454) до Втората световна война (1945). Изводите от тази историческа част са синтезирани в заключение, върху научните приноси и подходите на водещите национални направления.

Основните научни полета в история на книгата са: **читателска публика** – обхваща изследвания върху начина на четене, обхвата, нивото на грамотност и вкуса на читателите; **образование** – проучва достъпа до образование на представителите всяка социална група, образователните инициативи и въвеждането на задължително училищно образование; **грамотност** – изследва читателските компетенции за четене и писане, разпространението в градските и селските райони, както и урбанизацията; **народна култура** – анализира влиянието на устната традиция върху читателските предпочитания; **правни аспекти** – фокусира се върху проблеми на авторското право; **цензура** – включва изследвания върху забранени книги, критериите за забрана и разпространението на пиратските издания; **оформление** – свързва физическата форма на книгата и възприемането на текста.

С цел да избегне фрагментирането, пред което е изправена интердисциплинарната и интернационална история на книгата, Робърт Дарнтън акцентира върху общата картина, изградена от проучванията на всеки един от компонентите на комуникационната верига, която представя пълния „жизнен цикъл“ на книгата⁶. Теорията на Дарнтън отчита външни, но ключови за разпространението на книгата, фактори, а именно икономическа и социална конюнктура, политическа и правна среда и интелектуални влияния. Британският историк, Джон Федър насочва изследователите към история на книгата с фокус върху техническите, производствени и търговски аспекти, правната страна на издателската дейност и икономическата история. В предлагания от Федър модел попада историята на библиотеките, библиотечното дело и читателите. Американският историк Дейвид Хол поставя под въпрос необходимостта от по-

⁵ **Daskalova**, Kr. Book History, the State of Play: An Interview with Robert Darnton. In: *SHARP News* [online], 1994, Vol. 3, no 3, pp. 2–4. Available from: https://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1050&context=sharp_news ; Българската версия на интервюто е публикувана в: Даскалова, Кр. Бунтът на книгите. В: *Литературен форум*, 5–11 окт. 1994, № 33(215), с. 1, 8.

⁶ **Darnton**, R. What is the History of Books? In: *Daedalus* [online], 1982, Vol. 111, no 3, p. 65. [Viewed 20.10.2020]. Available form: <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:3403039>

добна систематизация, считайки единната теория за неприложима във всяка национална традиция. Вместо това, като предмет на историята на книгата Хол извежда следните общи проблеми: история на четенето, история на народната култура, история на библиографските подходи, както и отношението между социалната история и историята на книгата.

През 80-те години Робърт Дарнтън въвежда в научно обращение термина „комуникационна верига“, т.е. отделните звена по създаването, разпространението и употребата на книгата – автор, издател, печатар, превозвач, книжар и читател – които са в центъра на всички проучвания. Допълва я през 2007 г. с новите ключови елементи – контрабанда, дистрибуция и продажби, литературни агенти, пиратство, размяна, търсене, политика – които също имат съществено значение за историята на печатното слово. През 90-те години библиографите Томас Адамс и Никълъс Баркър разработват нов модел за изследване на процесите, свързани с книгата, получил названието „цялостна социално-икономическа ситуация“, в която функционира печатната култура, а в нейния център поставят библиографския документ. Предложенията им за основни компоненти на жизнения цикъл на книгата – издателска дейност, разпространение, рецепция и съхранение – са подчинени на външни фактори – социално поведение и вкус, интелектуални политически, правни и религиозни влияния и търговски натиск. Разликите в подхода на аналитичната библиография са: 1) по-широкото понятие за текст („библиографски документ“), вместивайки не само книгата, но и изобилието от печатни форми с краткотраен живот (ефимера); 2) извеждането на библиотеките и библиотечното дело, а оттук и оцеляването на книгата до ключова позиция.

Германия. Ролята на немската печатна традиция е водеща и изисква специално внимание – именно немските печатари разпространяват печатната технология на континента, а явленията в немската история на книгата намират почва в останалите западноевропейски държави. Историята на книгата в Германия започва, когато през 1455–1456 г. в Майнц Йоханес Гутенберг отпечатва 42-редовата Библия, първата книга по метода на подвижния набор, а през 1458 г., само две години по-късно, Йохан Фуст издава 36-редова Библия. До края на века новото изобретение постепенно е въведено в основни търговски центрове като Страсбург (1459–60), Кьолн (1465), Аусбург (1468), Базел (1468–70) и Нюрнберг (1470). Историците на книгата обозначават периода от 1455 до 1501 г. като период на инкунабулите (*incunabula* (лат.) – „люлка“, т.е. книга от люлчения период), от него са запазени около 27 000 инкунабули, като само в Германия количеството им възлиза на една трета от този брой. Първоначалното съотношение между книгите на латински и тези на говорим език е 95 към 5 процента⁷. В контекста на количествените характеристики

⁷ Flood, J. L. The History of the Book in Germany. In: **Suares, M. F., Woudhuysen, M. H.** ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, p. 224.

на книгите от периода на инкунабулите, следва да се насочим към акта на четенето. Самостоятелното общуване с текста е сравнително късен феномен, започнал да се налага с повишаването на грамотността и разрастването на читателската публика. Дотогава доминиращата практика е меморизацията и четенето на глас (интензивно), за разлика от самостоятелното четене усамотение (екстензивно), за което са били необходими по-добри читателски компетенции⁸. Историците на книгата възприемат появата за условна разделителна линия между интензивното и екстензивното четене XIII в., но други отхвърлят тези граници с аргумента, че четенето в усамотение е практикувано още в Античността⁹.

Едно от ключовите обстоятелства, които през XVI в. ускоряват експанзията на протестантски текстове, носещи предимно името на Лутер, е формирането на книжовна норма. Печатането на говорим език, обаче, не би трябвало да се отдава единствено на влиянието на протестантството, тъй като заглавия на немски излизат от най-ранните години на немското книгоиздаване. Пример за това е първата немска библия, публикувана през 1477 г. от Йоханес Ментелин и добила популярност като „Библията на Ментелин“. Разпространението на немски книги води до друг, свързан с религията феномен и през 1529 г.¹⁰ Църквата съставя *Index Librorum Prohibitorum* (Индекс на забранените книги), който съдържа списък с книги с еретични, неморални или противодържавни идеи, на практика въвеждайки официалната цензура. Най-тежките последици за текстове на немски обаче настъпват с пълната забрана на преводите на библията на немски и протестантски автори, наложена от папа Павел IV през 1559 г., с публикуването на силно рестриктивна римска версия на *Индекса*.

Друга характеристика на немската история на книгата са провежданите два пъти годишно панаири на книгата във Франкфурт и Лайпциг, предоставяйки възможност на издателите да продават книги на едро. Растящото търсене и необходимостта от групиране на заглавията са сред причините през 1564 г. да бъде издаден първия книжен каталог¹¹. Нарасналото потребление на новини довежда до необходимост от тяхната систематизация и през 1605 г. в Страсбург е отпечатан информационен бюлетин с възпоменателни новини, прототип на съвременния вестник. Публичният живот на книгата все още е недостатъчно условие за появата на публичната библиотеката, както я познаваме днес. Първоначално тя представлява място за съхранение на книги,

⁸ Saenger, P. Silent Reading Its Impact on Late Medieval Script and Society. In: *Viator*, 1987, Vol. 13, p. 391.; Актът на четенето е разгледан подробно в: Даскалова, Кр. *Грамотност, книжнина, читатели...*, с. 151–158.

⁹ Даскалова, Кр. *Грамотност, книжнина, читатели...*, с. 151.

¹⁰ Flood, J. L., op. cit., p. 227.

¹¹ Ibid., p. 227.

често към определена общност. Моделът „заемна библиотека“ е установен през 1704 г., но поради оскъдните си фондове, започва да се налага едва след средата на столетието (Брауншвайг 1767 г., Мюнхен 1774 г., Щутгарт 1791 г.). Необходимо е време преди университетската изследователска библиотека да се трансформира от консервативна институция, достъпна най-вече за клира и учените, в отворено за студенти пространство. Първата стъпка към това е през 1734 г. в Гьотинген, когато е открита библиотека, чиито колекции са на разположение един или два дена в седмицата само за няколко часа при достъп, свързан с много ограничения. Читателската аудитория на общинските библиотеки също има тесен профил, тъй като включва единствено съветници и видни персони. Поради нарасналото търсене на книги, на библиотеките се гледа също като на бизнес начинание и някои находчиви търговци предлагат „стартови колекции“ на желаещите да открият библиотека. От своя страна, грамотната, активна публика основава читателски общества, които от 1770 г. до 1800 г. нарастват от 13 на 370. Обратният ефект от популярността на печатното слово е ширещото се пиратство през първата половина на XVIII в., което създава необходимост от правна регламентация и организация за защита на авторското право.

Индустриализацията, бързото разрастване на читателските аудитории и правните аспекти на издателската дейност, чиито нови правила стават належащи, са следващият акцент в немската история на книгата. Ръстът на книжната индустрия през XIX в. се дължи на новите способности за производството на хартия – през 1812 г. Фридрих Кьонинг изобретява парната печатна преса, докато през четиридесетте години на века, сънародникът му Фридрих Готлоб Келер за първи път използва хартията от дървесна маса. Авторското право с изискването на семейството на творците да се заплаща до тридесет години след смъртта им е въведено първо в Саксония – Ваймар (1839), но като повсеместна практика в Германия защитата на интелектуалния труд е възприета едва през 1871 г.¹² Продължилата век конфронтация между властите и защитниците на свободата на печата завършва с отхвърляне на цензурата (1874). Друг изследователски акцент за немските историци е историята на цензурата и репресията срещу книгата. Първата половина на XX в. е драматична за историята на книжното наследство на Германия. В няколко университетски града през 1933 г. привърженици на националсоциалистите изгарят книги, които пропагандата е определила като антинемски – „...могъщ символен акт, който ще покаже на света, че духът на миналото е мъртъв“¹³, физическото унищожение на книгите на Карл Маркс, Бертолд Брехт, Зигмунд Фройд, Теодор Лесинг, Хайнрих Ман и Франц Кафка е присъда за идеите на техните автори. Министерството на пропагандата съставя списък със забранени книги, които

¹² Flood, J. L., *op. cit.*, p. 233.

¹³ Мангел, А. *История на четенето*. София: Прозорец, 2004, с. 267.

следва да бъдат отчислени от библиотеките, авторите им са преследвани от режима, а в следващите години са забранени издателските къщи, собственост на евреи. Количествените измерения на тези наказателни акции и погромите над книгата, извършени през Втората световна война са следните: около 20 млн. книги са изгубени, много са предварително преместени като предпазна мярка, 71 600 ръкописа сменят местосъхранението си от Берлин в други тридесет града в страната, унищожени са библиотеки¹⁴.

Италия. Историята на ранната италианска традиция свидетелства, че първите печатни преси и продължаващите своята работа скрипториуми в манастирските обители, работят еднакво добре върху книги на латински, гръцки, арабски, кирилица и дори глаголица¹⁵ (градовете-държави на полуострова се възползват от преимуществото на добре развитите търговски мрежи, свързващи Изтока и са процъфтяващ пазар на ръкописи, а след падането на Константинопол под османска власт, приемат част от неговите учени и книжовно наследство)¹⁶. През 1464 г. в манастира Субиако немските печатари Конрад Свейнхайм и Арнолд Панарц отпечатват съчиненията на Елий Донат. Следват още 12 475 копия на 28 творби на известни автори. Политика на ненамеса в делата и избора на гилдията, която запазва привилегии само за определени публикации, както и относителна автономност на печатарския бранш, пред които, поне до началото на следващото столетие, не стои изискването да се обединяват, са сред особеностите на ранния италиански модел. От другата страна на спектъра са трудностите, породени от непознаването на пазарната динамика на италианския контекст, който в най-голяма степен предоставя примери за несигурността на това начинание.

Постиженията си в периода на инкунабулите и първата половина на XV в. италианците дължат най-вече на забележителната дейност на издателя Алдо Менуций (1449/1452–1515), чиито нововъведения се възприемат от целия типографски свят. Сред техническите му заслуги са въвеждането на удобния формат октаво (тези книги с размер 20x25 см. са известни като „алдини“), изключително качествено оформление и популяризирането на романския шрифт и курсива. От гледна точка на интелектуалната история, именно по инициатива на Алдо гръцките и латински класически произведения стават ядрото на европейския образователен канон¹⁷. Венеция, най-динамичният типографски център на полуострова със своите 64% и 9900 печатни книги за континента, оставил след себе си немските печатни средища, е другият

¹⁴ Flood, J. L., op. cit., p. 232.

¹⁵ Dondi, Cr. The European Printing Revolution. In: Soares, M. F., Woudhuysen, H. R. ed. op. cit, p. 55.

¹⁶ Harris, N. History of the Book in Italy. In: Soares, M. F., Woudhuysen, H. R. ed. op. cit, pp. 257–258.

¹⁷ Ibid., p. 261.

фактор за успеха на италианското книгопечатане. Относително съдържаната градска управа толерира издателските проекти, често влизайки в конфликт с църковната власт. Засилващото се влияние на последната чрез цензурата на *Index Librorum Prohibitorum* и активното противодействие на процесите на *volgarizzamento* (превод на библията на народен говорим език) спират не само възхода на венецианската типографска общност, но имат пагубен ефект върху читателските навици, задържайки нивата на грамотност до едно от най-ниските в Европа. Може да се обобщи, че въпреки забележителните ѝ постижения в епохата на инкунабулите и през следващите десетилетия, по отношение на грамотността и достъпа до образование, италианската традиция не постига същият прогрес като западно- и северноевропейските държави, защото за разлика от протестантството, католическата църква демонстрира нетърпимост към печатането на говорим език. Резултатът от това е налице, когато през XVI в. започват да се открояват първите видими разлики между високообразованите венециански граждани и обикновените хора, които не са в състояние да формират стабилна аудитория със собствени предпочитания, тъй като обществото, което не владее латински трябва да изостави читателските си навици. Именно тук е необходимо уточнение по отношение на термина „грамотност“. В ранните епохи четене и писане представляват различни, самостоятелно развивани умения, като четенето е било достатъчно условие за грамотност. Въпреки това в италианския случай съществуват изключения, които потвърждават, че част от обикновеното население все пак притежава над средните компетенции. Протоколите на Инквизицията са запазили сведения за мелничар на име Менокио, който проявява завидни читателски умения и критични способности за социалното си положение¹⁸. В този смисъл, не винаги съществува ясна разграничение между читателските предпочитания на висшата и нисшата класа, както и обособен кръг от потребители на популярни четива.

Можем да обобщим, че особеностите на ранния италиански модел са, на първо място, политика на ненамеса в делата и избора на гилдията, запазваща привилегии само за определени публикации, както относителната автономност на печатарския бранш, пред които, поне до началото на следващото столетие, не стои изискването да се обединяват.

Акцентите в италианската традиция през следващите векове са свързани с нови постижения в оформлението на книгите, но без никога да достигнат блясъка на XV и първата половина на XIV век. Учените-ерудити въвеждат новия жанр на енциклопедията, представен чрез 25-томния исторически

¹⁸ **Брайда**, Л. Някои размисления върху историята на четенето в Италия. Употреби и практики на книгата при Стария режим. В: **Гергова**, А., **Даскалова**, Кр. състав., прев. *История на книгата. Книгата в историята*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001, с. 156.

сборник *Rerum Italicarum Scriptores* (1723–1751) и версията на популярната френска енциклопедия *Encyclopédie*; през 1772–1782 г. в 10 тома е отпечатана първата *Storia della Letteratura Italiana* (История на италианската литература)¹⁹. Тези начинания са първа стъпка към създаване на книжовна норма и консолидиране на езика и миналото като основни компоненти на националната идентичност. От другата страна на спектъра е постепенно зараждащата се масова читателска публика, която предпочита т.нар. „сензационна“ литература с еднотипни сюжети и все още прибягва до еkleктичния жанр на алманасите. Проблемите в областта на образованието, създадени от влиятелната Римокатолическа църква оставят отпечатък върху развитието на читателските общества и техните навици. За разлика от северните нации, нарастването на грамотността в Италия се дължи най-вече на темповете на индустриализация. Въпреки променливите си успехи след бляскавата епоха на инкунабулите, върху която с основание е фокусирана тази част, италианската традиция е от първостепенно значение за разбирането на най-важните тенденции в историята на книгата.

Франция. Повече от всяка друга, френската история на книгата е пример за това, че силния държавен контрол на всички нива в книгоиздаването неизбежно увеличава натиска върху свободата на словото и подтиква към разпространение на пиратски издания. Началото на френската традиция в книгопечатането е поставено през 1473 г. Лион с пресата, доставена лично от съдружника на Гутенберг – Йохан Фуст²⁰. През следващите десет години изобретението е въведено в Алби, Шартр, Тулуза и Рен, като книги на бретонски излизат още през 1475 г.²¹ Книгопечатането добива популярност, което се дължи на бързото разпространение на протестантството, но освен това се превръща в инструмент на религиозните войни – противоборствата достигат кулминационната си точка с временната му забрана от страна на католическата църква през 1535 г.²² По същото време е въведена първата серия от правни решения, която цели овладяване на вълната от потенциално опасни текстове. Институционалната ѝ рамка обаче се превръща в един от маркерите на френската история на книгата и се изразява във въвеждане на задължителния депозит с едикта от Монпелие (1537) и създаване на длъжността Кралски печатар (1539–1541)²³. В качеството си на първи цензурен орган, Факултетът по теология към университета в Париж има решаваща роля, която се изразява в контрол върху религиозните издания и спиране на преводите на Библията. Пе-

¹⁹ Harris, N. op. cit., p. 266.

²⁰ Giroud, V. The History of the Book in France. In: **Suares, M. F., Woudhuysen, H. R.** op. cit., p. 200.

²¹ Ibid., p. 202.

²² Ibid., p. 202.

²³ Ibid., pp. 202–203.

риодът на разцвет, предопределящ някои от темите във френската литературна традиция, но също така характеризиращ се с безпрецедентна държавна намеса, е управлението на Луи XIV, който съвременните изследвания определят като истинска „културна политика“²⁴. Кралят създава академии, безусловно подкрепя творци като Лафонтен, Расин и Молиер, които се включват в системата на дворцов патронаж. Всеобхватността на тези промени налага прилагането на безпрецедентна цензура, упражнявана от полицията. В комбинация с възхода на Контрареформацията, резултатите са увеличаване на тиражите на религиозната литература.

Приблизително тогава е успешният старт на поредицата *Bibliothèque bleue* (Синя библиотека), задържала се на пазара в следващите два века. Популярността на изданията често се обвързва с проявите на народната култура²⁵, но в действителност те представляват вече известни текстове, адаптирани, (т.е. съкратени, опростени, разделени на параграфи, придружени от илюстрации в качеството им на визуални ориентири, които улесняват и навигират четящия) създадени или по-скоро създаващи друг тип прочит²⁶. Явлението *Синя библиотека* е преди всичко издателско решение, чиято цел, по думите на Р. Шартие, е да постави текста в „културна матрица, различна от тази на първоначалните му адресати“²⁷, точно както маркираният текст е в състояние да култивира определен читателски вкус, издигайки типографията до нивото на интерпретативен акт²⁸.

Достъпните цени на изданията са сред факторите за увеличаване на грамотността особено сред бедните слоеве, докато богатите, вече почти без изключение, притежават собствени книжни колекции – делът на четящите достига 50%. Отношението на официалната власт към тези промени са най-вече в подкрепата на библиотеките като разпространител на високата книжовна култура. От 1784 г. Кралската библиотека е достъпна за читатели два пъти седмично, открити са над 60 провинциални библиотеки, известни като *cabinets de lecture*. След Френската революция през 1789 г. цензурата и задължителният депозит са отхвърлени, само за да бъдат повторно въведени по-късно. Системата на Наполеон е фокусирана предимно върху новосъздадените общински библиотеки – фаворитите на новата власт на практика възникват именно

²⁴ Giroud, V. op. cit., pp. 204.

²⁵ Относно релевантността на противопоставянето между читателските вкусове на висшата класа и бедните слоеве като носители единствено на „висока“ и „ниска“ култура подробно В: Grimsted. Books and Culture: Canned, Canonized, and Neglected. In: *Proceedings of the American Antiquarian Society*, 1984, pp. 297–335.

²⁶ Шартие, Р. Читателски общности. В: Гергова, А., Даскалова, Кр., състав, прев. цит. съч., с. 292.

²⁷ Пак там, с. 293.

²⁸ Gutjahr, P. G., Benton, M. L. Reading the Invisible. In: Levy, M., Mole, T. ed. The Broadway Reader in the Book History. Toronto: Broadview Press, 2014, pp. 67–68.

благодарение на трансформацията на частната собственост в публична. Другите печеливши са фондовете на Националната библиотека, в които се вливат конфискуваните църковни и частни колекции. Встрани остават лишените от държавни субсидии университетски библиотеки, организирани в държавни образователни структури, които и до днес не успяват да достигнат нивото на изследователските колекции на университетите в Германия, Великобритания и САЩ²⁹. Поради ограниченията и селективният достъп до фондовете новите библиотеки все още не са в състояние да създадат постоянна аудитория и новите пространства за четене се формират от научни общества, клубове и дружества. Паралелни промени се извършват в книгоиздаването, което придобива всички характеристики на централизирана и направлявана от правителството дейност като редуциране броя на печатниците, право на отмяна на лицензи за продажба и печат и пряко наблюдение от страна на полицията. Постиженията на френската история на книгата от периода са предимно в полето на библиографията – през 1790 г. Льофер Д'Ормесон поставя началото на *Bibliographie universelle de la France* (Универсална библиография на Франция) и нейното продължение *Bibliographie de la France* (Библиография на Франция) от 1814 г.³⁰

Масовата грамотност през деветнадесетото столетие е новият акцент в историята на книгата, а ключово условие за появата ѝ е индустриализацията. Разрастването на железопътната мрежа и механизацията на типографския процес улеснява разпространението на книги и периодика, създадена е популярната поредица *Bibliothèque des chemins de fer* (Железопътна библиотека), както и големите издателски къщи „Ларус“, „Гарние“ и „Далоз“. Нарастващата грамотност е функция също на въвеждането на задължително начално образование през 1833 г. с уточнението, че във френския модел грамотността (или поне базисните умения за четене и писане) все още са асоциират с вероучението. Втората особеност, което се вписва изцяло в южноевропейския образователен модел, е ограниченият достъп до образование на момичетата³¹. Тези специфички обясняват периферната позиция на жените като потребителки и авторки на литература, която се изравнява със „силния“ пол едва в началото на следващия век.

Последните прояви на цензура във Франция са резултат от външни причини и са свързани с антисемитските закони, според които издателските къщи, собственост на евреи са закрити, а определени книги, включени в т.нар. „Списък на Ото“, за забранени и подлежат на унищожение. Френската културна политика след войната продължава линията на известна централизация

²⁹ Giroud, V. op. cit., p. 206.

³⁰ Ibid., p. 206.

³¹ Vincent, D. *The Rise of Mass Literacy: Reading and Writing in Modern Europe*. Cambridge: Polity Press, 2000, p. 39.

на институциите, свързани с книгата и субсидирането на библиотеките, които преминават към образователното министерство. От направения дотук преглед се налага заключението, че основните акценти във френската история на книгата са функция на традиционно силната намеса на държавата в издателския процес, но и на динамичен паралелен свят на популярни четива, които оформят нови читателски групи.

Великобритания. Периодът на инкунабулите в Британия започва през 1473 г. със *Recuyell of the Historyes of Troye* (Сборник с истории от Троя), публикувани на английски от Какстън и последван от *The Canterbury Tales* (Кентърбърийски разкази) на Чосър през 1477 г.³² Ранното английско книгопечатане се придържа към вече установения модел – както първите типографи са основно чужденци, така книгите са предимно с религиозно съдържание. Английските характеристики добиват очертания малко по-късно, а най-важната от тях е всеобхватната дейност на Стационарската компания. Последната, основана през 1403 г., е търговска организация като функциите ѝ съвместяват печатарско обединение, пазарен регулатор и цензор. Именно монополът на компанията върху издателския процес и упражняваната от нея предпубликационна цензура, остро критикувани от Джон Милтън в трактата му за защита на свободата на словото *Areopagitica* (Ареопагитика) през 1644 г., раждат дебата за интелектуалната собственост³³. Речта на Милтън е реакция срещу приетият година по-рано Лицензионен акт, където е постановено, че всички издания подлежат на предпубликационен контрол. Резултатът е налице едва през 1710 г. с първия закон за авторското право, известен под името *Statute of Ana* (Статут на Ана)³⁴. Хронологията на правните актове, свързани с авторското право включва също „Магна харта за литературната собственост“ от 1774 г., съдържаща първата дефиниция за произведенията на автори като Шекспир, Бейкън и Милтън като за обществено достояние. След тази регулация Стационарската компания губи правата над творбите на починали автори и е задължена да ги изплаща след всяко издание на живите автори. Творбите на някои от споменатите автори продължават да се разпространяват в ръкописен вариант, предназначени за образовани читателски групи – този феномен е известен като *dual culture* (двойствена култура) и се наблюдава до средата на XVIII в. Причините за паралелната употреба на ръкописи се дължат на завишените естетически стандарти на тези затворени общности, но и на недостатъчния интерес на издателите към ренесансовите драматурзи, чиито произведения все пак трябва да открият собствена публика³⁵.

³² **Murphy**, A. A. *The History of the Book in Britain*, c. 1475–1800. In: **Suares**, M. F., **Woudhuysen**, H. R. *op. cit.*, pp. 172–173.

³³ *Ibid.*, p. 177.

³⁴ *Ibid.*, p. 177.

³⁵ **Murphy**, A., *op. cit.*, p. 175.

След ключовите акценти в английската история на книгата от началото на XVII в. е разрастването на библиотечните колекции към университета в Оксфорд. Неофициално споразумение между Томас Бодли (негов инициатор), Стационарската компания (задължаваща се да предоставя безплатно копие от всяко регистрирано издание) и частни дарители (учени и антиквари) поставя началото на изследователските библиотеки в Оксфорд и Кеймбридж. Впоследствие този устен договор получава правна рамка със „Статута на Ана“ под формата на задължителен депозит за определени библиотеки. Историците на книгата обикновено разглеждат развитието на библиотеките и масовите читателските предпочитания като контрапункти и прояви съответно на официалната и популярната култура. Доколкото можем да говорим за отчетливо разграничение помежду им, налице е зависимост между социална класа/ количество притежавани книги, която, обаче, често е провокирана от отделни примери на бедни читатели с добра интелектуална подготовка и интерес към разнообразна тематика. Макар и изключение, в богатия фонд на частна библиотека, собственост на дребен земевладелец от средата на XVII в., заедно със задължителните религиозни текстове, се откриват поезия, география, наръчници по краснопис, романи и т.н.³⁶ С разрастването на читателските навици на средната класа през XVIII в. възниква необходимостта от ускорена обмяна на печатното слово и през 1725 г. в Единбург Алън Рамзи открива първата заемна библиотека срещу такса (*circulating library*)³⁷. Широката аудитория се дължи на всеобщата популярност на романа, а социалното обяснение на тази практика, която се разпространява скоростно в Англия, произтича от нарасналото свободно време и наличието на частно пространство³⁸. Явлението *circulating library* се сдобива с яростни критики поради посредственото качество на книгите, но и поради тревогата от пагубния ефект върху литературните предпочитания на жените – читателки, които вече са резултат от индивидуален избор. Създавайки нереалистични очаквания и погрешни представи за любовта, романите отдалечават женската публика от традиционните ѝ задължения, докато самите заемни библиотеки получават клеймото „вечнозелено дърво на дяволското познание“³⁹. От гледна точка на историята на книгата, обаче, циркулацията на тези четива има безспорен принос към повишаването на грамотността и създаването на читателски групи сред всички слоеве на населението.

³⁶ **Bell**, M. Reading in Seventeenth-Century Derbyshire: the Wheatcrofts and Their Books. In: *The Moving Market. Continuity and Change in the Book Trade*. Delaware: Oak Knoll Press, 2001, p. 162.

³⁷ **Murphy**, A., op. cit., p. 178.

³⁸ **Vogrinčič**, A. The Novel-Reading Panic in 18th-Century England: An Outline of an Early Moral Media Panic. In: *Medijska istraživanja*, 2008, Vol. 14, no. 2, p. 111.

³⁹ *Ibid.*, p. 111.

Популярността на романа продължава да бъде сред основните акценти в английската книжовна култура от XIX в., но този път в лицето на т.нар. *yellowbacks* (сензационни романи), разпространявани предимно в книжарниците на железопътните гари, както и *penny dreadful* (серийни издания ниска литература), популярна сред работническата класа⁴⁰. Високите тиражи на периодичния печат осигуряват огромна аудитория на романите на части и небивал дотогава комерсиален успех на Чарлс Дикенс и неговите *The Pickwick Papers* (Записките на кръга Пикуик). Така се установява концепцията за изданията на части, които остават в инфраструктурата на книгоиздаването до 70-те г. на века⁴¹. Разнообразието от периодични издания с все по-нарастваща публика е още един ключов компонент от историята на книгата от периода, основателно считан за „изключително влиятелна хибридна форма в печатната култура на Викторианска Англия“⁴². Съотношението на публикациите остава в полза на религиозната тематика, но останалите жанрове (история, философия, наука, художествена и образователна литература) намират все повече потребители. Тиражите на тези категории приблизително отразяват читателските предпочитания. Степента на ангажираност в читателският процес на цялото население⁴³, обаче, е трудно установима, затова изследователите се фокусират върху отделните читателски аудитории, за които са предназначени конкретни поредици и вид литература.

Трансформацията на идеята за интелектуалната собственост намира израз в закона от 1842 г., който удължава защитата на правата на автора на 42 г. и седем години след неговата смърт⁴⁴. Допълнителен механизъм за протекция е основаното през 1883 г. Дружество на авторите за защита на литературната собственост, а през 1890 г. издателите подписват „Споразумение за фиксирани цени на книгите“, насочено срещу нелоялната конкуренция⁴⁵. Регулацията на пазара и авторското право е очаквана тенденция, характерна за разширяващата се потребителска мрежа и появата на влиятелните издателски къщи като „Макмилън“, „Рутлидж“ и др., подготвяща сектора за темповете на XX в.

Първата половина на следващото столетие е белязана от неравномерния растеж на книгоиздаването между двете Световни войни и правителствената цензура върху информацията. От гледна точка на грамотността XIX в. е повратен – реформата, започнала през 1870 г. с въвеждане на задължителното основно образование, вече била насочена към осигуряване на всеобщ достъп до средно образование, а до средата на века всички деца до 15 г. задължително

⁴⁰ **Howsam**, L., op. cit., p. 183.

⁴¹ Ibid., p.182.

⁴² Ibid., p.184.

⁴³ Ibid., pp. 185–186.

⁴⁴ **Howsam**, L., op. cit., p. 183.

⁴⁵ Ibid., p.183.

посещавали училище⁴⁶. Резултатът от взаимовръзката между образователна реформа и масова грамотност е зависим от още един компонент – издателската продукция. Поредицата книги с меки корици художествена и нехудожествена литература от 30-те години *Penguin* (Пенгуин) придобива огромна популярност сред всички обществени слоеве; а масовият читател предпочита също така детективски и любовни романи. Интересът към последните е оприличен на „пристрастяване“, но както преди век, така и сега, техният ефект върху масовата грамотност оставя далеч зад себе си загрижеността за литературния вкус. С напредването на технологиите, и особено появата на *desktop publishing* (настолна издателска система), както и с промяната на структурата на книгоиздаването, издателските къщи все повече изместват акцента от редакторския към маркетинговия сектор⁴⁷. Във Великобритания този процес е особено видим благодарение на огромния международен пазар на Общността и световното значение на английския език.

Швеция и скандинавски страни. Скандинавските страни принадлежат към общ културен модел и следва да бъдат разглеждани в цялост, но поради приносите на шведската книжовна култура и образователни инициативи, ще бъде поставен акцент основно върху нейното развитие. Скандинавските страни възприемат печатната технология от немските типографи през 80-те години на XV в. – през 1482 г. в Дания и 1483 г. в Швеция са отпечатани първите местни книги, а през 1488 г. излиза инкунабул на финландски. За разлика от останалите европейски страни, изданията на библията на шведски 1540 г. и датски 1550 г. са резултат от сравнително безпроблемен избор, дължащ се на паралелната употреба на говоримите езици с латинския, особено в законодателната сфера⁴⁸. Последствие заслуга за това има Реформацията.

През 1686 г. е приет закон, според който децата, ратаите и домашните прислужници „трябва да се научат да четат и да виждат със собствените си очи това, което Бог казва в Светото Му слово“⁴⁹. Шведският модел се характеризира с подкрепа на образователната система от страна на държавните и църковни институции и уникалната им ангажираност към повишаването на грамотността. Първата образователна инициатива протича почти изцяло без намесата на училищата, като отговорността пада върху по-възрастните членове на семейството, които трябва да подготвят собствена програма, основа-

⁴⁶ **Squires**, Cl. The History of the Book in Britain from 1914. In: **Suares**, M. F., **Woudhuysen**, H. R., op. cit., p. 190.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 192.

⁴⁸ **Appel**, Ch., **Skovgaard-Petersen**, K. The History of the Book in the Nordic Countries. In: **Suares**, M. F., **Woudhuysen**, H. R., op. cit., p. 241.

⁴⁹ **Johanson**, Eg. The History of Literacy in Sweden. In: *Alphabetic Variability. Orality, Readings and Writing in the History of Literacy*. Umeå: Umeå University. Department of Religious Studies, 1998, pp. 62–63.

на на Катехизиса⁵⁰. Структурата на този образователен модел е хоризонтална и следва кодекса на система от социални, строго патриархални отношения, наречена „Хуствава“, според която както свещеникът е учител на енорията, така най-възрастният мъж е отговорен за обучението на семейството му⁵¹. По-късни законодателни инициативи задължават „родителите да се уверят, че децата им са се съсредоточили върху четенето и изучаването на уроците от Катехизиса“ и предвиждат глоба за пренебрегване на този дълг. Посредствените ученици се изправят пред труднообратими социални последствия като забрана за Свето причастие и сключване на брак и дори напускане на общността. През 1770 г. и 1850 г. се провеждат две образователни кампании за създаване на базисни читателски умения. През XVII в. Швеция заема първо място сред протестантските общества с 50% грамотност, именно в Швеция терминът „масова грамотност“ е приложим в най-голяма степен, тъй като жените нерядко постигат по-добри резултати и са посочени като „учители“ на семействата. Първоначално статистиките показват значителни разлики при четене и писане за двата пола – през 1675 г. могат да четат 73% от мъжете срещу 51% за жените, докато умеещите да пишат са 47% срещу 10% , но през 30-те години на XVIII в. жените, които могат да четат се изравняват с мъжете и процентът им достига 98⁵². Разбираемо, функционалната грамотност, като съвкупност от писане, четене и смятане, е привилегия на определени професионални кръгове, към които принадлежат само мъже⁵³.

Развитието на библиотеките се вписва в познатите европейски модели, но ако разпространението на протестантството има пряко влияние върху повишаването на грамотността, то състоянието на книжните колекции в скандинавските страни след Реформацията е незадоволително. Именно тогава е унищожена значителна част от ръкописните и печатни книги от манастирските сбирки, поради което библиотеките са с оскъдни фондове и малко на брой. Проблемът е разрешен отчасти след установяване на печатници в големите градове и въвеждане на задължителния депозит през 1661 г. в Швеция и през 1697 г. в Дания, като тази негативна тенденция се преобръща окончателно с публичния достъп до книги и със създаването на първите заемни библиотеки през 1713 г. в Стокхолм. След средата на века се наблюдава бързо разрастване на мрежата от провинциални институционални библиотеки, частните колекции са все по-често срещани, някои техни притежатели дори отварят личните

⁵⁰ Ibid., p. 65

⁵¹ **Johanson**, Eg. Popular Literacy in Scandinavia, 1600-1900. In: *A Alphabetica Varia. Orality, Readings and Writing in the History of Literacy*. Umeå: Umeå University. Department of Religious Studies, 1998, p. 121.

⁵² **Johanson**, Eg. Women and the Tradition of Reading Around 1700: Examples from Sweden and Germany. In : *A Alphabetica Varia. Orality, Readings and Writing in the History of Literacy*. Umeå: Umeå University. Department of Religious Studies, 1998, p. 142.

⁵³ Ibid., p. 142.

си сборки за публичен достъп. Последният случай с норвежки селянин на име Арфлоте е по-скоро изключение, но то потвърждава правилото, че границите на народната и високата култура не винаги са отчетливи, както и че сред бедните слоеве се откриват читатели със сериозни интелектуални възможности и литературен вкус⁵⁴.

Проблемът за цензурата, характерен в различна степен за всяка европейска печатна култура, намира решение значително по-рано в Швеция и останалите скандинавски страни. От средата на XVI в. контролът върху продукцията постепенно отслабва пропорционално на нарастващия брой печатници и публикации, въпреки че последните все още зависят от официалните привилегии на държавните и църковни власти. Управлението остава силно чувствително по отношение на критиките към краля, особено в Дания, след превръщането ѝ в абсолютна монархия през 1660–1661 г., но правителствата са по-толерантни към нововъзникналия периодичен печат в сравнение с тези в южна Европа. Идеите на Просвещението и разпространението на технологиите през XIX в. са сред главните предпоставки за премахване на цензурата – в Швеция концепцията за свободата на словото като основно право намира подкрепа в все по-широки обществени слоеве, а увеличаващото се количество на публикации на практика прави наблюдението върху циркулацията им невъзможно. В Дания, обаче, цензурата се задържа по-дълго, и макар отхвърлена за кратко в периода 1770–1771 г., е възстановена напълно до края на столетието. Книгопечатането във финландските територии е напълно зависимо от руската цензура чак до началото на XX в., а някои вестници излизат на шведски и руски до 1892 г., когато финският придобива равен статут. Новите демократични конституции на Швеция (1810), Норвегия (1814) и Дания (1849) преустановяват цензурата, като ефектът от този процес е подсилен от настъпилата либерализация и премахването на монополите на гилдиите върху търговията с книги в средата на века.

Скандинавските страни създават уникални феномени в историята на книгата. Заслугата за това е предимно на Швеция, която благодарение на специфичната образователна система и кампании, както и сътрудничество между светска и религиозна власт, първа достига до масова грамотност.

Америка. Преди фокусът да се насочи към спецификите на американския модел е необходимо уточнението, че според на Д. Хол, „историята на книгата в Америка не е история на американските книги“ и че „тя трябва да бъде разбрана като част от по-голяма история“, тъй като е зависима от европейските метрополии⁵⁵. Това заключение в най-голяма степен се отнася за

⁵⁴ Appel, Ch., Skovgaard-Petersen, K. op. cit., p. 243.

⁵⁵ Hall, D. On Native Ground: From the History of Printing to the History of the Book. In: *Culture of Print. Essays in the History of the Book*. Amherst: University of Massachusetts, 1996, p. 27.; Hall, D. The Uses of Literacy in New England 1600–1850. In: *Culture of Print. Es-*

първите две столетия след възприемането на типографията, но остава валидно чак до средата на XIX в. – в различни етапи американската печатна култура дълго е зависима от външни фактори като монопола на Стационарската компания, доставките от английските книгоиздатели и наложената от тях правна рамка, която спъва книгоразпространението (процентът на вносните издания надхвърля 60). Именно с отхвърлянето на споменатите ограничения се създава облика на американската история на книгата.

През 1638 г. в Кеймбридж е открита първата печатна преса, където през 1640 г. е отпечатан Псалтир, считан за първата книга, последвана от религиозна литература. Печатарската професия остава несигурно занимание, тъй като новата технология среща решителен отпор в някои щати (Вирджиния), в други (Пенсилвания) практикуващите я са изправени пред конфликти с властите. В действителност, в много случаи разрешителното за печат е обвързано с неофициално право на цензура от страна на губернаторите⁵⁶. Тъй като четенето до XVIII в. се осъществява предимно в религиозен контекст, а разлика между съдържание и живот почти не съществува⁵⁷, отношението към книги като библия, катехизис и псалтир е като към свещени предмети със статут на живо Слово⁵⁸. Аналогично на европейския протестантски свят, и тук четенето е абсолютно задължително умение, компонент от религиозната система. Развивани поотделно, уменията четене и писане зависели от социалната среда и професионалната (свещеници, магистрати и търговци) и половата (грамотни били 60% от мъжете и 30% от жените) принадлежност. Разликите в тези компетенции са почти изцяло заличени в Нова Англия, където само век по-късно е достигната почти универсална грамотност⁵⁹.

Акцент в американската история на книгата е трансформацията на книгопечатането от случаен принцип със съмнителен успех под покровителството на държавата в бизнес инициатива в размери непознати на Стария континент. Сред най-печелившите са издателите, които поддържат вестникарски профил в продукцията си, гледайки на новия жанр най-вече като на стабилен източник на доходи⁶⁰. В допълнение, печатарите често са основните дописници в своите издания – тази особеност създава печатаря-журналист, считан за типично американски феномен⁶¹. Показателен пример е Бенджамин Франклин, чиято дейност обхваща поръчки и договори с управляващите, но и публикации на

says in the History of the Book. Amherst: University of Massachusettes, 1996, pp. 79–96; p. 42.

⁵⁶ Febvre, L., Martin, A.-J. op. cit., p. 210.

⁵⁷ Hall, D. *The Uses of Literacy...*, p. 62.

⁵⁸ Ibid., p. 91.; Hall, D. *Worlds of Wonder, Days of Judgment: Popular Religious Belief in Early New England*. Harvard: Harvard University Press, 1990, p. 24.

⁵⁹ Hall, D. *Worlds of Wonder...*, p.32.

⁶⁰ Febvre, L., Martin, A.-J. op. cit., p. 210.

⁶¹ Ibid., p. 211.; Casper, Sc., E., Rubin, J. Sh. *The History of the Book in America*. In: *Suares, M. F., Woudhuysen, H. R.* op. cit., p. 427.

собствен риск с огромно жанрово разнообразие, вкл. вестници. Успешната стратегия на Б. Франклин се състои в комбинация от два фактора: без да внася съществени изменения в модела на колониалната печатница, съвместяваща функциите на производител и търговец на книги, той се възползва от всяка възможност, предоставена от пазара⁶². До средата на XVIII в. Б. Франклин е най-крупният търговец на хартия, както и в най-успелият вносител и производител на книги в щата. Разрастващият се вестникарски пазар на Америка предоставя огромни възможности за популяризиране на новите заглавия и превръща рекламата в ключов компонент на книготърговията.

В средата на XVIII в. възникват читателски и научни общества, клубове, салони и заемни библиотеки, които формират нови обществени места за социални контакти и нова публична сфера извън религиозния и политически дискурс⁶³. Срещу тях се надига вълна от негодувание от страна на библейските общества и дружествата за борба с греха, упражняващи ролята на цензор, според които новите теми оставят читателя „заблуден, покварен и разстроен“. Други, т.нар. *social library* (вид обществена библиотека, които функционират от края на XVIII до 30-те години на XIX в.), заемат умерена позиция, подбирайки само благопристойна литература. Независимо от усилията им четенето се е променило и мотивът на целесъобразността отстъпва място на удоволствието, доказва единствената просъществувала библиотечна структура от периода – *circulating library*, частна заемна библиотека с акцент върху бестселъри, истории и биографии. Американският отговор на феномена „сензационна литература“ е известен като *dime novel*, жанр, който в края на XIX и началото на XX в. запълва пазарната ниша за популярни четива, генерирайки огромни печалби на издателските къщи. Концепциите за четенето обаче привидно се свеждат до описания полярен модел, в който се сблъскват схващанията на евангелското протестантство за полезното четиво и формиращата се масова публика – в следващите десетилетия се създават нови идеологии, всяка от които се противопоставя на четенето за удоволствие. С появата на обществените училища грамотността се счита за основен фактор за създаване на граждански ценности; други групи, предимно от средната класа, възприемат четенето като инструмент за морално и интелектуално самоусъвършенстване, докато трети напълно игнорират религиозния елемент на четенето – за тях то носи единствено социален и културен престиж⁶⁴.

Широкият тематичен обхват на заглавията, големите тиражи и добре развитата инфраструктура на издателския бизнес се открояват като важен акцент в американската история на книгата. В голямата си част, издателите отвъд Атлантика са предприемачи без познания върху печатането, но с компетенции

⁶² Ibid., p. 427.

⁶³ Ibid., p. 428.

⁶⁴ Casper, Sc. E., Rubin. J. Sh., op. cit., pp. 432–433.

в други сфери, а някои дори координират доставките на суровини или изпълняват самостоятелно всички технически процеси по създаването на книгата⁶⁵. Индустриалната епоха променя начините за дистрибуция – железопътната и пощенската система улесняват доставките, определяйки преференциални такси за печатни материали.

Акцентът върху развитието на библиотеките от 50-те години на XIX в. е инициативата на местните власти за финансова подкрепа и свободен достъп на публичните библиотеки, което до края на века наброяват 566 с колекции от над 1000 книги⁶⁶. През 1876 г. е основана „Американската библиотечна асоциация“, която поддържа библиотечната мрежа и инициира кампании за повишаване на грамотността и формиране на читателски навици⁶⁷. С ускореното разрастване на библиотечните фондове възниква необходимостта от улеснен достъп до книгите и нова система на каталогизация. Американският принос в разрешаването на този проблем е създадената през 1876 г. от Мелвил Дюи класификационна десетична система (Dewey Decimal Classification), основана на подробно систематично групиране на библиотечните материали⁶⁸.

От периферен културен модел, въвел постиженията на британските, френски и немски книгопечатни традиции, след XX в. американската история на книгата заема водеща позиция, налага световните стандарти и първа се обръща към специфичните читателски аудитории на мултиезичното общество⁶⁹.

Разнородният документален материал и вътрешната логика на процесите във всяка национална традиция предопределят изследователските подходи към нея⁷⁰, поради това в заключението ще бъдат представени основните възгледи за развитието на историята на книгата като самостоятелна дисциплина.

Наследството на френската книжовна култура през Стария режим поставя въпроса за систематизирането на разрастващите се библиотечни колекции, поради което началният етап от историята на книгата възниква като теория на библиографията⁷¹. В периода след Революцията светът на книгата претърпява катаклизми, в голяма степен обуславящи състоянието на библиографската наука. Конфискацията и преместването на частните фондове изисква нови ком-

⁶⁵ Ibid., p.430.

⁶⁶ Casper, Sc. E., Rubin. J. Sh., op. cit., p.431.

⁶⁷ Ibid., p. 432.

⁶⁸ Подробен историографски преглед на литературата, съпътстваща дебата върху десетичната класификация, хронологията на преработените и допълнени версии, както и принципите за систематизация, следвани от Дюи. В: **Wiegand, W. A.** The Amherst Method: The Origins of the Dewey Decimal Classification Scheme. In: *Libraries & Culture*, Spring 1998, Vol. 33, no. 2, pp. 175–194.

⁶⁹ Casper, S. E., Rubin, J. Sh. op. cit., p. 431.

⁷⁰ Гергова, А., Даскалова, Кр. състав. Цит. съч., с. 24.

⁷¹ Пак там, с. 9.

петенции за рекаталогизиране на книгите, синтезирани в труда на Габриел Пеньо *Dictionnaire raisonné de bibliologie* (Тълковен речник по библиология) (1802–1804)⁷². Въвеждайки термина библиология, френският библиограф издига новата дисциплина до всеобща наука, в чието поле попада корпус хуманитарни науки, както и техническите аспекти на създаването на книгата⁷³. Впоследствие именно теорията на библиологическите модели се оформя като самостоятелна дисциплина, която оперира на политическо ниво, претендирайки за конкурентна на историята на книгата позиция или за място в научния ѝ обсег⁷⁴. Следващата фаза в осмисляне на методологията и релевантните научни подходи е убеждението, че историята на книгата е всеобща наука, като за знакови се считат две събития: въвеждането на термина документ и концепцията за писмената комуникация, заслуга на белгийския библиограф Пол Отле⁷⁵. Създаден от представителите на школата „Анали“ и използван за първи път от Л. Февр и Анри-Жан Мартен в труда им *L'Appartion du livre* (Появата на книгата) от 1958 г., моделът на френските историци задава критериите в изследванията на европейските и американските им колеги до днес, включвайки пресечните точки в полето на социалната история и историята на манталитетите. Френските учени се концентрират върху неизследвани статистики, прилагайки количествени методи и анализирайки вкуса и читателските навици на масовия потребител и така извеждат популярната култура като съществен, а често и ключов аспект на историята на книгата.

Немските историци са фокусирани върху каталозите на панаирите във Франкфурт и Лайпциг, благодарение на които познаваме динамиката на книготърговията и развитието на книжния пазар. Изготвените статистики на издадените заглавия са сред най-важните отличителни характеристики на немския документален материал – впоследствие този архив оказва съществен принос и към историята на библиографията. Въпреки че се приема за функция на книготърговията, първият опит за систематизиране на публикациите *Codex Nundinarius Germaniae literatae continuatus* обхваща печатната продукция на търговските панаири в периода XVI–XVIII в.⁷⁶ Историята на немската печатна традиция започва да излиза в края на XIX в., ускорявайки изследването на личните библиотечни фондове и читателските вкусове на собствениците

⁷² Мартен, А.-Ж. История на книгата и библиологията. В: Гергова, А., Даскалова, Кр. състав., прев. Цит. съч., с. 121.

⁷³ Гергова, А. *Книгознание*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1995, с. 8–9.

⁷⁴ Естивал, Р., Послеслов. Историята на книгата и библиологията. В: Гергова, А., Даскалова, Кр. състав., прев. Цит. съч., с. 144–153, с. 150.; Проблемът за политическите библиоложки модели: вчера, днес и утре. В: *История на книгата – начин на живот: Сборник в чест на проф. Ани Гергова*. Състав., ред. Красимира Даскалова. София: ЛИК, 2002, с. 47.

⁷⁵ Гергова, А., Даскалова, Кр. Цит. съч., с. 15.

⁷⁶ Мартен, А.-Ж, Цит. съч., с. 120.

им⁷⁷. Теоретичният ѝ принос е във въвеждането на термина *библиотекознание* – немският отговор в търсене на универсална книговедска дисциплина, която обединява проучвания на материалните, социални и търговски аспекти на печатната книга и нейната циркулация⁷⁸.

Съхранила почти изцяло книжовното си наследство на фона на погромите в света на книгата, претърпели останалите европейски страни, английската традиция се ориентира към систематизация на знанието, разработвайки полето на аналитичната библиография. Анализът на физическите характеристики на книгата (типография, особености на текста, правопис, хартия и др.) поставя, според Анри-Жан Мартен, началото на *материалната библиография*, една типично „англосаксонска дисциплина“, която „дефинира съвкупност от критерии за проучване на стари книги“⁷⁹. На усилията на английските учени-библиографи дължим подробните каталози, съдържащи ключова информация относно печата и разпространението на инкунабулите и старопечатните книги на континента, използвана в *Short Title Catalogue* (Каталог на съкратените заглавия). В противовес на френските историци, по правило компетенциите на английските учени се разгръщат в полето на литературната теория, библиографския анали⁸⁰ или материалните характеристики на текста и така оформят библиоцентричен модел на изследванията си⁸¹. Останалите акценти, които се зараждат като собствено английски феномени, са свързани с проблемите на авторското право, разпространението и рекламата, са споделяни също от американската история на книгата. Общата траектория на развитие на двете културни традиции и, в голяма степен, на изследователските им направления, позволява обобщението „англо-американска“ школа. Аналогично, постиженията на библиографията зад океана повтарят английските – американският колективен каталог на старопечатни книги *Incunabula in American Libraries* (Инкунабулите в американските библиотеки) на Фредерик Гоф (1973) предлага съвършен справочен апарат и референции⁸². Темите в американската история на книгата (и нейни основни характеристики), обусловени от спецификите на документалния материал, достъпа и разпространението на печатното слово, са качествено новата библиотечна мрежа, масовият характер на периодичния печат, рекламата като средство за популяризирането му и това на печатната книга, както и появата на журналистическата професия. В заключение, без да възприемаме изцяло идеята за доминантен модел, трябва

⁷⁷ Пак там, с. 122.

⁷⁸ Гергова, А. *Книгознанието в България*. София: Наука и изкуство, 1987, с. 12.

⁷⁹ Мартен, А.-Ж., Цит. съч., с. 124.

⁸⁰ Тансел, Т. Историята на книгата като поле за изследване. В: Гергова, А., Даскалова, Кр., състав., прев., Цит. съч., с. 96.

⁸¹ Макензи, Д. История на книгата. В: Гергова, А., Даскалова, Кр., състав., прев. Цит. съч., с. 70.

⁸² Мартен, А.-Ж., Цит. съч., с. 123.

ва да признаем, че множеството пресечни точки в настоящите изследванията върху социалната история и историята на манталитетите, от една страна и библиографията и литературната теория, от друга, все повече заличават това разделение.

Историята на книгата в Италия е възприета със значително закъснение като научна дисциплина в сравнение с останалите западноевропейски страни, а дотогава италианските изследователи се фокусират предимно върху материалните и библиографски аспекти на книгата. Изследванията навлизат в полето на социалната история и историята на манталитетите след като учените концентрират интереса си върху рецепцията на текста и социалния контекст на разпространението и употребите на книгата. Въпреки че този процес отнема време, представителите на италианската изследователска школа са категорични още от самото начало в еднозначното си отношение към ръкописната и печатна книга като две страни на един феномен⁸³. Естеството на източниците, върху които стъпват проучванията на историците (архиви на Инквизицията, ранни описи на старопечатни издания, библиотечни колекции) насочва към специфичните проблеми на италианската среда, реконструирайки теми като грамотност, читателски навици, цензура и аспекти на т.нар. „висока“ и „ниска“ култура.

Скандинавските страни разполагат с няколко ключови източника, които представят впечатляващо изчерпателна статистическа картина на процесите по разпространението и употребата на печатното слово. На първо място това са наследствените описи на личните притежавания от книги и семейните архиви с информация за нивото на грамотност на всяко домакинство. Другият основен ресурс за изследователите отношение на тематиката и количествата на книжната продукция представляват националните библиографии, съставени през втората половина на XIX в. Характерни за скандинавския модел са теми като масова грамотност, образователна система, библиотечна мрежа и читателски навици, които подчертават разликите в емпиричния материал, а отгук и изследователските подходи, между южните и северните общества.

С настоящия текст бе направен опит да се разгледат основните теми и акценти в историята на книгата, като се представи всеобхватността на научното поле като контактна зона между дисциплини, принадлежащи към социалната история, както и че изследванията на теоретичните модели в развитието на печатната книга на Запад трябва да представят цялостна картина. В допълнение към това е заключението, че наличието на нови дисциплини все повече подчертават интердисциплинарния характер на историята на книгата като основна (и необходима) характеристика.

⁸³ Брайда, Л. Цит. съч. В: Гергова, А., Даскалова, Кр. състав., прев. Цит. съч., с. 154.

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ:

- Брайда**, Л. Някои размишления върху историята на четенето в Италия. Употреби и практики на книгата при Стария режим. В: **Гергова**, А., **Даскалова**, Кр. състав., прев. *История на книгата. Книгата в историята*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001, с. 154–179.
- Гергова**, Ани, **Даскалова**, Красимира. Историята на книгата като изследователско поле. В: *История на книгата. Книгата в историята*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001, с. 7–38.
- Макензи**, Д. История на книгата. В: **Гергова**, А., **Даскалова**, Кр. състав., прев. *История на книгата. Книгата в историята*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001, с. 65–78.
- Мангел**, Ал. *История на четенето*. София: Прозорец, 2004.
- Тансел**, Т. Историята на книгата като поле за изследване. В: **Гергова**, А., **Даскалова**, Кр. състав., прев. *История на книгата. Книгата в историята*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001, с. 94–107.
- Шартне**, Р. Читателски общности. В: **Гергова**, А., **Даскалова**, Кр. състав., прев. *История на книгата. Книгата в историята*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001, с. 285–299.
- Appel**, Ch., **Skovgaard-Petersen**, K. The History of the Book in the Nordic Countries. In: **Suares**, M. F., **Woudhuysen**, M. H. ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 240–247.
- Bell**, M. Reading in Seventeenth-Century Derbyshire: the Wheatcrofts and Their Books. In: *The Moving Market. Continuity and Change in the Book Trade*. Delaware: Oak Knoll Press, 2001, p. 162.
- Casper**, Sc., E., **Rubin**, J. Sh. The History of the Book in America. In: **Suares**, M. F., **Woudhuysen**, M. H. ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 425–442.
- Darnton**, R. What is the History of Books? In: *Daedalus* [online], 1982, Vol. 111, no 3, p. 65. [Viewed 20.10.2020]. Available form: <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:3403039>
- Darnton**, R. What is the History of Books?. Revisited. In: *Modern Intellectual History* [online], 2007, Vol. 4, no 3, pp. 495–508. [Viewed 20.10.2020]. Available form: <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:3403039>
- Dondi**, Cr. The European Printing Revolution. In: **Suares**, M. F., **Woudhuysen**, M. H. ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 53–61.
- Febvre**, L., **Martin**, A.-J. *The Coming of the Book*. London: Verso, 1976.
- Flood**, J. L. The History of the Book in Germany. In: **Suares**, M. F., **Woudhuysen**, M. H. ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, p. 223–236.
- Giroud**, V. The History of the Book in France. In: **Suares**, M. F., **Woudhuysen**, M. H. ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 199–211.
- Grimsted**. Books and Culture: Canned, Canonized, and Neglected. In: *Proceedings of the American Antiquarian Society*, 1984, pp. 297–335.

- Gutjahr, P. G., Benton, M. L.** Reading the Invisible. In: **Levy, M., Mole, T.** ed. *The Broadway Reader in the Book History*. Toronto: Broadview Press, 2014, pp. 67–68.
- Hall, D.** On Native Ground: From the History of Printing to the History of the Book. In: *Culture of Print. Essays in the History of the Book*. Amherst: University of Massachusetts, 1996, pp. 15–35.
- Hall, D.** The Uses of Literacy in New England 1600–1850. In: *Culture of Print. Essays in the History of the Book*. Amherst: University of Massachusetts, 1996, pp. 79-96.
- Hall, D.** *Worlds of Wonder, Days of Judgment: Popular Religious Belief in Early New England*. Harvard: Harvard University Press, 1990
- Harris, N.** History of the Book in Italy. In: **Suares, M. F., Woudhuysen, M. H.** ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 257–269.
- Howsam, L.** The History of the Book in Britain from 1801-1914. In: **Suares, M. F., Woudhuysen, M. H.** ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 180–87.
- Johanson, Eg.** The History of Literacy in Sweden. In: *Alphabetica Varia. Orality, Readings and Writing in the History of Literacy*. Umeå: Umeå University. Department of Religious Studies, 1998, pp. 62–63.
- Johanson, Eg.** Popular Literacy in Scandinavia, 1600-1900. In: *A Alphabetica Varia. Orality, Readings and Writing in the History of Literacy*. Umeå: Umeå University. Department of Religious Studies, 1998, pp.117–123.
- Johanson, Eg.** Women and the Tradition of Reading Around 1700: Examples from Sweden and Germany. In : *A Alphabetica Varia. Orality, Readings and Writing in the History of Literacy*. Umeå: Umeå University. Department of Religious Studies, 1998, pp. 131–148.
- Murphy, A. A.** The History of the Book in Britain, c. 1475–1800. In: **Suares, M. F., Woudhuysen, M. H.** ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 172–179.
- Squires, Cl.** The History of the Book in Britain from 1914. In: **Suares, M. F., Woudhuysen, M. H.** ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 188–193.
- Vincent, D.** *The Rise of Mass Literacy: Reading and Writing in Modern Europe*. Cambridge: Polity Press, 2000.
- Vogrinčič, A.** The Novel-Reading Panic in 18th-Century England: An Outline of an Early Moral Media Panic. In: *Medijska istraživanja*, 2008, Vol. 14, no. 2, pp. 103–124.
- Wiegand, W. A.** The Amherst Method: The Origins of the Dewey Decimal Classification Scheme. In: *Libraries & Culture*, Spring 1998, Vol. 33, no. 2, pp. 175–194.

REFERENCES:

- Appel, Ch., Skovgaard-Petersen, K.** The History of the Book in the Nordic Countries. In: **Suares, M. F., Woudhuysen, M. H.** ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 240–247.
- Bell, M.** Reading in Seventeenth-Century Derbyshire: the Wheatcrofts and Their Books. In: *The Moving Market. Continuity and Change in the Book Trade*. Delaware: Oak Knoll Press, 2001, p. 162.

- Brayda, L.** Nyakoi razmishlenia varhu istoriyata na cheteneto v Italia. Upotrebi i praktiki na knjigata pri Staria rezhim. In: **Gergova, A., Daskalova, Kr.** sastav., prev. *Istoria na knjigata. Knigata v istoriyata*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 2001, s. 154–179.
- Casper, Sc., E., Rubin, J. Sh.** The History of the Book in America. In: **Suares, M. F., Woudhuysen, M. H.** ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 425–442.
- Darnton, R.** What is the History of Books? In: *Daedalus* [online], 1982, Vol. 111, no 3, p. 65. [Viewed 20.10.2020]. Available form: <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:3403039>
- Darnton, R.** What is the History of Books?. Revisited. In: *Modern Intellectual History* [online], 2007, Vol. 4, no 3, pp. 495–508. [Viewed 20.10.2020]. Available form: <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:3403039>
- Dondi, Cr.** The European Printing Revolution. In: **Suares, M. F., Woudhuysen, M. H.** ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 53–61.
- Febvre, L., Martin, A.-J.** *The Coming of the Book*. London: Verso, 1976.
- Flood, J. L.** The History of the Book in Germany. In: **Suares, M. F., Woudhuysen, M. H.** ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, p. 223–236.
- Gergova, Ani, Daskalova, Krassimira.** Istoriyata na knjigata kato izsledovatelsko pole. In: *Istoria na knjigata. Knigata v istoriyata*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 2001, s. 7–38.
- Giroud, V.** The History of the Book in France. In: **Suares, M. F., Woudhuysen, M. H.** ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 199–211.
- Grimsted.** Books and Culture: Canned, Canonized, and Neglected. In: *Proceedings of the American Antiquarian Society*, 1984, pp. 297–335.
- Gutjahr, P. G., Benton, M. L.** Reading the Invisible. In: **Levy, M., Mole, T.** ed. *The Broadway Reader in the Book History*. Toronto: Broadview Press, 2014, pp. 67–68.
- Hall, D.** On Native Ground: From the History of Printing to the History of the Book. In: *Culture of Print. Essays in the History of the Book*. Amherst: University of Massachusetts, 1996, pp. 15–35.
- Hall, D.** The Uses of Literacy in New England 1600–1850. In: *Culture of Print. Essays in the History of the Book*. Amherst: University of Massachusetts, 1996, pp. 79–96.
- Hall, D.** *Worlds of Wonder, Days of Judgment: Popular Religious Belief in Early New England*. Harvard: Harvard University Press, 1990.
- Harris, N.** History of the Book in Italy. In: **Suares, M. F., Woudhuysen, M. H.** ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 257–269.
- Howsam, L.** The History of the Book in Britain from 1801-1914. In: **Suares, M. F., Woudhuysen, M. H.** ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 180–187.
- Johanson, Eg.** The History of Literacy in Sweden. In: *Alphabetica Varia. Orality, Readings and Writing in the History of Literacy*. Umeå: Umeå University. Department of Religious Studies, 1998, pp. 62–63.

- Johanson**, Eg. Popular Literacy in Scandinavia, 1600–1900. In: *A Alphabetica Varia. Orality, Readings and Writing in the History of Literacy*. Umeå: Umeå University. Department of Religious Studies, 1998, pp. 117–123.
- Johanson**, Eg. Women and the Tradition of Reading Around 1700: Examples from Sweden and Germany. In : *A Alphabetica Varia. Orality, Readings and Writing in the History of Literacy*. Umeå: Umeå University. Department of Religious Studies, 1998, pp. 131–148.
- Makenzi**, D. Istorija na knjigata. In: **Gergova**, A., **Daskalova**, Kr. sastav., prev. *Istorija na knjigata. Knigata v istorijata*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 2001, s. 65–78.
- Mangel**, Al. *Istorija na cheteneto*. Sofia: Prozorets, 2004.
- Murphy**, A. A. The History of the Book in Britain, c. 1475–1800. In: **Suares**, M. F., **Woudhuysen**, M. H. ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 172–179.
- Shartie**, R. Chitatelski obshtnosti. In: **Gergova**, A., **Daskalova**, Kr. sastav., prev. *Istorija na knjigata. Knigata v istorijata*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 2001, s. 285–299.
- Squires**, Cl. The History of the Book in Britain from 1914. In: **Suares**, M. F., **Woudhuysen**, M. H. ed. *The Oxford Companion to the Book*. New York: Oxford University Press, 2010, Vol. 1, pp. 188–193.
- Tansel**, T. Istorijata na knjigata kato pole za izsledvane. In: **Gergova**, A., **Daskalova**, Kr. sastav., prev. *Istorija na knjigata. Knigata v istorijata*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 2001, s. 94–107.
- Vincent**, D. *The Rise of Mass Literacy: Reading and Writing in Modern Europe*. Cambridge: Polity Press, 2000.
- Vogrinčič**, A. The Novel-Reading Panic in 18th-Century England: An Outline of an Early Moral Media Panic. In: *Medijska istraživanja*, 2008, Vol. 14, no. 2, pp. 103–124.
- Wiegand**, W. A. The Amherst Method: The Origins of the Dewey Decimal Classification Scheme. In: *Libraries & Culture*, Spring 1998, Vol. 33, no. 2, pp. 175–194.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Библиотечно-информационни науки

Том 12/13, 2020/2021

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF PHILOSOPHY

Library and Information Science

Volume 12/13, 2020/2021

ТЕОРЕТИЧНИ ПОЛЕТА В БИБЛИОГРАФИЯТА И ИСТОРИЯТА НА КНИГАТА В БЪЛГАРИЯ

БОРЯНА ЯНКОВА

Боряна Янкова. ТЕОРЕТИЧНИ ПОЛЕТА В БИБЛИОГРАФИЯТА И ИСТОРИЯТА НА КНИГАТА В БЪЛГАРИЯ.

В настоящия текст е направен преглед на идейните източници и централните трудове в българската библиографска наука в периода от края на 30-те години на XIX в. до днес и на историческите изследвания на книгата, които започват да се отделят като самостоятелна научна дисциплина с инструментариума на социалните изследвания. Проследени са етапите на институционализация на библиографските изследвания в рамките най-вече на Библиографския институт, създаването на отделна специалност към университетската структура и дебатите относно статута на библиотекарската професия. Представено е развитието на класическите и съвременни библиотековедски отрасли като научна и специализирана библиография, краеведска, международна библиография, историческа, аналитична библиография и научна информация. Сред споменатите в статията личности с най-голям принос за развитието на библиографската наука през отделните периоди, са Александър Теодоров-Балан, Никола Михов, Тодор Боров. Историческата линия е очертана с трудовете на Марин Дринов, Стилиян Кутинчев, Петър Атанасов и др. върху първите печатни средища и разпространението на тяхната продукция. Необходимостта от обща терминологична рамка, дефиниция на понятието „книга“, граници на научното поле, сегменти на „жизнения цикъл“ на книгата и приемственост между ръкописна и печатна традиция, е сред интересите на нова вълна учени Иван Дуйчев, Дочо Леков, Петър-Емил Митев и др., чиито изследвания са в сферата на културната история и социологията. Първата систематизация на тези проблеми е дело на Ани Гергова в нейната Книгознанието в България (1987), докато дисциплината „история на книгата“ е въведена от Красимира Даскалова в Грамотност, книжнина, читатели, четене в България на прехода към модерно време (1999), в която за пръв път е приложена методологията на западната наука.

Ключови думи: история на книгата, библиография, библиотечни науки, социология на четенето.

Boryana Yankova. THEORETICAL FIELDS IN BIBLIOGRAPHY AND BOOK HISTORY IN BULGARIA

This text provides an overview of the conceptual sources and essential works in Bulgarian bibliographical science in the period from the late 1930s of the 19th century until today, and the historical studies of the book, which began to stand apart as an independent scientific discipline with the set of tools of social studies. A study is made of the stages of institutionalization of bibliographical research, mostly within the Bibliographic Institute, the creation of a separate specialty within the university structure and the debates on the status of the librarian job. The development of classical and contemporary librarianship sectors, such as scientific and specialized bibliography, local history, international bibliography, historical, analytical bibliography and scientific information is presented. Among the persons with the greatest contribution to the development of bibliographical science throughout different periods, mentioned in the article, are Alexander Teodorov-Balan, Nikola Mihov, Todor Borov. The historical outline is made with the works of Marin Drinov, Stiliyan Kutinchev, Petar Atanassov, etc., on the first print centers and the dissemination of their products. The need for a common terminology framework, a definition of the “book” concept, scientific field limits, segments of the “life cycle” of the book and continuity between handwritten and printed tradition, is among the interests of a new wave of scientists, like Ivan Dujchev, DochoLekov, Petar-Emil Mitev, etc., whose research is in the field of cultural history and sociology. The first systematization of these problems was the work of Ani Gergova in her *Book History in Bulgaria* (1987), while the „Book History“ discipline was introduced by Krassimira Daskalova in *Literacy, Books, Readers and Reading in Bulgaria on the Road to Modernity (19th – early 20th C)* (1999), in which the Western science methodology was applied for the first time.

Keywords: book history, bibliography, library sciences, sociology of reading.

Изследванията на книгата в качеството ѝ на физически обект, носител на интелектуално съдържание, процесите по нейното създаване и разпространение и културният и социален контекст, които определят интензитета на циркуляцията на печатното слово са в полето предимно на аналитичната библиография и историята на книгата. Първата поставя акцент върху физическите характеристики на книжното тяло, втората генерира проучвания върху „жизнения цикъл“ на книгата в дисциплината история на книгата. Без претенцията за изчерпателност, статията ще представи генезиса и еволюцията на основните теоретични модели и открояващите се специфики на българския контекст.

Началото на българската библиографска наука е поставено с първите опити и опитите за систематизация на книжовното наследство в рамките на възрожденския проект за консолидация на езика и миналото като ключови аспекти на формиращата се национална идентичност. В този смисъл, до годините около Освобождението библиографията остава дълбоко свързана с историческите и лингвистични концепции за произхода на българския етнос, от една страна, и неотделима от литературната история, от друга. Тенденцията е въведена с трудовете на славистите Павел Шафарик *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (История на славянските езици и литература и всички устни изкуства, 1926), Юрий Венелин *О зародыше новой болгарской литературы* (За зараждането на новата българска литература-

ра, 1838) и Васил Априлов *Денница на новобългарското образование* (1842), които изтъкват значението на българската книжнина за славянската култура и представят печатната (предимно образователно-дидактична) продукция за периода. Собствено библиографски съчинения започват да излизат от средата на века. Първата българска библиография *Списък на български книги на нововъзраждаемата българска писменост в XIX век* е публикувана през 1852 г. в „Цариградски вестник“ по замисъл на П. Шафарик с автор Иван Шопов, следвана през 1872 г. от *Книгопис на новобългарската книжнина* на Константин Иречек. Модернизацията на българската библиографска наука, изградена върху история, теория и методика на библиографирането, е заслуга на Александър Теодоров-Балан, който прави пълен преглед и тематична класификация на всички видове публикации в зараждащата се печатна култура в неговия *Български книгопис. Дял I* (1895) и фундаменталния труд *Български книгопис за сто години 1806–1905* (1909)¹. Профилът на изследванията на книжнината през Възраждането и след Освобождението налага няколко извода. На първо място, по мнение на Ани Гергова, „най-ранните изследвания са библиографски по характер“², докато историческата линия е особено видима в описите на ръкописни и старопечатни книги, съставени от български, но най-вече от чуждестранни учени-слависти. Второ, използването на исторически, литературни и библиографски научни подходи е индикация за синтез между дисциплините³. Това заключение обаче насочва към проблемен аспект на синтеза, свързан със синкретизма между библиографията и литературната история, тъй като съвременните библиографи определят последния като „изживян“ до 70-те години на XIX в. в западноевропейски контекст и по-скоро като необходимо „библиографско изброяване на литературни факти“ в българска среда⁴. Профилиране на изследванията настъпва с появата на специализираната отраслова библиография. Юрдан Иванов съставя *Българският периодичен печат от възраждането му до днес* (1893); в сферата на историческата библиография енциклопедистът Никола Михов разработва *Историческа библиография на България* (1908) (не е отпечатана), *Библиографски източници за историята на Турция и България* (1914–1934), *Населението на Турция и България през XVIII и XIX век – библиографски издирвания* (1915–1967) и др. Паралелно на

¹ Подробен преглед на библиографските изследвания на акад. Ал. Теодоров-Балан. В: **Правдомирова**, Донка. Академик Александър Теодоров-Балан 160 години от рождението, 60 години от смъртта му и 110 години от публикуването на фундаменталния му труд „Български книгопис за 100 години 1806–1905“. В: *Библиотека*, 2019, Год. 24, № 6, с. 57–59.

² **Гергова**, Ани. *Книгознанието в България*. София: Изкуство и наука, 1987, с. 28.

³ Пак там, с. 38.

⁴ **Правдомирова**, Донка. цит. съч. с. 54–55; вж също: **Янакиева**, Татяна. Синкретичен етап в развитието на библиографията по нова българска литература. В: *Изв. НБКМ*, 1972, Т. 13 (19), с. 486–489.

диференциацията в научното поле настъпва разделение по професионален признак, за което настоява именно Н. Михов, разграничавайки дейността и компетентностите на историка от тези на библиографа⁵. Историческата библиография на възрожденската книжнина и класифицирането ѝ по отрасли попада в научните интереси на Маньо Стоянов. Придружени от списъци с информация за дейността на спомоществателите и родните им места, изследванията на М. Стоянов представят „топографска карта“ на българската възрожденска книга, и, първоначално, са източник за проучвания върху широк кръг от краеведски, а впоследствие и на проблеми на историята на книгата, тъй като съдържат сведения относно рецепцията на текста, географския маршрут, социалните среди и възрастовите групи, сред които тя се популяризира, както и рецепцията на текста⁶. Най-репрезентативните трудове на М. Стоянов са *Българска възрожденска книжнина: аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания (1806–1878)* (1957–1959) и *Букви и книги: Студии по история на българската писменост* (1978). Спектърът на специализираната библиография обхваща също така теми като национална и научна библиография, историческа и краеведска библиография, международна библиография, библиография на статистиката и др.⁷

В голяма степен българската библиография дължи характеристиките си на съвременна наука и интегрирането си в системата на висшето образование като самостоятелна специалност на усилията на Тодор Боров. Разширяващите се набор от компетентности и изисквания към библиотечния специалист (освен неговата задължителна „библиографска грамотност“), описани от Т. Боров⁸, в действителност са етап към интердисциплинарното обучение и „търсене на общи изследователски и приложни полета“⁹. Публикациите му включват трудове по исторически и теоретични въпроси на библиографията и библиотекознанието (печатна култура, предмет, терминология и класификации на съвременните библиотечни науки)¹⁰ и образователни и методологични проблеми (образователен модел и компендиум на библиотечната наука)¹¹. В програмната студия *Българската книга* (1935) е възприет исторически под-

⁵ **Леков**, Дочо. *Литература-общество-култура*. София: Народна просвета, 1982, с. 136.

⁶ Пак там, с. 115.

⁷ **Гергова**, Ани. *Книгознанието...*, с. 103.

⁸ **Боров**, Тодор. Библиографията като университетски предмет. В: *Живот с книги 1942–1972*. София: Наука и изкуство, 1973, с. 69–71.

⁹ **Янакиева**, Татяна. Тодор Боров – създател на модела на българското висше образование в областта на библиотечно-информационните науки. В: *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*. *Философски факултет. Книга Библиотечно-информационни науки*, 2008, Т. 1, с. 61.

¹⁰ Пак там, с. 56.

¹¹ Пак там, с. 56.

ход – авторът прави хронологически преглед на книжнината, тиражите, печатните средища, начините за книгоразпространение и участниците в тези процеси. Поради „комплексността“ си изследването е в ползрението на библиографи и историци. Теоретичните трудове на Боров *Книги. Библиотеки. Библиография* (1941) (сборник статии) и първата библиография на библиографията *Пътят към книгите. Увод в библиографията* (1942) задават концептуалната рамка и артикулират проблеми на библиографията и библиотеките¹².

Институционализацията на библиографията и библиотековедските науки се осъществява благодарение на законодателни промени и въвеждането на университетски курсове, но да говорим за държавна политика в сферата на книжовността непосредствено след 1878 г. е твърде рано. Нещо повече, създаването и популяризирането на текущата национална библиография, което в същината си е сред най-значимите културни проекти, е предимно лична, изпълнена с трудности инициатива с незначителна или спорадична подкрепа от страна на държавата¹³. В този смисъл, на по-ранен етап под „държавна политика“ като фактор в културните промени следва по-скоро да се разбира постепенната намеса на отделните ведомства. Първите стъпки към това са Законът за задължителния депозит (1897), бюлетинът на текуща регистрационна национална библиография¹⁴ и дейностите, осъществявани от Народната библиотека като „централно книгописно учреждение на страната“ по съхраняване на книжовното наследство.

Включването на библиотековедски курсове в университетската програма преминава през няколко етапа и ретардирано отразява трансформацията на идеите в европейския дебат за научната идентичност на библиографията и самостоятелността на библиотекарската професия¹⁵. От 90-те г. на XIX в., под една или друга форма в Софийския университет присъстват библиотечни курсове и специализация с предмети като библиография, палеография и архивистика. Последните имат статут на помощни дисциплини и дават единствено

¹² Пак там, с. 55.; Подробно за приноса на Т. Боров също в **Гергова**, Ани. цит. съч., с. 64.

¹³ **Тотоманова**, Ани. Текущата национална библиография на България от нейното създаване до края на Втората световна война (Исторически преглед). В: **Даскалова**, Красимира, Пенелов, Илко състав. *Ани Гергова – Живот с книжни пристрастия*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, с. 430.; **Гергова**, Ани, **Даскалова**, Красимира. Историята на книгата като изследователско поле. В: *История на книгата. Книгата в историята*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001, с. 11.

¹⁴ Първоначално бюлетинът излиза на тримесечие и със закъснение, като след втората година този интервал се увеличава на веднъж годишно. **Гергова**, Ани. *Книжнината и българите*. София: Изд. на БАН, 1991, с. 164.; Качествата на бюлетина като справочно издание също са далеч под изискванията. **Тотоманова**, Ани. цит. съч., с. 413.

¹⁵ **Боров**, Годор. От библиотекаря на Шпицвег до съвременния библиотекар. В: *Живот с книги. 1942–1949*. София: Наука и изкуство, с. 112.

допълнителна квалификация към хуманитарното образование¹⁶. Библиографът Стоян Аргиров в *Ръководство* (1898) обаче счита, че професионалната квалификация на библиотекаря-специалист задължително произтича от степента на научната му компетентност върху широк спектър на хуманитарното знание¹⁷. Върху това съображение е изграден разширеният учебен план на курса по „Библиотекознание“, въведен през 1919/1920 г. в Историко-филологическия факултет, обхващащ изцяло библиотечни дисциплини. В следващите години до избирането на Т. Боров през 1943 г. съдържанието на курса варира – докато лектор е Н. Михов, акцентът попада върху библиографията, но с постъпването на Борис Йоцов той се измества към литературните аспекти на библиографията¹⁸. Интеграцията на науките за книгата след 1944 г. се осъществява в зависимост от структурните промени в университета, инициирани от идеологически мотиви, и най-общо има следната хронология: през 1951/1952 г. библиотечната специалност все още се схваща като научно направление с подчинени функции, което обяснява присъствието на библиотечен курс в рамките на специалност „Архивистика“; през учебната 1953/1954 г. започва обучение по специалност „Библиотекознание и библиография“ в рамките на катедрата по „Архивистика“; 1955 г. е създадена катедра по „Библиотекознание и библиография“¹⁹ с ръководител Т. Боров. През 1956 г. специалността „Библиотекознание и библиография“ отново е трансформирана в специализация²⁰. Самият Боров подкрепя специализацията като „по-ефективна форма на обучение“, аргументирайки необходимостта от научна специалност и профилиране на библиотекарите в научните библиотеки²¹. От 70-те години специалността остава в Историческия факултет, а катедрата и е преименувана на „Катедра по библиотекознание и научна информация“, от 1986 г. до 1992 г. част от Центъра по културознание. През 1993 г. е открита самостоятелна специалност „Библиотечно-информационни науки“, а катедрата, която осигурява обучение се преименува в „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ в рамките на Философския факултет. От създаването си специалността променя формата на обучение, профилира, но също така разширява библиотечните курсове и придобива интердисциплинарен характер, включвайки нови научни полета.

¹⁶ **Янакиева**, Татяна. Създаване и развитие на библиотечното образование в Софийския университет. Специфика и интегритет в съобществото на университетските специалности. В: *Юбилеен сборник на катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2013, с. 13.

¹⁷ Пак там, с. 16.

¹⁸ **Янакиева**, Татяна. Създаване и ..., с. 16–17.

¹⁹ **Янакиева**, Татяна. Създаване и ..., с. 16.

²⁰ Пак там, с. 19.

²¹ Пак там, с. 21.; **Боров**, Тодор. Подготовка на библиотекарите. В: *Живот с книги. 1942–1949*. София: Наука и изкуство, с. 125, 129.

Другата образователна институция с пряко отношение към формирането на библиотечни специалисти е Държавният полувисш библиотекарски институт, основан по инициатива на Т. Боров през 1950 г. към Комитета за наука, изкуство и култура. Целите на института са провеждане на двугодишен курс за „задочно и вечерно обучение за подготовка на библиотечни кадри“ („библиотекари, библиографи, архивисти, ориенталисти за народните и масовите библиотеки в страната“)²². Наличието на две образователни структури в сферата на библиотечните науки изгражда двустепенен образователен модел, в който Държавният библиотекарски институт подготвя кадри с полувисше образование за обществените библиотеки, докато университетската специалност генерира експерти за специализираните и научните библиотеки²³. Като застъпник на двустепенната система поради различията в професионалните компетентности, Т. Боров е на мнение, че за разлика от библиотекарите в масовите библиотеки, научният библиотекар „може да се изгради на основата на редовно университетско образование“²⁴.

Необходимостта от научна структура, която „има за цел всестранното уреждане и развитие на българската библиография“ е приоритет за библиографи като Ал. Теодоров-Балан, който формулира целите ѝ в „Устав на българския библиографски институт“²⁵, както и на Н. Михов и Т. Боров в отделни техни инициативи от началото на века до средата на 30-те години. Българският библиографски институт става факт през 1941 г., от 1955 г. функционира в качеството си на научноизследователско звено и просъществува до 1964 г., когато е присъединен към Народната библиотека, като през целия период негов директор е Тодор Боров. Сред целите и задачите на института е да бъде създадена „библиографско-справочна и теоретично-книговедска библиотека“²⁶ и организирането на „библиотековедско-библиографски курсове“ за сътрудниците на института. В деветте тома на Годишника на института, издаван в периода 1948–1963 г., са представени предимно теоретични библиотековедски проблеми и специфични акценти на българската и чуждестранната библиография. Функциите на годишника на ББИ след 1964 г. за кратко поема периодичният сборник „Българска библиография“ с две издания от 1984 и 1985 г.²⁷

Паралелно с все по-отчетливата диференциация в рамките на традиционни библиотековедски отрасли като научна и специализирана библиография,

²² ДВ, бр. 229 от 28.09.1950 г.

²³ Янакиева, Татяна. Тодор Боров ..., с. 57.; Янакиева, Татяна. Създаване и..., с. 1–7.

²⁴ Боров, Тодор. Подготовка..., с. 121.

²⁵ Тогоманова, Ани. цит. съч. с. 414.

²⁶ Теодоров-Балан, Александър. *Защо ни е нужен Български библиографски институт*: Беседа пред приятели. София: Бълг. библ. инст., 1941, с. 28.

²⁷ Пак там, с. 105.

краеведска и международна библиография и историческа и аналитична библиография, през 60-те г. се заражда дисциплината научна информация. Новите характеристики на библиографията видоизменят базисни библиографски дефиниции като „документ“ и „текстово съдържание“. Показателно за значението на новата дисциплина е включването към учебния план на профил „Научна информация и документация“ и присъствието ѝ в новото наименование на университетската специалност – „Катедра по библиотекознание и научна информация“. Съвременни изследователи като Татяна Янакиева разглеждат това като необходим „интегритет между библиотечно-библиографските и информационните науки“ и „континуитет между обучението на библиотечно-библиографски и информационни специалисти“²⁸. Тези процеси обаче породжат известно концептуално напрежение. Поради пряката връзка с навлизащите информационни технологии, новата научна област започва да се отделя в теоретичен и институционален план от „класическата“ библиографска школа, в библиографските среди се дискутира необходимостта от създаването на звено или институт по научна информация²⁹. Т. Боров обаче поддържа тезата за приемственост между двете дисциплини и търси генеалогията на научната информация в отрасловата библиография, отхвърляйки настояването за самостоятелно възникване и развитие на новата научна област³⁰. Той споделя същата позиция по отношение на създаването и ефективността на институт по научна информация, чиито функции изцяло би могъл да изпълнява Библиографският институт³¹.

Следващата специфика на библиографията, която трябва да отговори на необходимостта от систематизиране на книгознанието, но възприема и теоретични характеристики, е библиографско-статистическият анализ. Количествени показатели на книгопродукцията като тираж, цена, брой на книги и периодични издания са обединени в статистически таблици, дефинират се „обектите на статистическото наблюдение“³². През 1944–1946 г. е съставен първият библиографско-статистически анализ, цялостен преглед на книгознанието е направен от Е. Немировский в неговото изследване *Издательское дело и книговедение Народной Республики Болгарии. Обзорная информация* (1973). С появата на нови тематични направления библиотекovedската наука се концентрира както върху нови акценти в националната библиография, методологията и организационни аспекти на библиотечното дело, така и върху

²⁸ Янакиева, Татяна. Създаване и развитие..., с. 24–25.

²⁹ Гергова, Ани. *Книгознанието...*, с. 102.

³⁰ Боров, Тодор. Как да подготвяме кадри за научно-техническа информация. В: *Живот с книги 1942–1972*. София: Наука и изкуство, 1973, с. 137.

³¹ Боров, Тодор. Ефикасна научна информация – важен лост при движението напред. В: *Живот с книги 1942–1972*. София: Наука и изкуство, 1973, с. 47.

³² Гергова, Ани. цит. съч., с. 142.

изцяло теоретична проблематика. Проучванията все по-често се насочват към частни книговедски въпроси с информация за различни сфери на книгоиздаването, статистически данни и читателски вкус, достигайки до идеята за обща история на книгата.

За начало на историческите изследвания на книжовните процеси се считат първите историографски трудове, които в голяма степен притежават библиографски или литературно-исторически характеристики. През Възраждането историците се насочват към книжовното минало, употребата и разпространението на книгата започват да се схващат като социални и културни феномени³³. Автор на първата студия върху българската книгопечатна традиция *Първата българска печатница в Солун и някои от напечатаните в нея книги* (1889) е Марин Дринов³⁴. Научният му принос е безспорен – М. Дринов въвежда методика на историографските изследвания (тясно свързана с литературознанието), акцентирайки върху лингвистичните аспекти на източниците, проучва дейността и доказва българския произход на Яков Крайков, Теодосий Синаитски и Кара Трифун, анализира шрифтове и определя книжовното средище, в което са създадени. Учени като Васил Златарски със студиите си *Даскал Николай Карастоянович и неговата печатница* (1905) и *Към история на самоковската печатница* (1907)³⁵ и Никола Начов с *Хаджи Найденов Йованович* (1904) и *Новобългарската книга и печатното дело у нас от 1806 до 1877* (1921) и публикациите си върху стари български книги следват разработеният от Дринов подход и продължават изследванията на книгопечатането. От историографска гледна точка тази приемственост е белег за формирането на научна методология, използвана от следващата генерация историци. Показателно е изследването на Стилиян Кутинчев *Печатарството в България. Принос към културната история на България* (1920), чиято стойност е в изчерпателната информация за действащите печатници и броя публикувани книги и периодика. В хронологичен порядък авторът прави подробен преглед на всички печатни средища в Османската империя, Европа и САЩ, издали български заглавия и съпоставя количествените им характеристики с тези на съседните Сърбия и Гърция. До периода на 30-те години на ХХ в. изследванията носят литературно-исторически или библиографски акценти като тези на Любомир Милетич, Боян Пенев, Иван Шишманов и Ал. Теодоров-Балан, или представят общоисторически про-

³³ Гергова, Ани. *Книгознанието...*, с. 29.

³⁴ Дринов, Марин. *Първата българска печатница в Солун и някои от напечатаните в нея книги*. В: *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, 1889, Год. 7, кн. 31.

³⁵ Златарски Васил. *Даскал Николай Карастоянович и неговата печатница*. В: *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, 1905–1906, Год. 17, кн. 66, с. 623–661; Златарски. Васил. *Към история на самоковската печатница*. В: *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, 1907–1908, Год. 19, кн. 68.

блеми – след примерите са Беньо Цонев с проучванията му върху живота на Яков Крайков; Иван Снегаров и студията му върху печатницата на Теодосий Синаитски; Васил Пундеви интересът му към дейността на Филип Станиславов и Константин Огнянович³⁶. Приблизително тогава започват да се очертават дискуссионните полета между научните методи, възприети от библиографи и историци, като до 40-те години изследванията на книгата са доминиращо исторически. Както вече бе споменато, някои библиографски трудове като *Българската книга* на Т. Боров с историческа насоченост поставят въпроса за т. нар. „комплексен” подход, т.е. стремят се към обобщена картина на книжовните процеси. До същите заключения достига издателят Георги Бакалов в статията си *Етапи на книгоиздаването у нас* (1925)³⁷. През 1959 г. излиза *Начало на българското книгопечатане* на Петър Атанасов, считано за един от най-обстойните трудове върху българската книгопечатна традиция. Авторът предлага нови интерпретации и заключения относно по-слабо известни книжовници печатари, но приносът му остава предимно в полето на графичните техники и орнаменталната украса³⁸. Някои от тезите на П. Атанасов са оспорени от Иван Богданов, който освен това прави критичен коментар на книговедската терминология, предлагайки нова дефиниция на понятието „книга“. Въпреки че тези аргументи не срещат подкрепа, те подсказват, че теоретични проблеми като подход и граници на научното поле все повече интересуват историците. Към историческите трудове трябва да отнесем изследването на Дочо Леков *Литература – общество – култура* (1982), в което са разгледани отделните сегменти в разпространението на книгата като печатарство, книгоиздаване, книжарство, спомоществователство, читалища и др. „институционални и неинституционални форми на обществен живот“³⁹. Литературно-историческият анализ на Д. Леков навлиза в полето на социологията и културната история и предоставя информация за читателите от всички социални съсловия, демографска картина и читателски интереси в т.нар. „личен паспорт“ на книгата⁴⁰. Независимо от научната им идентичност, изследванията почти без изключение достигат до необходимостта от обща парадигма – за библиографи като Т. Боров тя се изразява в „комплексност“ на прилаганите методи, други акцентират върху „обща основа”, историци като Иван Дуйчев подчертават приемствеността между ръкописна и печатна книга, за да представят пълна картина на печатната култура. От приведените примери се налага констатацията на Румен Даскалов, че преди 1989 г., а и след това, най-активно се разработват теми в сферата на

³⁶ Гергова, Ани. *Книгознанието...*, с. 71.

³⁷ Гергова, Ани. *Книгознанието...*, с. 77–78.

³⁸ Пак там, с. 125.

³⁹ Пак там, с. 123.

⁴⁰ Леков, Дочо. цит. съч., с. 142–143.

културната история⁴¹, валидна и за историята на книгата, последната често разбира се като синтез между проучванията на литературното и книжовно наследство, неговата художествена стойност и анализа на социалните явления, стимулирани от циркуляцията на печатни текстове. Първият цялостен анализ на българската наука за книгата, е изследването на Ани Гергова *Книгознанието в България* (1987), което представя предмета, теоретичната основа и обхвата на дисциплината. Разгледани са водещите европейски школи в библиографията (с превес на руската/съветска и източноевропейските), позициите им относно мястото на библиологията в хуманитарното знание, както и концепциите за развитието на научната област. А. Гергова дефинира началния етап на националното книгознание като „синкретично, предимно историческо изучаване на книжовно-литературните явления“ и прави заключението, че то трябва да бъде „синтетично обобщаване, комплексно по характер“⁴². *Книгознанието в България* проследява обособяването на книговедски дисциплини и професионални общности, акцентира върху историята на идеята за самостоятелна наука за книгата и нейната институционализация. Поставяйки хронологични граници от началото на XIX в. до края на Първата световна война, в *Книжнината и българите* (1991) А. Гергова анализира „съотношението книжнина-общество“ като формулира методологическите въпроси в историята на книгата: социални групи и институции с отношение към книгата и четенето, тематика на заглавията и читателски вкус, лични и обществени библиотеки и достъп до печатни книги, поява и диференциация на професиите, свързани с книгопечатането. Двете изследвания на А. Гергова най-точно систематизират източниците, акцентите и теоретичната рамка на науката за книгата в периода до и непосредствено след 1989 г.

Следващата група изследвания с отношение към историята на книгата е социологията на читателите и читателските нагласи, който започва да се натрупва от началото на 60-те години като ограничени в своя фокус количествени проучвания на предпочитаната тематика и данни за професионалния профил на читателя, обслужващи специализираните библиотеки. Тази първична информация се допълва от резултатите от едногодишно наблюдение на прочетената художествена литература, възрастта и професията на близо 50 000 читатели, проведено през 1973 г. в 91 библиотеки⁴³. Използваната методика (обща за повечето проучвания от такъв характер) е ограничена до библиотечна статистика със заключения, предназначени за собствено библиотечни нужди. Социолозите разширяват периметъра, включвайки нови социални ка-

⁴¹ Развитието на социалната история и темите, към които се насочва в: **Даскалов**, Румен. Социалната история у нас. В: *Светове в социологията. Сборник в чест на проф. Георги Фотев*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2006, с. 128.

⁴² **Гергова**, Ани. *Книгознанието...*, с. 185–186.

⁴³ Пак там, с. 168.

тегории с акцент върху читателските практики и общуването с книгата. Пример за подобен анализ е изследването Младежта и книгата (1970), ръководено от Петър-Емил Митев и Любен Николов. Представени са критериите и мотивацията за избора на четиво, динамиката и географията на потреблението сред младежките социални групи в качеството им на вътрешни фактори, изследвани в тяхната зависимост от издателската политика, влияния на средата и медиите като външен. Същият екип – П.-Е. Митев, Л. Николов и Бернард Мунтян – разработва другото ключово социологическо изследване *Книгата и читателят в НРБ* (1972–1973), което разглежда процесите в „затворената верига „книга-читатели“⁴⁴. Социолозите следват функционален (комплексен) подход с цел да бъде обхванат всеки аспект на разпространението и потреблението на книгите. В четири взаимосвързани изследвания⁴⁵ са анализирани тенденциите в книжовната продукция, особеностите на художественото оформление, значението на рекламата и социологията на четенето⁴⁶. Очертана е методологическата рамка на изследванията на читателската активност, разглеждана обширно от Стефан Каменов в неговата *Книгата и четенето* (1988). Според автора поведението на читателската аудитория може да бъде анализирано в пълнота само с помощта на новата „изследователска област „социология на книгата и четенето“, към която се приобщават проблеми като рецепцията на текста и теорията на четенето⁴⁷. Поради това, една от най-важните индикации за читателска активност, е основана на множествените форми на четенето, формулирани от Р. Ескарпи като различия между „физическия и психическия акт на четенето“⁴⁸. Всички посочени социологически изследвания достигат да презумпцията, че научното поле на историята на книгата изисква социолозите да разработят инструментариум, който оперира със средствата на други дисциплини.

Като сегмент от социалната и културната история, историята на книгата прилага новаторските изследователски подходи към проблемни области и социални структури като свободно време, колективни менталности, история на жените, професионални групи, останали в периферията на доминантно политическия фокус на нормативната история⁴⁹. Дискусионните въпроси в българската историография, които социалната история се заема да преформулира в настояването си за легитимация на алтернативните версии и в подкрепа на

⁴⁴ Гергова, Ани. Теоретични принципи и задачи на комплексното изследване „Книгата и читателят в НРБ“. В: *Книгата и читателят в НРБ*. София: Наука и изкуство, 1976, с. 9.

⁴⁵ Митев, Петър-Емил. Социологически аспекти на четенето. Предварителни бележки. В: *Книгата и читателят в НРБ*. София: Наука и изкуство, 1976, с. 102.

⁴⁶ Пак там, с. 8–9.

⁴⁷ Каменов, Стефан. *Книгата и четенето*. София: Наука и изкуство, 1988, с. 13.

⁴⁸ Пак там, с. 67.

⁴⁹ Даскалов, Румен. цит. съч., с.120.

плурализма в изследванията, гравитират предимно около Възраждането като „ядро на националния разказ“⁵⁰. Социалните учени предлагат нова научна парадигма върху следните акценти – религия, нация, комунистическо минало, социална, културна, интелектуална и устна история, антропологически подходи, малцинства, история на жените⁵¹.

Дисциплината история на книгата като пресечна точка между общата, социалната, икономическата и литературната история и историята на мантилитета за първи път получава публичност сред българските социални учени със статията на Красимира Даскалова *История на книгата – проблеми и перспективи*, публикувана в сп. „Социологически преглед“ през 1995 г.⁵² В нея са представени идейните източници в лицето на основателя Люсиен Февр, последователите Анри-Жан Мартен и френските историци от школата *Анали* и дебатите върху научните подходи, инициирани от методологичната и теоретична концепция на Робърт Дарнтън, върху която почива „комуникационната верига“, както и отговорът на Дейвид Хол, Джон Федър, Дейвид Макензи, Елизабет Айзенщайн и др. и тяхната формулировка на границите на научното поле и открояващите се централни теми – народна култура, читателска публика, образование, грамотност, правни аспекти, цензура, социология на текста, печатна преса, оформление на книгата, комуникация – всички те функция от спецификите на емпиричния ресурс в отделните европейски страни. Преводи на текстовете на вече споменатите автори и учени като Мишел Фуко и Роже Шартие са достъпни за българската публика чрез първото заглавие върху проблеми на историята на книгата *История на книгата. Книгата в историята* (2001) под съставителството на А. Гергова и Кр. Даскалова. Сборникът въвежда корпус от текстове върху историята на книгата, проблемите на рецепцията на текста, възникването на читателските общности, дебатите около научната методология и др., които определят изследователските търсения на следващите поколения историци на книгата. В предговора е представена генеалогията

⁵⁰ **Мишкова**, Диана. Вместо въведение, или за отговорностите на маргиналите. В: *Балканският XIX век. Други прочити*. София: РИВА, 2006, с. 21.

⁵¹ Новите подходи, методологията и концептуалните рамки на въпросните теми са представени в детайли от Д. Колева и И. Еленков в тяхната студия върху развитието на българската историческата наука. В: **Колева**, Даниела, **Еленков**, Иван. Промените в българската историческа наука след 1989 г.: очерчания и граници. В: *Балканският XIX век. Други прочити*. София: РИВА, 2006, с. 48–73. Необходимо е да отбележим обаче, че съществува още един съществен аспект, който настоящият текст само ще маркира – институционализирането на дисциплината – отразяващ развитието на парадигмата и стремежа към по-адекватна академична видимост. Авторите също така са представили политическия контекст, в който функционират „институциите за производство на исторически знания“ и съпътстващият ги публичен дебат.

⁵² **Даскалова**, Красимира. История на книгата – проблеми и перспективи. В: *Социологически проблеми*, 1995, Год. 27, № 1, с. 148–157.

на идеята за всеобща история на книгата, интегрирани са всички аспекти на научното поле и за пръв път са обобщени западните социално-исторически подходи (френски, немски, италиански, английски и американски), източните библиографски школи (руска/съветска, източноевропейска, чехословашка, полска, унгарска) и помощните дисциплини, до които прибъгват изследователите (палеография, епиграфика, кодикология, граматология и др.).

Първите изследвания в полето на история на книгата в България принадлежат на Красимира Даскалова, чиито принос се свързва не само с обговарянето на основните теоретични проблеми в западната наука, но и с въвеждането на самата дисциплината като сегмент на социална историята с основополагащото изследване *Грамотност, книжнина, читатели, четене в България на прехода към модерно време* (1999). Текстът проследява „нивото на грамотността и отношението към книгите и четенето на различни слоеве от българското общество през XIX век и последните две десетилетия на XX век и влиянието на книгите и писмената култура изобщо в мъчителния процес на преход от традиционно към модерно общество“⁵³. Прилагайки концепциите и методологията на западната наука, текстът изследва развитието и дефинира ключовите теми и модели за българската история на книгата, които са в пряка зависимост от родния документален материал – библиографски справочници, статистики, спомени и дневници, литературни източници и изследвания⁵⁴. Тъй като *Грамотност, книжнина, читатели, четене в България на прехода към модерно време* установява изследователските критерии и темите в българската история на книгата, ще представим някои от нейните основни пунктове. В първа глава *Образование и грамотност* са представени европейските проучвания на народна култура, грамотността и четенето на фона на нарастващата секуларизация на образователната система, в ход по българските територии от XVII в. с появата на килийните училища към манастирите. Те бележат светските тенденции в образованието и заедно с по-късно появилите се елинобългарски, новобългарски (взаимни), класни, неделни, светски и елементарни училища, въвеждат националните акценти в историята на книгата. Анализирани са състоянието на образователната система, ефектите от правната рамка и финансовата подкрепа на просветните институции, като и нивото на грамотността, съпоставено със статистиките на останалите (водещи или сходни с българското развитие) европейски и балкански страни. Съотнесени към социални категории и професионални кръгове, данните отразяват също еволюцията във възгледите на родната интелигенция относно правото на достъп до образование на маргинализираната група на жените. Изводите регистрират разлики в нивото на грамотност на географски признак (населението на градските райони е по-образовано от това

⁵³ Даскалова, Красимира. *Грамотност, книжнина, читатели, четене в България на прехода към модерното време*. София: ЛИК, 1999, с. 28–29.

⁵⁴ Пак там, с. 28.

в селските райони) и по полов такъв (грамотността сред мъжете по правило е по-висока от тази сред жените). Обобщенията на резултатите допълнително се усложнява поради несъотносимостта на понятието „грамотност“ със съвременните стандарти, тъй като в повечето случаи четене и писане са независимо придобивани умения. Втората глава *Книжнина и четене* проблематизира акта на четене както и интерпретацията на текста и социалния и културен контекст, в които то се осъществява⁵⁵. Появата и циркулацията на книги, периодични издания и други печатни форми, както и техните количествени измерения – брой заглавия, тематика, преводи – са ситуирани в мрежа от нововъзникнали институционални и частни пространства за четене. На първо място това са обществените библиотеки, откривани към училища и читалища или такива с национален статут като основаната през 1897 г. Народна библиотека. Данните от статистиките са сред основните източници за поведението на читателската публика, съотношението между видовете заемани материали, преводната литература и такава в оригинал. Съдържанието на личните библиотеки предоставя информация за достъпността на книгите, предпочитанията, интелектуалните възможности, социалната и професионалната принадлежност на собствениците им, но и за състоянието на собствените фондове като цяло, оформяйки читателския профил на грамотното население. Притежаваните книги са предимно с религиозна тематика, повтаряйки тенденциите в западните страни, докато специфично българските характеристики (валидно за по-образованите читатели, завършили образованието си в чужбина) се открояват в избора на издание в оригинал на руски, гръцки, френски или сръбски език. Другият аспект на жизнения цикъл на книгата е свързан с дейността на читателските средища, която остава в зависимост от книготърговията като система от книжарници и други търговски начини за пласмент, предназначени за различни социални групи като каталожна книготърговия, реклама, панаири и пътуващи книжари. Особено ценни източници, както по отношение на профила и избора на читателската аудитория, така и на развитието на книготърговията и разпространението, представляват спомоществователните списъци с имена на предварително заплатилите книги. Ако трябва да откромим явлението с най-отчетливи български характеристики, то това е т.нар. „побългаряване“ на преводите, чийто замисъл е текстът да съответства на опита и емоционалната нагласа на родната читателска аудитория⁵⁶. Последната глава *Четене и читатели* изследва няколко ключови акценти, свързани с рецепцията на текста и „културата на четене“, интерпретирани през символното значение и статута на книгата като свещен обекти въздействието на физически характеристики като шрифт, формат и подредба на текста⁵⁷. Общуването с текста е в корелация със степента на грамотност и сре-

⁵⁵ Даскалова, Красимира. *Грамотност ...*, с. 75–77.

⁵⁶ Даскалова, Красимира. *Грамотност ...*, с. 99.

⁵⁷ Пак там, с. 139.

дата, в която се е извършвало, т.е. дали е било интензивно, екстензивно, на глас или в тишина и дали е предполагало концентрация, съпреживяване или е било направлявано от глас-авторитет. В българската реалност, преходът от един към друг вид четене, предполагащо „по-голяма техническа опитност“ и интелектуална подготовка, се ускорява след 1878 г. с появата на културни и образователни институции и разрастването на прослойката на интелигенцията, по правило ангажирана с просветна дейност⁵⁸. Проблемът за вариациите в прочита и диференциацията във вкуса на аудиторията възниква и в българските условия, тъй като се установяват специфики в читателски предпочитания на някои съсловия като чиновниците, селяните и войниците. Интересът на жените към книгите се посреща със загриженост, продиктувана от разрастващата се популярност на сантименталните романи (известни като „сензационни“), създаващи нереалистичните представи у неопитните читателки и от увеличаващата се дистанция между масовата култура, към която принадлежат въпросните четива и високата литература⁵⁹. Четенето на периодични издания – друга печатна форма, но с подчертано идеологическа роля като „средство за информация и пропаганда на идеи“ – придобива педагогически и морализаторски оттенък⁶⁰. Във връзка с това Кр. Даскалова насочва към „теориите за въздействието на четенето“, за да реконструира смисъла от читателските практики, но този път в контекста на националното съзнание,⁶¹ за което печатното слово, църквата и училището са основните консолидиращи националната идентичност фактори⁶².

Сред изследванията на Кр. Даскалова върху проблеми на историята на книгата е *Literacy and Reading in 19th Century Bulgaria* (1997) (Грамотност и четене в България през XIX век), в което развитието на модернизационните процеси в българското общество е анализирано през социалните ефекти от масовата грамотност и четенето. Чрез двете ключови теми са въведени други аспекти на историята на книгата като образование, библиотеки, икономическа достъпност на книгите и др. Статията *Developments in Bulgarian Education: from the Ottoman Empire to the Nation-state and beyond, 1800–1940* (2017) (Развития в българското образование: от Османската империя до националната държава и след това (XIX в. – 40-те г. на XX в.) проследява процесите през двата етапа на формиране и институционализация на светската образователната система – на първо място под влиянието на чужди образователни модели през XIX в. и пътят към самостоятелното ѝ развитие след установяването на националната държава. Равният достъп до образование въвежда дискурса за училищното обучение на момичетата като аспект от темата за масовата грамотност, към

⁵⁸ Пак там, с. 159.

⁵⁹ Пак там, с. 173.

⁶⁰ Пак там, с. 199–200.

⁶¹ Пак там, с. 195.

⁶² Пак там, с. 199.

която в последствие се причисляват правните регулации в сферата на образованието. В *Българският учител през Възраждането* (1994) са проучени съставът, произходът, образованието и мобилността на учителското съсловие, както и трансформацията на занаятието от просветителско дело в професия. Другите съществени акценти в историята на книгата са типовете начални и гимназиални училища и динамиката на възрожденската образователна система.

Следващите текстове акцентират върху различни аспекти от историята на книгата и българската печатна култура. Историческият фокус на изследването на Лъчезар Георгиев *Книгоиздаването в България 1806–1944* (2016) зараждането на книгопечатната традиция и дейността на печатните средища извън българските предели и крупните български издатели след Освобождението. Авторът се представя в детайли дейността и личните заслуги на някои от най-авторитетните фигури в книгоиздаването. Правната регламентация, бизнес моделите и индустриализацията на книгопроизводството са темите в изследването на Васил Загорев *Българската книга (1878–1912) От възрожденския идеал до комерсиализацията* (2014). Отделно внимание е отделено на дейността на сегментите в книгоиздаването – авторство, превод, печатарство, книжарство, читател, икономическите мотиви и интелектуалните дебати върху образованието. Различните форми на политическа цензура, на която стават обект книгите, са сред изследователските интереси на Илко Пенелов, демонстрирани в *Цензурата върху книгите в България 1944–1956* (2007). Темата за репресиите над книгите и държавния контрол върху книгоиздаването при тоталитарния режим неизменно присъства в история на книгата (много често като контрапункт на нейното сакрализиране от епохата на Възраждането), обхващайки акценти като лични библиотеки, библиотечна цензура, забрана на внос и забранителни списъци.

Основните акценти във включените изследвания прилагат моделите на водещите научни парадигми, но също така следват собствени траектории на развитие, акцентирайки върху специфични национални характеристики. Въпреки обобщаващият характер на текста, до известна степен финалът остава отворен – с промените в издателската инфраструктура, достъпа до книги, дигитализацията, общуването с печатното слово и теорията на комуникациите, към познатите теми в бъдеще ще се присъединят нови ракурси.

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ:

Априлов, Васил. *Денница на новобългарското образование*. Одеса, 1842.

Аргиров, Стоян. *Ръководство за уреждане народни, общински, ученически и частни библиотеки*. Пловдив, 1898.

Атанасов, Петър. *Начало на българското книгопечатане*. София: Наука и изкуство, 1959.

Бакалов, Георги. *Етапи на книгоиздаването у нас*. В: *Български писатели и книги. Част втора*. София, 1925, с. 92–101.

- Боров**, Тодор. Библиографията като университетски предмет. В: *Живот с книги 1942–1972*. София: Наука и изкуство, 1973, с. 69–85.
- Боров**, Тодор. *Българската книга*. София: Придворна печатница, 1935.
- Боров**, Тодор. Ефикасна научна информация – важен лост при движението напред. В: *Живот с книги 1942–1972*. София: Наука и изкуство, 1973, с. 45–49.
- Боров**, Тодор. *Защо ни е нужен Български библиографски институт: Беседа пред приятели*. София: Бълг. библиогр. инст., 1941.
- Боров**, Тодор. Как да подготвяме кадри за научно-техническа информация. В: *Живот с книги 1942–1972*. София: Наука и изкуство, 1973, с. 133–146.
- Боров**, Тодор. *Книги. Библиотеки. Библиография*. София: Бълг. мисъл, 1941.
- Боров**, Тодор. От библиотекаря на Шпицвег до съвременния библиотекар. В: *Живот с книги. 1942–1949*. София: Наука и изкуство, с. 105–118.
- Боров**, Тодор. Подготовка на библиотекарите. В: *Живот с книги. 1942–1949*. София: Наука и изкуство, с. 119–132.
- Боров**, Тодор. *Пътят към книгите: Увод в библиографията*. София: Бълг. библиогр. инст., 1942.
- Венелин**, Юрий. *О зародыше новой болгарской литературы*. Москва, 1838.
- Георгиев**, Лъчезар. *Книгоиздаването в България 1806–1944*. София: АН-ДИ, 2016.
- Гергова**, Ани, **Даскалова**, Красимира. Историята на книгата като изследователско поле. В: *История на книгата. Книгата в историята*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001.
- Гергова**, Ани. *Книгознанието в България*. София: Наука и изкуство, 1987.
- Гергова**, Ани. *Книжнината и българите*. София: БАН, 1991.
- Гергова**, Ани. Теоретични принципи и задачи на комплексното изследване „Книгата и читателят в НРБ“. В: *Книгата и читателят в НРБ*. София: Наука и изкуство, 1976, с. 7–19.
- Даскалов**, Румен. Социалната история у нас. В: *Светове в социологията. Сборник в чест на проф. Георги Фотев*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2006, с. 120–137.
- Даскалова**, Красимира, Пенелов, Илко състав. *Ани Гергова – Живот с книжни пристрастия*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2021.
- Даскалова**, Красимира. Българският учител през Възраждането. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1994.
- Даскалова**, Красимира. *Грамотност, книжнина, читатели, четене в България на прехода към модерно време*. София: ЛИК, 1999.
- Даскалова**, Красимира. История на книгата – проблеми и перспективи. В: *Социологически проблеми*, 1995, Год. 27, № 1, с. 148–157.
- Дринов**, Марин. Първата българска печатница в Солун и някои от напечатаните в нея книги В: *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, 1889, Год. 7, кн. 31, с. 1–25.
- Загоров**, Васил. *Българската книга (1878 – 1912) От възрожденския идеал до комерсиализацията*. София: За буквите – О писменах, 2014.
- Златарски**, Васил. Даскал Николай Карастоянович и неговата печатница. В: *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, 1905–1906, Год. 17, кн. 66, с. 623–661.

- Златарски**, Васил. Към история на самоковската печатница. В: *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, 1907–1908, Год. 19, кн. 68, с. 458–464.
- Иванов**, Юрдан. *Българский периодичен печат от възраждането му до днес 1844–1890*. Т. 1. София, 1893.
- Иречек**, Константин. *Книгопис на новобългарската книжнина*. Виена, 1872.
- Каменов**, Стефан. *Книгата и четенето*. София: Наука и изкуство, 1988.
- Колева**, Даниела, **Еленков**, Иван. Промените в българската историческа наука след 1989 г.: очертания и граници. В: *Балканският XIX век. Други прочити*. състав. Диана Минкова. София: РИВА, 2006, с. 28–80.
- Кутинчев**, Стилиян. *Печатарството в България. Принос към културната история на България*. София: Държавна печатница, 1920.
- Леков**, Дочо. *Литература-общество-култура*. София: Народна просвета, 1982.
- Митев**, Петър-Емил, **Николов**, Любен. *Книгата и читателят в НРБ (1972–1973)*. София: Наука и изкуство, 1976.
- Митев**, Петър-Емил, **Николов**, Любен. Методологически проблеми на социологическото изследване „Младежта и книгата“. В: *Проблеми на социологическите изследвания*. София: Народна младеж, 1970.
- Митев**, Петър-Емил. Социологически аспекти на четенето. Предварителни бележки. В: *Книгата и читателят в НРБ*. София: Наука и изкуство, 1976, с. 100–165.
- Михов**, Никола. *Библиографски източници за историята на Турция и България. I–IV т.* София: БАН, 1914–1934.
- Михов**, Никола. *Населението на Турция и България през XVIII и XIX век – библиографски издирвания. I–V т.* София: БАН, 1915–1967.
- Мишкова**, Диана. Вместо въведение, или за отговорностите на маргиналите. В: *Балканският XIX век. Други прочити*. Състав. Диана Мишкова. София: РИВА, 2006, с. 7–27.
- Немировский**, Е. Л. *Издательское дело и книговедение Народной Республики Болгарии. Обзорная информация*. Москва: Книга, 1973.
- Пенелов**, Илко. *Цензурата върху книгите в България 1944–1956. Дисертация*. [онлайн]. София, 2007. Достъпно от: <http://hdl.handle.net/10506/1374>
- Правдомирова**, Донка. Академик Александър Теодоров-Балан 160 години от рождението, 60 години от смъртта му и 110 години от публикуването на фундаменталния му труд „Български книгопис за 100 години 1806–1905“. В: *Библиотека*, 2019, Год. 26, № 6, с. 47–76.
- Стоянов**, Маньо. *Букви и книги: Студии по история на българската писменост*. София: Наука и изкуство, 1978.
- Стоянов**, Маньо. *Българска възрожденска книжнина: аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания (1806–1878). Т. I–II*. София: Наука и изкуство, 1957–1959.
- Теодоров-Балан**, Александър. *Български книгопис. Дял I*. София: Придворна печатница, 1895.
- Теодоров-Балан**, Александър. *Български книгопис за сто години 1806–1905*. София: Българско книжовно дружество, 1909.
- Теодоров-Балан**, Александър. *Защо ни е нужен Български библиографски институт: Беседа пред приятели*. София: Бълг. библиогр. инст., 1941.

- Тотоманова**, Ани. Текущата национална библиография на България от нейното създаване до края на Втората световна война (Исторически преглед). В: **Даскалова**, Красимира, **Пенелов**, Илко състав. *Ани Гергова – Живот с книжни пристрастия*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 412–433.
- Шафарик**, Павел. *История на славянските езици и литература по всички наречия*. Пешт, 1926.
- Янакиева**, Татяна. Синкретичен етап в развитието на библиографията по нова българска литература. В: *Изв. НБКМ*, 1972, Т. 13 (19), с. 486–489.
- Янакиева**, Татяна. Създаване и развитие на библиотечното образование в Софийския университет. Специфика и интегритет в съобществото на университетските специалности. В: **Шуманова**, Нина ред. *Юбилеен сборник на катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2013, с. 9–55.
- Янакиева**, Татяна. Тодор Боров – създател на модела на българското висше образование в областта на библиотечно-информационните науки. В: *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*. *Философски факултет. Книга Библиотечно-информационни науки*, 2008, Т. 1, с. 51–61.
- Daskalova**, Krassimira. Developments in Bulgarian Education: from the Ottoman Empire to the Nation-state and beyond, 1800–1940s. In: *Espacio, Tiempo y Educación*, 2017, Vol. 4, no 1, pp. 1–29. doi: <http://dx.doi.org/10.14516/ete.1632017>
- Daskalova**, Krassimira. Literacy and Reading in 19th Century Bulgaria. In: *The Donald W. Treadgold Papers in Russian, East European and Central Asian Studies*. Seattle: University of Washington, 1997.

REFERENCES:

- Aprilov**, Vasil. *Dennitsa na novo balgarskoto obrazovanie*. Odessa, 1842.
- Argirov**, Stoyan. *Rakovodstvo za urezhdane na narodni, obshtinski, uchenicheski i chastni biblioteki*. Plovdiv, 1898.
- Atanasov**, Petar. *Nachalo na balgarskoto knigopechatane*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1959.
- Bakalov**, Georgi. Etapi na knigoizdavaneto u nas. In: *Balgarski pisateli i knigi. Chast vtora*. Sofia, 1925, s. 92–101.
- Borov**, Todor. *Balgarskata kniga*. Sofia: Pridvorna pechatnitsa, 1935.
- Borov**, Todor. Bibliografiyata kato universitetski predmet. In: *Zhivot s knigi 1942–1972*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1973, s. 69–85.
- Borov**, Todor. Efikasna nauchna informatsia – vazhen lost pri dvizhenieto napred. In: *Zhivot s knigi 1942–1972*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1973, s. 45–49.
- Borov**, Todor. Kak da podgotvyame kadri za nauchno-tehnicheska informatsia. In: *Zhivot s knigi 1942–1972*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1973, s. 133–146.
- Borov**, Todor. *Knigi. Biblioteki. Bibliografia*. Sofia: Balg. misal, 1941.
- Borov**, Todor. Otbibliotekaryana Shpitsveg do savremenniabibliotekar. In: *Zhivot s knigi. 1942–1949*. Sofia: Nauka i izkustvo, s. 105–118.
- Borov**, Todor. *Patyat kam knigite: Uvod v bibliografiyata*. Sofia: Balg. bibliogr. inst., 1942.
- Borov**, Todor. Podgotovka na bibliotekari. In: *Zhivot s knigi. 1942–1949*. Sofia: Nauka i izkustvo, s. 119–132.
- Borov**, Todor. *Zashto ni e nuzhen Balgarski bibliografski institut: Beseda pred priyateli*.

- Sofia: Balg. bibliogr. inst., 1941.
- Georgiev**, Lachezar. *Knigoizdavaneto v Bulgaria 1806–1944*. Sofia: AN-DI, 2016.
- Gergova**, Ani, **Daskalova**, Krasimira. Istoriyata na knigata kato izsledovatel'sko pole. In: *Istoria na knigata. Knigata v istoriyata*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 2001.
- Gergova**, Ani. *Knigoznaniето v Bulgaria*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1987.
- Gergova**, Ani. *Knizhninata i balgarite*. Sofia: BAN, 1991.
- Gergova**, Ani. Teoretichni printsipi i zadachinako kompleksnoto izsledvane „Knigata i chitatelyat v NRB“. In: *Knigata i chitatelyat v NRB*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1976, s. 7–19.
- Daskalov**, Rumen. Sotsialnata istoria u nas. In: *Svetove v sotsiologiyata. Sbornik v chest na prof. Georgi Fotev*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 2006, s. 120–137.
- Daskalova**, Krasimira, **Penelov**, Ilko sastav. *Ani Gergova – Zhivot s knizhniprirstastia*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 2021.
- Daskalova**, Krasimira. *Balgarskiyat uchitel prez Vazrazhdaneto*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 1994.
- Daskalova**, Krassimira. Developments in Bulgarian Education: from the Ottoman Empire to the Nation-state and beyond, 1800–1940s. In: *Espacio, Tiempo y Educación*, 2017, Vol. 4, no 1, pp. 1–29. doi: <http://dx.doi.org/10.14516/ete.1632017>
- Daskalova**, Krasimira. *Gramotnost, knizhnina, chitateli, chetene v Bulgaria naprehoda kam moderno vreme*. Sofia: LIK, 1999.
- Daskalova**, Krasimira. Istorina na knigata – problemi i perspektivi. In: *Sotsiologicheski problemi*, 1995, Vol. 27, № 1, s. 148–157.
- Daskalova**, Krassimira. Literacy and Reading in 19th Century Bulgaria. In: *The Donald W. Treadgold Papers in Russian, East European and Central Asian Studies*. Seattle: University of Washington, 1997.
- Drinov**, Marin. Parvata balgarska pechatnitsa v Solun i nyakoi ot napechatanite v neya knigi. In: *Periodicheshko spisanie na Balgarskoto knizhovno druzhestvo*, 1889, Vol. 7, kn. 31, s. 1–25.
- Irechek**, Konstantin. *Knigopis na novobalgarskata knizhnina*. Viena, 1872.
- Ivanov**, Yurdan. *Balgarskiy periodichen pechat ot vazrazhdaneto mu do dnes 1844–1890*. Sofia, Vol. 1, 1893.
- Kamenov**, Stefan. *Knigata i cheteneto*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1988.
- Koleva**, Daniela, **Elenkov**, Ivan. Promenite v balgarskata istoricheska nauka sled 1989 g.: ochertania i granitsi. In: *Balkanskiyat XIX vek. Drugi prochiti*. sastav. Diana Minkova. Sofia: RIVA, 2006, s. 28–80.
- Kutinchev**, Stiliyan. *Pechatarstvoto v Bulgaria. Prinosa kam kulturnata istoria na Bulgaria*. Sofia: Darzhavna pechatnitsa, 1920.
- Lekov**, Docho. *Literatura-obshtestvo-kultura*. Sofia: Narodna prosveta, 1982.
- Mihov**, Nikola. *Bibliografski iztochnitsi za istoriyata na Turtsia i Bulgaria. Vol. I–IV*. Sofia: BAN, 1914–1934.
- Mihov**, Nikola. *Naselenieto na Turtsia i Bulgaria prez XVIII i XIX vek – bibliografski izdirvania. Vol. I–V*. Sofia: BAN, 1915–1967.
- Mishkova**, Diana. Vmesto vavedenie, ili za otgovornostite na marginalite. In: *Balkanskiyat XIX vek. Drugi prochiti*. sastav. Diana Mishkova. Sofia: RIVA, 2006, s. 7–27.
- Mitev**, Petar-Emil, **Nikolov**, Lyuben. *Knigata i chitatelyat v NRB (1972–1973)*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1976.

- Mitev**, Petar-Emil, **Nikolov**, Lyuben. Metodologicheski problemi na sotsiologicheskoto izsledvane „Mladezhata i knigata“. In: *Problemi na sotsiologicheskite izsledvania*. Sofia: Narodna mladezh, 1970.
- Mitev**, Petar-Emil. Sotsiologicheski aspekti na cheteneto. Predvaritelni belezhki. In: *Knigata i chitatelnyat v NRB*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1976, s. 100–165.
- Nemirovskiy**, E. L. *Izdatelyskoe delo i knigovedenie Narodnoy Respubliki Bolgarii. Obzornaya informatsia*. Moskva: Kniga, 1973.
- Penelov**, Ilko. *Tsenzurata varhu knigite v Bulgaria 1944–1956*. Disertatsia [online]. Sofia, 2007. Available form: <http://hdl.handle.net/10506/1374>
- Pravdomirova**, Donka. Akademik Aleksandar Teodorov-Balan 160 godini ot rozhdenieto, 60 godini ot smartta mu i 110 godini ot publikuvaneto na fundamentalnia mu trud “Balgarski knigopisza 100 godini 1806–1905”. In: *Biblioteka*, 2019, Vol. 26, № 6, s. 47–76.
- Stoyanov**, Manyo. *Balgarska vazrozhdenska knizhnina: analitichen repertoar na balgarskite knigi i periodichni izdania (1806–1878). Vol. I–II*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1957–1959.
- Stoyanov**, Manyo. *Bukvi i knigi: Studii po istoria na balgarskata pismenost*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1978.
- Teodorov-Balan**, Aleksandar. *Balgarski knigopis. Dyal I*. Sofia: Pridvorna pechatnitsa, 1895.
- Teodorov-Balan**, Aleksandar. *Balgarski knigopis za sto godini 1806–1905*. Sofia: Balgarsko knizhovno druzhestvo, 1909.
- Teodorov-Balan**, Aleksandar. *Zashto ni e nuzhen Balgarski bibliografski institut: Beseda pred priyateli*. Sofia: Balg. bibliogr. inst., 1941.
- Totomanova**, Ani. Tekushtata natsionalna bibliografia na Bulgaria ot neynoto sazdavane do kraya na Vtorata svetovna vojna (Istorigheski pregled). In: **Daskalova**, Krasimira, **Penelov**, Ilkosastav. *Ani Gergova – Zhivot s knizhni pristrastia*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 2012, s. 412–433.
- Shafarik**, Pavel. *Istoria na slavyanskite ezitsi i literaturi po vsichki narechia*. Pesht, 1926.
- Venelin**, Yuriy. *O zarodyshenovoy bolgarskoy literatury*. Moskva, 1838.
- Yanakieva**, Tatyana. Sazdavane i razvitie na bibliotechnoto obrazovanie v Sofiyskia universitet. Spetsifika i integritet v saobshtestvoto na universitetskite spetsialnosti. In: **Shumanova**, Nina red. *Yubileen sbornik na katedra „Bibliotekoznanie, nauchna informatsia i kulturna politika“*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 2013, s. 9–55.
- Yanakieva**, Tatyana. Sinkretichen etap v razvitiето na bibliografiyata po nova balgarska literatura. In: *Izv. NBKM*, 1972, Vol. 13 (19), s. 486–489.
- Yanakieva**, Tatyana. Todor Borov – sazdatel na modela na balgarskoto visshe obrazovanie v oblastta na bibliotechno-informatsionnite nauki. In: *Godishnik na SU „Sv. Kliment Ohridski“*. *Filosofski fakultet. Kniga Bibliotechno-informatsionni nauki*, 2008, Vol. 1, s. 51–61.
- Zagorov**, Vasil. *Balgarskata kniga (1878 – 1912) Ot vazrozhdenskia ideal do komersializatsiyata*. Sofia: Za bukvite – O pismenah, 2014.
- Zlatarski**, Vasil. Daskal Nikolay Karastoyanovich i negovata pechatnitsa. In: *Periodicheskospisanie na Balgarskoto knizhovno druzhestvo*, 1905–1906, Vol. 17, kn. 66, s. 623–661.
- Zlatarski**, Vasil. Kam istoria na samokovskata pechatnitsa. In: *Periodicheskospisanie na Balgarskoto knizhovno druzhestvo*, 1907–1908, Vol. 19, kn. 68, s. 458–464.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Библиотечно-информационни науки

Том 12/13, 2020/2021

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF PHILOSOPHY

Library and Information Science

Volume 12/13, 2020/2021

ДОКУМЕНТАЦИЯ И УНИВЕРСАЛНОСТ. ДОКУМЕНТАЦИЯ НА РЕСТАВРАЦИОННИЯ ПРОЦЕС

МАЛИНА БЕЛЧЕВА

Малина Белчева. ДОКУМЕНТАЦИЯ И УНИВЕРСАЛНОСТ. ДОКУМЕНТАЦИЯ НА РЕСТАВРАЦИОННИЯ ПРОЦЕС.

Документацията за произведения на изкуството и описанието на консервационния процес са предмет на много научни изследвания и дискусии. От една страна, те изследват документация, която предоставя подробно описание на обекта, неговата идентификация и история на създаване, откриване, придобиване и влизане в публична или частна колекция. От друга страна, консервационната документация има за цел да бъде възможно най-обхватна и да включва всички консервационни процеси, на които е било подложено произведение на изкуството. По този начин консервационната документация включва голям обем от информация, която е най-обхватна към момента на реставрация и трябва да е актуална (доколкото е възможно) и в бъдеще. Следователно документацията за опазване трябва да бъде възможно най-изчерпателна и да представлява полууниверсален документ.

Настоящото изследване на документацията и универсалността разглежда възможността за създаване на универсален документационен формуляр за консервация на предмети на изкуството; разглежда методи за документирание и представя съвременни високотехнологични системи за документация като Digital Asset Management System (DAMS), Система за управление на колекции (CMS) и Spectrum.

Ключови думи: консервационна документация, универсалност, цифрови документационни системи, Legatus, проект „Св. Екатерина“, Digital Asset Management System (DAMS), система за управление на колекции (CMS).

Malina Belcheva. DOCUMENTATION AND UNIVERSALITY. DOCUMENTATION OF THE CONSERVATION PROCESS.

Documentation for works of art and description of the conservation process are subject to many scientific studies and discussions. On the one hand, they explore documentation that provides a detailed description of the object, his identification, and history of creation, discovery, acquisition, and entry into public or private collection. On the other hand, the conservation documentation has the objective to be as inclusive as possible and comprise all the conservation pro-

cesses to which an artwork has been subjected. Thus, conservation documentation incorporates a great volume of information, which is expected to be most inclusive at the present time and remain current (as long as possible) in the future. Consequently, the conservation documentation should be as comprehensive as possible and therefore constituting a semi-universal document.

The present study of documentation and universality examines the possibility of a universal documentation form created for the conservation of art objects; discusses methods for documentation, and outlines contemporary high-technological documentation systems such as Digital Asset Management System (DAMS), Collections Management System (CMS), and Spectrum.

Keywords: conservation documentation, universality, digital documentation systems, Legatus, St. Catherine's Project, Digital Asset Management System (DAMS), Collections Management System (CMS).

Документирането на художествени произведения и детайлното описание на реставрационния процес е обект на множество научни изследвания и дискусии. В един или друг аспект, те аргументират документация, която позволява подробното описание на художественото произведение и представя историята на неговото създаване, откриване, придобиване и постъпване в една обществена или частна колекция. От друга страна, документацията, създадена за едно художествено произведение, цели неговото описание да бъде всеобхватно и да включи процесите на реставрация, на които то е било подложено. Следователно документацията на реставрационния процес се стреми да обхване в един документ обем от информация, която да бъде максимално полезна в настоящето и да остане актуална за възможно най-дълъг период от време. В този смисъл опитът за изготвяне на документация на реставрационния процес предполага нагласата, тя да бъде възможно най-изчерпателна или да бъде един общ и следователно универсален¹ документ.

Настоящото изследване разисква възможността документацията, съпътстваща реставрацията на един обект на изкуството да бъде с универсален характер, да коментира избора на съдържание и метода на документиране, и да посочва източници на съвременни високотехнологични системи за документация.

Възможно ли е документацията, съпътстваща реставрацията на един обект на изкуството да бъде с универсален характер?

Търсенето на универсалност при съставяне на реставрационната документация следва загрижеността на реставратора да постави в единна рамка целия реставрационен процес, така че той да бъде описан подробно, с което да подпомогне бъдещото изследване на художественото произведение. Научната конференция „*Бъдещето: Ценни книги в модерни времена*“ („*The Next Chapter: Rare Books in Modern Times*“)², проведена в библиотеката Нюбери

¹ Универсален, равностраничен, всеобхватен.

² The conference „The Next Chapter: Rare Books in Modern Times“ is organized by the Conservation Center for Art & Historic Artifacts (Philadelphia), American Philosophical Society, and the Newberry Library (Chicago). [Viewed 25.05.2020]. Available from: <https://ccaaha.org/>; <http://events.r20.constantcontact.com/register/event?oeidk=a07eco8gi03aa7dc409&llr=ys9myawab>

в Чикаго (Newberry Library), направи обзор на методите за документиране и показа, че **единен и универсален документ е невъзможно да бъде създаден, тъй като документацията следва практически цели и документ, който удовлетворява нуждите на максимален брой институции или да бъде предназначен и приложен при максимален брой проекти, не е възможен.** Подобно търсене на всеобхватност и цялостност би било твърде абстрактно и утопично, тъй като реставрацията на един обект не може да бъде подчинена на общи правила, а е съобразена със специфичните характеристики на обекта, следователно и начина на документиране на реставрационния процес на един художествен обект е обусловен от неговата уникалност.

ИЗБОР НА СЪДЪРЖАНИЕ И МЕТОД НА ДОКУМЕНТАЦИЯ

Задълбочени изследвания върху методологията на документа при реставрацията на материали от специалните колекции на академичните библиотеки в САЩ са представени от Лаура МакКан (Laura McCann) в статията „*Реставрационната документация в изследователските библиотеки*“ („*Conservation Documentation in Research Libraries: Making the Link with MARC Data*“)³. В началото на изложението си, Лаура МакКан прави обстоен преглед на изследванията върху документацията, публикувана до момента и обосновава изложението си върху проучване, което провежда сред служителите в страната. Тя публикува резултатите от това изследване през 2013 г. в списанието на „Асоциация за библиотечни колекции и техническо обслужване“ и акцентира върху факта, че документацията на реставрационната дейност може да бъде изградена по различни начини, както чрез свободен текст, така и чрез фотографско изследване, но формата и методът на документиране не може да бъде универсален. „*Доброто документиране трябва да представя пълната картина, на онова което е било част от историята на обекта, преди постъпването му в една институция, и на онова, което се е случило с него в лабораториите за реставрация, до изграждането на цялостна картина от информация за обекта, която трябва да бъде достъпна за неговите бъдещи изследователи, куратори и реставратори*“⁴.

Подобно на Лаура МакКан, Джулия Милър (Julia Miller) през 2010 г. публикува друг вид детайлна диаграма за документация, която заема централна част от „*Да опишем историческия вид подвързия – метод на действие*“⁵ в книгата

³ **McCann, L.** Conservation Documentation in Research Libraries: Making the Link with MARC Data. In: *Association of Library Collections & Technical Services* [online], 2013, Vol. 19, no. 68, pp. 30–50. Available form: <https://journals.ala.org/index.php/lrts/article/view/5220/6340>

⁴ *Ibidem*, p. 30.

⁵ **Miller, J.** *Books Will Speak Plain. A Handbook for Identifying and Describing Historical*

„Книгите говорят семпло. Наръчник за идентифициране и описание на исторически стилове подвързии“ („*Books Will Speak Plain. A Handbook for Identifying and Describing Historical Bindings*“). Д. Милър очертава приблизително изчерпателна схема за описание на книгата преди, по време и след реставрация, като започва от общите ѝ характеристики и историческата ѝ принадлежност и преминава към описание на външните характеристики на подвързията, през особеностите на вътрешната ѝ структура – вида на шиене и декорация на обрежите. Тя не пропуска да отдели място на случайните маркирания и вмъквания на различните по характер бележки и приписки в текста. За да изгради повествованието на това комплексно описание на авторката на „*Книгите говорят семпло*“⁶ са ѝ необходими четиридесет и осем страници схематично-описателен текст.

Не по-малко образно и разгънато е проучването върху реставрационната документация на Атанасиос Велиос (Atanasios Velios) и Николас Пикуад (Nicholas Pickwoad) от Университета за изкуства в Лондон (Universality of the Arts London), което след едно обяснително изложение завършва в детайлно подредени схеми, таблици и препоръки.

В продължение на няколко години екип от изследователи, ръководени от А. Велиос и Н. Пикуад, проучват съществуващите модели за документация в търсене на възможно най-добрия метод. Проучванията им са подкрепени с доказателства от започналото през 2001 г. изследване на колекциите от кодекси, редки книги и ръкописи в манастира „*Св. Катерина*“ в Синай, Египет (*St. Catherine Monastery, Sinai, Egypt*). Авторите публикуват направените изследвания в многобройни научни издания⁷. Те успяват да систематизират инструкции, които целят да подпомогнат описанието на художествените произведения (в частност техните схеми са предназначени за колекциите от ръкописи на манастира „*Св. Катерина*“), като е важно да се отбележи, че в този първоначален етап на изследване те не включват документиране на действителната реставрационна работа. Описанието на книгите е изградено чрез множество таблици, разграфени на части, като всяка част съдържа подчасти с допълнителни разслоявания на множество точки, подточки, условия, подусловия, и т.н. схематични елементи. При този вид документация усилено на авторите да структурират описанието на едно художествено произведение (в частност книгата) добива грандиозни академични размери. За изпълнението на тази възможно най-детайлна документация, авторите, А. Велиос и Н. Пикуад, създават ръководство, което съдържа осемдесет и осем страници инструкции за работа с таблиците за документация, които са разположени в допълнителни

Bindings. Chapter 5. Identifying Historical Bindings – a Template for Action. Ann Arbor, Michigan: The Legacy Press, 2010, pp. 248–298.

⁶ Ibidem, pp. 248–298.

⁷ *Ligatus Art Documentation Publications* [online]. University of the Arts London, London, [Viewed 25.05.2020]. Available from: <http://www.ligatus.org.uk/taxonomy/term/20?page=1>

осемнадесет страници, съдържащи описателен текст, диаграми и рисунки, необходими за документирането на всеки отделен обект. Безспорно, проектът „Света Катерина“ (*St. Catherine's Project*), разработен от А. Велиос и Н. Пиквад, е един от най-изчерпателните опити за изграждане на документация на проект за реставрация до момента, в реалност обаче той надхвърля многократно възможностите на практикуващите реставратори да приложат подобна обемна документация в процеса на действителната реставрационна работа.

LIBRARY	VOLUMES*			EMPLOYEES	COST			REMARKS
	No. bound	Class. before	Class. bound		Wages	Material	Plant	
1	554	Not stated	10143	Repairs: Maps mounted, etc.	Not stated	£432 11s. 10c. ann. (including insurance)	£122 7s. Not stated	Work done for other departments amounted to £58 8s., making a net cost of £246 10s. 10c. alt.
2	2864	Not stated	41	Repairs in addition to minor repairs	1 man 39s. per week 2 women 12s. each per week	£28 13s.	About £30	
3	977	Not stated	841 1/2	Minor repairs: mending covers, flaps, etc.	2 men 22s. 6d. each per week 2 women 12s. each per week	£19 10s.	£53 (second-hand)	Estimated profit on your's work, £29 8s. 11d.
4	553	209	1562	Repairs: mounting maps, photos, etc.	1 man 90s. per week 2 girl sewers 14s. 6s. 7p. per week	Not stated	About £40	Eleven months' work. A small saving.
5	200	1030	2710	1220 minor repairs (padding in bookplates, etc.)	1 man 20s. per week 1 girl 12s. per week	£10 10s.	Ann. int. on plant estimated at £2	Estimated saving of £20 per annum by the provisions of the department
6	130	2135	Not stated	Minor repairs: magazine cases made, etc.	1 man 21s. 6d. per week 1 woman 14s. per week	£10	About £13	Work better and more expeditiously done than if placed outside

BRITISH LIBRARIES. * The period study review is not complete year, unless otherwise stated.

RECTO:									
DATE	Registered	Revised only	Revised	Rebound	Class Labelled	MAPS OR ILLUSTRATIONS SOCIETY	MAGAZINE CASES MADE	OTHER ITEMS	
VERSO:									
DATE	MATERIALS AND TOOLS OR THE WORKER'S HOUR-REPAIRER					WELLOR OR REPAIRER'S NAME		PRICE OR WAGE	

FIG. 31. Book Binding Register (Section 194).

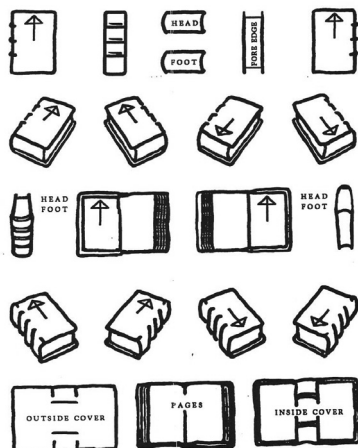
Фиг. 1 и 2. Илюстрации на едни от първите форми за документация на реставрационния процес от Британската библиотека.

Фиг. 3. Илюстрация на интерактивна форма за документация разработена от Атанасиос Велиос (*Atanasios Velios*) и Николас Пиквад (*Nicholas Pickwoad*) за проекта „Света Катерина“, Синай, Египет (*Saint Catherine's Project (St. Catherine Monastery, Sinai, Egypt, Ligatus, University of the Arts London, UK)*).

LIBRARY COLLECTIONS CONSERVATION DISCUSSION GROUP
PHOTO DOCUMENTATION REQUEST FORM
(one form per book, please)

Please briefly describe what is being documented: _____

VIEWS REQUESTED (please specify areas of focus)

Фиг. 4. Фотодокументация на книга, препоръчителен формат за фотографиране на книга преди, по време и след реставрация, който представя различни страни от фотографирания обект от Library Collections Conservation Discussion Group (American Institute for Conservation, USA).

И един завършителен шрих към универсалността на документацията – в лична кореспонденция с автора, Атанасиос Велиос споделя мнението, че след години на усилена работа по проекта в манастира „Св. Катерина“ е ясно, че „не е възможно да има универсален документ, който да отразява реставрацията на един обект, тъй като различните лаборатории имат различни възможности, изисквания и системи за действие“. Така опита за приобщаване на всички особености към една генерална или супериорна форма може да бъде считан за твърде амбициозен. Но „търсеното **стандартизиране** на документацията би могло да се постигне“ – добавя Велиос – „чрез **обща терминология и съгласие с една обща стандартизация за документация и нейната вътрешната обусловеност**“⁸.

⁸ “We spent years developing a condition form (it does not include treatment) for the St. Catherine’s Project [...] What is clear to me now is that there will be no such thing as a universal document. Different workshops have different resources/requirements/systems etc. so attempting to fit all in one size is rather ambitious. Standardization will come from thesauri. I.e. agreeing on the concepts used in these documents and perhaps how these concepts are inter-related.”
A. Velios, University of the Arts London, UK. (Кореспонденцията е публикувана със съгласието на А. Велиос.)

Дигиталната форма на документация, приета в институции като Музея за изящни и приложни изкуства в Чикаго (*The Art Institute of Chicago*), и в много други музеи, подготвя въвеждането на единна дигитална система за архивиране на съществуващата документация, като използва специално разработена за нуждите на музейната реставрационна дейност система – ДАМС⁹. Така, търсената „интелигентна“ форма за документация (с общо удовлетворителни характеристики) е намерена, чрез въвеждането на **единна глобална дигитална система**, която има за цел бъдещото преобразуване на вече въведената документацията и/или включване (приобщаване) на отделни документи към вече съществуващата система за документирание. ДАМС представлява цялостен (почти универсален) подход, при който не се наблюдава конфликт на идеи. При установяването му в практиката, ДАМС предлага не само решение на въпроса – как да приобщим вече съществуващата документация към новопостъпващата, но също така има ролята на **медиатор** между съществуващите по-стари системи за документация и нововъведените, като едно от най-съществените му характеристики е, че е дигитален, а дигиталната форма на документация е мобилна и лесно преносима. Следователно, предварителните изследвания и проведената реставрационна документация може да бъде достъпна и би трябвало тя да бъде достъпна до всички учени и изследователи независимо къде се намират.

Често обаче в работата на лабораториите за реставрация се наблюдава ограничаване на публичния достъп до документите съпътстващи извършваната реставрационна дейност. Докато повечето държавни университети в Европа приемат условията за свободен обмен на информация (*public access for information*)¹⁰, което прави резултатите от провежданите изследвания достъпни до обществения интерес¹¹, то много университети и институции в САЩ

⁹ DAMS (Digital Asset Management System) – цели архивиране на вече съществуваща документация, без ограничение на вида и формата ѝ. Предлага добавяне на новопостъпваща документация (архивира текстов, графичен или фотографски материал в неограничена форма и вид) и осигурява достъп до информация (открива и свързва информация) при търсене на данни между различните по вид документи.

¹⁰ Freedom of information act – Freedom of Information Act 2000. An Act to make provision for the disclosure of information held by public authorities or by persons providing services for them and to amend the Data Protection Act 1998 and the Public Records Act 1958; and for connected purposes. [30th November 2000]

„The Freedom of Information Act 2000 provides public access to information held by public authorities. It does this in two ways: public authorities are obliged to publish certain information about their activities; and, members of the public are entitled to request information from public authorities“. [Viewed 25.05.2020]. Available from:

http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/36/pdfs/ukpga_20000036_en.pdf

¹¹ University of the Arts London Publication Scheme – The University already has a Publications Scheme in place. The scheme gives details of the types of information available to the public and also how this can be obtained. The public will also have the right to ask for informa-

са все още твърде консервативни към открития достъп до реставрационната документация и са склонни да публикуват само добре *обмислена* информация – т.е. публикуваната информация не трябва да съдържа детайли от действителната реставрационна практика. Така са избегнати онези елементи в изложението, които в бъдеще биха могли да бъдат преценени като „спорни“ или „противоречиви“¹².

Лаура МакКан описва две идеологически противостоящи си общности в САЩ – тази за свободен и тази за ограничен, цензуриран достъп до информация, които независимо от различията си защитават едновременно позицията, че осигуряването на достъп до информация е етично оправдано. Техните разбирания обаче се различават по отношение на **вида и формата** на достъп до информация. Например, Британският музей – посочва авторката – е сред институциите, които са поддръжници на минимално прилагана цензура над информацията. Техният „отказ от отговорност“ (disclaimer) е един от начините, по които музейните институции биха могли да предоставят информация и в същото време да избегнат отговорността при неразбиране или употреба на предоставената информация за цели извън техния контрол. След поместване на списък от примери и ситуации, интервюта и изследвания МакКан прави заключението, че степента на достъп до документацията ще остане спорен дотогава докато реставраторите и институциите не загърбят частните опасения и интереси в името на по-голямата обществена ценност – обменът и достъпът до информация¹³.

Гарантирането на свободния обмен на информация между институциите може да доведе до промяна в досега съществуващите практики и отговори на съвременното развитие на технологиите чрез прякото им приложение в реставрационната практика. Остава въпросът как да се преодолеят наложе-

tion which is not contained within the University's Publication Scheme. The University fully supports this increased public access of information.

¹² “The extent of access to conservation documentation remains controversial and will be determined by the willingness of individuals and institutions to set aside local concerns for the greater value inherent in the boarder exchange of information”. McCann, L. Conservation Documentation in Research Libraries: Making the Link with MARC Data. Ibidem, p. 45.

¹³ “At present, public access to conservation documentation is a complex and polarizing issue in the field of conservation. Two ideological camps, mediated and open access, were evident during the Mellon-sponsored meetings and in the phone interviews. While both sides firmly believe that providing access to conservation documentation is an ethical responsibility, the type and form of the access is contentious. One interviewee who supports open access asserted that “information wants to be free,” and other interviewees communicated with the author their belief that conservation professionals should pursue opportunities to share documentation without (or with minimal) mediation or interpretation. [...] While some risk is associated with making treatment procedures publicly available, one could argue that this risk is already present in the numerous conservation books, articles, and web resources currently available. Furthermore, simple disclaimers can caution readers and direct them to additional resources.”, Ibidem, p. 46.

ните вътрешни консервативни правила на институциите. **Задържането или прикриването на информация от отделни институции намира частично оправдание в непрекъснатото развитие на реставрацията и отпадането на методи за реставрационно третиране и материали, използвани в миналото, които практиката днес доказва като неефективни и дори увреждащи реставрираните предмети на изкуството.** Допускаме, че с течение на времето ще бъде намерен баланс и консервативно развиващите се институции и музеи ще се включат в общия процес към развитие на реставрацията като наука. Институциите, които притежават научно-изследователски лаборатории са едни от първите днес, които са склонни да направят обществено достъпни технологичните им изследвания върху реставрираните художествени обекти и публикуват протоколи и доклади от проведените реставрационни програми.

ВИСОКОТЕХНОЛОГИЧНИ СИСТЕМИ ЗА ДОКУМЕНТАЦИЯ

Новосъздадените високотехнологични системи *Digital Asset Management System (DAMS)*, *Collections management system (CMS)* и *Spectrum* са използвани или частично имплементирани при документиране на художествените произведения на изкуството в различните обществени институции. В експериментално приложение днес са комплексните дигитални системи за каталогизиране, документация и управление на кураторски колекции в архиви, музеи и културни институции, които съдържат богат набор от функции и приложения. Те са изградени на основата на международни стандарти за управление на документация, като:

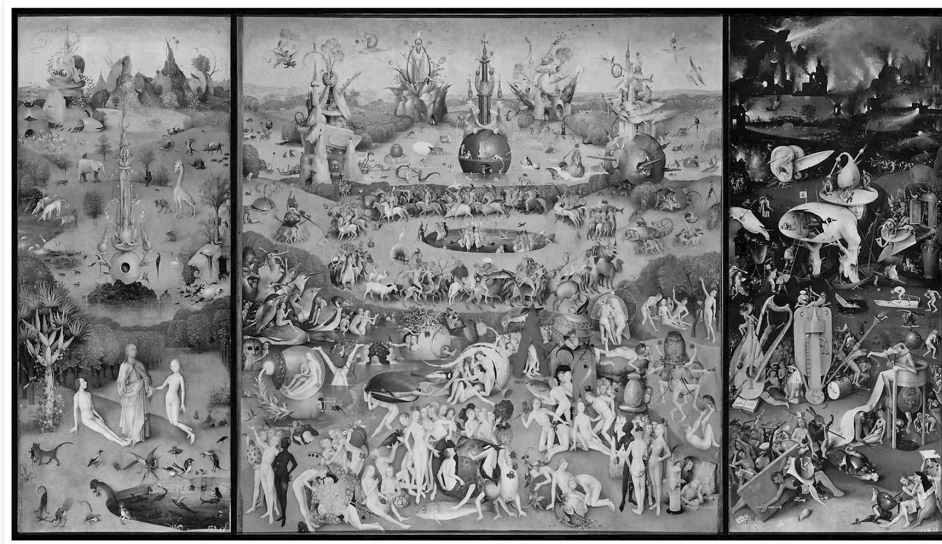
Spectrum <https://collectionstrust.org.uk/spectrum/>

Spectrum Partners (Axiell, Coeli, Collector Systems, Creative Software Solutions, Extensis, Gallery Systems, Keepthinking, KulturIT, MINISIS, MODES, OpenHeritage, Profium, Re:discovery, Robotron, SKINsoft, Sofie, System Simulation, Transmedia Dynamics (TMD), Vernon Systems, Zetcom) <https://collectionstrust.org.uk/spectrum/spectrum-partners/>

Collections Software (Modes Compact, EMu, MuseumIndex+, Primus, Calm, Collector Systems, S-Museum, Vernon CMS, Modes Complete, Portfolio, The Museum System (TMS) and eMuseum, Proficio, Adlib, Qi, Mimsy XG, Micromusée, MuseumPlus RIA, robotron*Daphne, Sofie, OpenHeritage, eHive, Coeli) <https://collectionstrust.org.uk/software/>

Тяхното приложение в практиката цели въвеждане на съвременните високотехнологични средства за комуникация в документацията на художествени произведения, което би могло да подпомогне, от една страна, стандартизирането на реставрационната документация, а от друга страна, да освободи масиви от данни и популяризира реставрационния процес. Глобализирането на

документацията (document linking¹⁴), чрез включване на отделните институционални бази от данни в единна документална система, би могло да направи достъпна тази информация до учени и изследователи от различни области на техническите и хуманитарните науки.

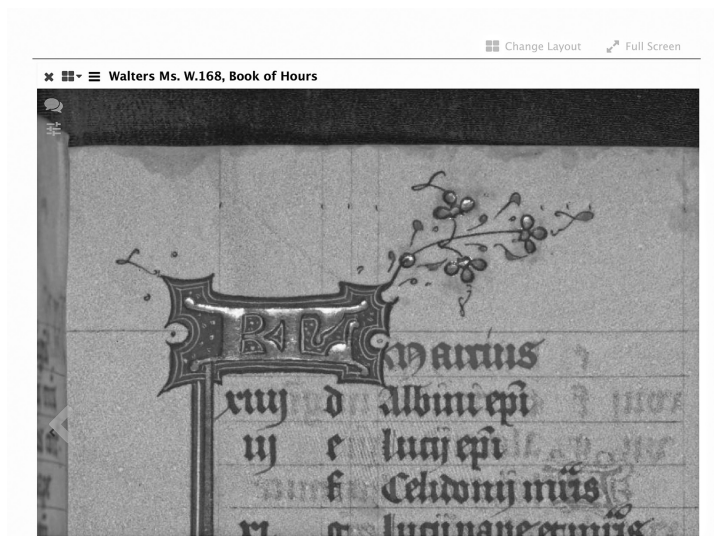

Фиг. 5 и 6. Илюстрации на съвременна високотехнологична система за документация *Mirador* и изображения от проекта „Bosch“. [Viewed 25.05.2020]. Available from: <https://openseadragon.github.io/> и <https://projectmirador.org/>

¹⁴ Linked Conservation Data is a project funded by the UK's Arts & Humanities Research Council on Conservation Documentation. It establishes a Network to improve the dissemination of conservation records and increase the capacity of the profession. Вж. Linked Conservation Data [online]. University of the Arts London. [Viewed 25.05.2020]. Available from: <https://www.ligatus.org.uk/project/linked-conservation-data>

Фиг. 6.

Фиг. 7. Изображение от Book of Hours, Walters Manuscript, W. 168, Stanford University, Stanford, USA. Използвана система за документация – Mirador (софтуер на Sauropod Studio, Canada), [Viewed 25.05.2020]. Available from: <https://projectmirador.org/>

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ / REFERENCES:

- American Institute of Conservation of Historic and Artistic Works.** *Code Documents: Code of Ethics and Guidelines for Practice*. AIC, USA, October 2015. [Viewed 25.05.2020]. Available from: <http://www.conservation-us.org/docs/default-source/governance/code-of-ethics-and-guidelines-for-practice.pdf?sfvrsn=9>
- Appelbaum, B.** Conservation in the 21st Century; Will a 20th Century Code of Ethics Suffice? In: *39th Annual Meeting of the American Institute of Conservation of Historic and Artistic Works "Ethos Logos Pathos: Ethical Principles and Critical Thinking in Conservation" May 31–June 3, 2011*. Washington, DC: American Institute of Conservation of Historic and Artistic Works, 2011.
- Appelbaum, B.** *Conservation Treatment Methodology*. Oxford: Elsevier Ltd., 2007.
- Appelbaum, B., Himmelstein, P.** Current Conservation Education and Practice: Are They Sustainable?. In: *42nd Annual Meeting of the American Institute of Conservation of Historic and Artistic Works "Conscientious Conservation – Sustainable Choices in Collection Care", May 28–31, 2014*. Washington, DC: American Institute of Conservation of Historic and Artistic Works, 2014.
- Blanke, T.** *Digital Asset Ecosystems: Rethinking crowds and clouds*. Oxford: Elsevier, 2014.
- Campagnolo, A, Giacometti, A, etc.** Cultural Heritage Destruction: Experiments with Parchment and Multi-spectral Imaging. In: **Bodard, G. Romanello, M.** eds. *Digital Classics Outside the Echo-Chamber: Teaching, Knowledge Exchange & Public Engagement*. London: Ubiquity Press, 2016, pp. 121–146.
- Campagnolo, A.** Bookbinding Information on the Web: Breaking the Circle, from Pixels to Linked Open Data. In: *The International Information & Library Review*, February 2017, Vol. 49, pp. 37–50.
- Keathley, E.** *Digital Asset Management: Content Architectures. Project Management, and Creating Order out of Media Chaos* [online]. New York, NY: Apress, 2014. [Viewed 25.05.2020]. Available from: https://books.google.bg/books?id=C5mJAwAAQB&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Ligatus Art Documentation Publications** [online]. University of the Arts London, London, [Viewed 25.05.2020]. Available from: <http://www.ligatus.org.uk/taxonomy/term/20?page=1>
- Linked Conservation Data** [online]. University of the Arts London. [Viewed 25.05.2020]. Available from: <https://www.ligatus.org.uk/project/linked-conservation-data>
- Mauthe, A., Thomas, Peter.** *Professional Content Management Systems: Handling Digital Media Assets*. New Jersey: John Wiley and Sons, 2004.
- McCann, L.** Conservation Documentation in Research Libraries: Making the Link with MARC Data. In: *Association of Library Collections & Technical Services* [online], 2013, Vol. 58, no. 1, pp. 30–50. Available form: <https://journals.ala.org/index.php/lrts/article/view/5220/6340rts/article/view/5220/6340>
- Miller, J.** *Books Will Speak Plain. A Handbook for Identifying and Describing Historical Bindings. Chapter 5. Identifying Historical Bindings – a Template for Action*. Ann Arbor, Michigan: The Legacy Press, 2010.
- Moore, M.** Conservation Documentation and the Implications of Digitisation. In: *Journal*

- of *Conservation and Museum Studies*, November 2001, Issue 7.
- Munoz-Vinas, S.** *Contemporary Theory of Conservation*. Oxford, 2005.
- Pal, K., Avery, N., Boston, P., etc.** Digitally Reconstructing The Great Parchment Book: 3D recovery of fire-damaged historical documents. In: *Digital Scholarship in the Humanities*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Parliament of the United Kingdom.** *Freedom of Information Act 2000* [online]. Act of the Parliament of the United Kingdom. [Viewed 25.05.2020]. Available from: https://en.wikipedia.org/wiki/Freedom_of_Information_Act_2000
- Pickwood, N.** *Assessment Manual. A guide to the survey forms to be used in St Catherine's Monastery. (with notes on decoration by Michael Gullick)*. London: University of the Arts, 2004.
- Pique, F.** *A Protocol for graphic documentation*. Los Angeles, California: The Getty Conservation Institute, p. 30.
- Regli, T.** *Digital and Marketing Asset Management*. Los Angeles, California: The Getty Conservation Institute, 1999.
- Thompson, J. C.** *Treatment Proposal Language Concerning Documentation* [online]. Stanford, California: Stanford University, 1998. [Viewed 25.05.2020]. Available from: <http://palimpsest.stanford.edu/byauth/thompson/docagree.html>
- Vaisey, D G.** Recording Conservation Treatment. In: *Journal of the Society of Archivists*, 1978, Vol. 6, pp. 94–96.
- Velios, A.** Online Event-based Conservation Documentation: A Case Study from the IIC website. In: *Studies in Conservation*, 2016, Vol. 61, no. 1, pp. 13–25.
- Velios, A., Pickwood, N.** The Digitisation of Bookbindings. In: *Digitizing Medieval and Early Modern Material Culture. New Technologies in Medieval and Renaissance Studies Series*. New York, NY: ITER, 2012.
- Velios, A., Pickwood N., Martin, A.** Multilingual bookbinding terms: Complex conceptual issues. In: *Newsletter of the ICOM CIDOC* [online], 2014, Vol. 1, pp. 13–20. [Viewed 25.05.2020]. Available from: <http://www.ligatus.org.uk/taxonomy/term/20?page=1>
- Warda, J.** ed. *The AIC Guide to Digital Photography and Conservation Documentation*. Washington DC: American Institute for Conservation of Historic and Artistic Works, 2008.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Библиотечно-информационни науки
Том 12/13, 2020/2021

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
Library and Information Science
Volume 12/13, 2020/2021

**КАТЕДРА „БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ,
НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ И
КУЛТУРНА ПОЛИТИКА“**

**DEPARTMENT OF LIBRARY SCIENCE, SCIENTIFIC
INFORMATION AND CULTURAL POLICY**

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Библиотечно-информационни науки
Том 12/13, 2020/2021

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
Library and Information Science
Volume 12/13, 2020/2021

**ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОЕКТИ НА КАТЕДРА
„БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ, НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ
И КУЛТУРНА ПОЛИТИКА“
(ФОНД „НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ“ НА СОФИЙСКИ
УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“)**

**SCIENTIFIC RESEARCH PROJECTS
(SCIENTIFIC RESEARCH FUND,
SOFIA UNIVERSITY „ST. KLIMENT OHRIDSKI“)**

2020 г.

Тема: *„Образователни функции на институциите на паметта. Идентифициране и анализ на модели за отворено образование, приложими в библиотеки, музеи, архиви“*

Ръководител: гл. ас. д-р Петър Миладинов

Финансиране: Фонд научни изследвания на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, договор № 80-10-134 / 23.04.2020 г.

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ НА ПРОЕКТА

Основата цел на реализирания проект бе свързана с концептуализиране на понятието отворено образование в контекста на образователната функция на институциите на паметта – библиотеки, музеи, архиви и идентифициране на успешни модели за отворено образование в чуждестранен мащаб, приложими в българската практика, чрез:

1. Проучване на нормативни, стратегически, програмни и други документи, свързани с образователните програми в културните институции, както и

такива предлагачи формална и неформална квалификация на специалистите в библиотеки, музеи и архиви.

2. Идентифициране и анализ на модели за отворено образование, приложими в библиотеки, музеи и архиви.

3. Организиране на начинания, свързани с широко обсъждане и популяризиране на резултатите от проведените изследвания с представители на културните институции на научен форум (кръгла маса) и издаване на материали по темата.

Изпълнението на заложените в проектното предложение цели бе реализирано чрез проучване на добри примери от българския опит и чуждестранните практики за осъществяване на неформално образование в културните институции. Основно бяха изследвани двата важни аспекта, а именно непрекъснатото обучение (квалификация, продължаващо образование) на специалистите в институциите на паметта (най-вече библиотеки и музеи) чрез формални и неформални образователни програми, както и разработването и осигуряването на обучителни програми в неформална среда за различни потребителски аудитории. Изследването на теоретичните и практическо-приложните измерения на набелязаната проблематика дадоха възможност да се очертаят акцентите, да се открият работещи модели, да се обобщят и анализират добри практики и те да бъдат представени сред професионалната общност (библиотеки, музеи и архиви) чрез организиране и провеждане на дискуссионна кръгла маса.

ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ПРОЕКТНИТЕ ДЕЙНОСТИ

Резултатите от извършените научноизследователски задачи за реализиране на горепосочените дейности са получени чрез използване на документален анализ и информационно издирване, преглед на научна литература, дескриптор за установяване наличие на образователни практики, наблюдение/изследване на уеб-платформи и уеб-базирани приложения. Направеният преглед на информационните ресурси показва, че темата за „отвореното образование“ заема важно място в различни програми, публикации и документи на международни и национални организации и консорциуми.

В рамките на проекта бяха издирени и проучени различни модели за отворено образование и по-специално за създаване, осигуряване на достъп и разпространение на отворени образователни ресурси. За целта бе приложена разработената методика за идентифициране и оценка на отворени образователни ресурси, приложими в практиката на библиотеки, музеи, архиви, изградена въз основа на съществуващи в теоретичните и практико-приложни разработки методики за оценка на отворените образователни ресурси (табл. 1.).

Табл. 1. Методика за идентифициране и оценка на отворени образователни ресурси, приложими в практиката на библиотеки, музеи, архиви

1. Типологизация на отворените образователни ресурси ^{1,2,3,4,5}	
Критерии	Видове
1.1. Според структура и съдържание на OER	<ul style="list-style-type: none"> • неструктуриран OER, който се фокусира върху една тема или идея; • OER с по-сложна структура, като материали, групирани по предметни области; • напълно структуриран OER – пълни курсове
1.2. Според формата на OER	<ul style="list-style-type: none"> • текстови ресурси • видео ресурси • видео стрийминг • изображения • аудио • анимация • игри • уеб страници • подкастове • презентации • мултимедийно съдържание, което може да комбинира два или повече формати

¹ **Creative Commons.** *Different types of OER meet different needs* [online]. 2011. Available from: https://wiki.creativecommons.org/Free_to_Learn_Guide/Different_Types_of_OER_Meet_Different_Needs

² **Hylén, Jan.** *Open Educational Resources: Opportunities and Challenges* [online]. 2006. [Viewed 12.08.2020]. Available from: https://www.researchgate.net/profile/Jan_Hylen/publication/235984502_Open_educational_resources_Opportunities_and_challenges/links/54d321a80cf250179181779b.pdf

³ **Percy, Tanya, Van Belle, Jean-Paul.** Exploring the Barriers and Enablers to the Use of Open Educational Resources by University Academics in Africa. In: *IFIP Advances in Information and Communication Technology* [online], 2012, Vol. 378, pp. 112–128. DOI: 10.1007/978-3-642-33442-9_8.

⁴ **UNISA.** *Types & Formats of Open Educational Resources* [online]. [Viewed 12.08.2020]. Available from: <https://libguides.unisa.ac.za/c.php?g=507617&p=3505997>

⁵ **Navarrete, Rosa, Luján-Mora, Sergio, Peñafiel, Myriam.** Use of Open Educational Resources in E-learning for Higher Education. In: *Third International Conference on eDemocracy & eGovernment (ICEDEG 2016)* [online], Quito (Ecuador), March 30–April 1, 2016. 2016, pp. 177–183. ISBN 978-3-907589-11-3. [Viewed 10.09.2020]. Available from: <http://desarrol-loweb.dlsi.ua.es/oer/use-open-educational-resources-e-learning-higher-education#section-03>

1.3. Според типа на ресурса (OER)	<ul style="list-style-type: none"> • OER курсове • OER учебни материали/ръководства • Дигитализирани ресурси /Дигитални библиотеки • OER енциклопедии • Учебници с отворено съдържание (отворен достъп) • OER архиви/репозиториуми • Симулационни софтуери/приложения • Отделни уроци • Платформи/Уеб сайтове с OER • Учебни обекти/ Обучителни материали – дефиниция на термин или концепция, илюстрация, интерактивна диаграма, симулация на химичен експеримент и широк спектър от други онлайн инструменти и упражнения, които помагат на обучаемите; Обучителните материали могат да се разглеждат като набор от образователни ресурси, които преподавателите могат да интегрират учебните обекти в учебна програма, да ги групират в курсове или да ги използват в комбинация с други учебни обекти, за да създадат по-пълни или изчерпателни набори от учебни материали.
<i>2. Идентифициране на отворени образователни ресурси^{6,7}</i>	
	<ul style="list-style-type: none"> • Чрез специализирани платформи и търсещи машини за отворени ресурси; • Чрез комбинирано/разширено търсене в търсещи машини (напр. Google) и дефиниране на вида на ресурсите – с лицензи за отворен достъп (Криейтив комънс лицензи); • Чрез репозиториуми с ресурси на отворен достъп.

⁶ **Miao**, Fengchun, **Mishra**, Sanjaya, **Orr**, Dominic, **Janssen**, Ben. Guidelines on the development of open educational resources policies [online]. Paris: UNESCO and COMMONWEALTH OF LEARNING, 2019. [Viewed 10.07.2020]. Available from: http://oasis.col.org/bitstream/handle/11599/3455/2019_Guidelines_OER_Policy_final_COL_web.pdf

⁷ **Kirkwood Community College**. *Library's guide on open textbooks* [online]. 2020. [Viewed 1.09.2020]. Available from: <https://guides.kirkwood.edu/opentextbooks>

3. Оценка на отворени образователни ресурси^{8,9,10,11}

<p>Оценяването на ОЕР е подобно на оценяването на традиционни учебни материали, като се оценява съдържанието и доколко то отговаря на съответните учебни цели. Но при материалите с отворен лиценз обучаемият и преподавателят имат гъвкавостта да адаптират съдържанието към това, което е релевантно на техните цели.</p>	<p>Критериите за оценка на ОЕР са разделени в 3 групи:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Качество<ul style="list-style-type: none">• Рецензиране (Peer Review) – налично или използвано• Репутация на автора или институцията• Педагогически методи и звукозапис• Възможност за персонализация и настройки2) Релевантност<ul style="list-style-type: none">• Точност на съдържанието• Достъпност• Качество на съдържанието• Подходящо ниво на четене (целева аудитория)• Използвани/Цитирани ресурси3) Технически изисквания<ul style="list-style-type: none">• Високо техническо качество – ясна визуализация, звук, възпроизвеждане• Достъпност• Интерактивност• Ясна лицензионна декларация: лиценз Creative Commons• Възможности за повторна употреба, споделяне, модификации.
---	--

Изследването на българската и чуждестранни практики бе поставено като задача на докторантите, включени в екипа на проекта, като те не бяха ограничени само в наблюдение на уеб сайтовете на различните институции, а ползваха и информационни ресурси с анализи и представяне на добрите модели. В резултат бяха извлечени множество резултати (над 500), които се оформиха като един вид препоръчителна библиография по темата „отворено образование“, която ще бъде реструктурирана и включена в онлайн варианта на публикация (сборник с материалите от проекта е включен в издателския план на катедра БНИКП за 2021 г.). Поради наличието на подходящи информационни материали, които са публикувани с отворен лиценз и позволяват тяхното пре-

⁸ UNESCO. *A Basic Guide to Open Educational Resources (OER)* [online]. 2011. ISBN 978-1-894975-41-4 [Viewed 15.09.2020]. Available from: http://dspace.col.org/bitstream/handle/11599/36/2011_UNESCO_COL_A-Basic-Guide-to-OER.pdf?sequence=5&isAllowed=y

⁹ Butcher, Neil, Moore, Andrew. *Understanding Open Educational Resources*. 2015. [Viewed 10.08.2020]. Available from: http://oasis.col.org/bitstream/handle/11599/1013/2015_Butcher_Moore_Understanding-OER.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁰ Sheridan. *Library and Learning Services. Faculty Guide for Evaluating Open Educational Resources* [online]. 2020. [Viewed 2.12.2020]. Available from: <https://open.bccampus.ca/files/2014/07/Faculty-Guide-22-Apr-15.pdf>

¹¹ Kirkwood Community. *Цит. съч.*

веждане и адаптиране, екипът на проекта взе решение те да бъдат преведени изцяло (или части от тях).

В рамките на проекта на 1.12.2020 г. беше организирана и проведена дискуссионна кръгла маса на тема „Образователни функции на институциите на паметта – библиотеки, музеи, архиви“ в онлайн формат (поради епидемиологичната обстановка), в платформата на Център за върхови постижения „Наследство БГ“ на адрес <https://meet.nasledstvo.bg/>. Част от материалите от кръглата маса са публикувани в сборника, съставен от публикации по проекта.

ОБОБЩЕНИЕ НА ПОСТИГНАТИТЕ НАУЧНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОЕКТА

✓ Разработване и апробиране на методика за идентифициране на модели за отворено образование, приложими в библиотеки, музеи, архиви.

✓ Концептуализиране на отвореното образование в контекста на образователната функция на институциите на паметта (в научните публикации, които ще се публикуват в Сборника по проекта).

✓ Анализ на текущото състояние и условията за осъществяване на образователни практики в българските регионални библиотеки, музеи и архиви.

✓ Разработване на методически материали за реализация на образователни модели в институциите на паметта (в научните публикации, които ще се публикуват в Сборника по проекта).

✓ Публикувани са обзори, научни и преводни материали в сборника:

Образователни функции на институциите на паметта (библиотеки, музеи, архиви) / Състав. Петър Миладинов ; Науч. ред. Цветанка Панчева ; Рец. Милена Миланова, Елица Лозанова-Белчева. – София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2021. – (Книга – Информация – Общество, том 3. ISSN 2683-0515).

2021 г.

Тема: „Дигитална библиотека „Библиотечно-информационни науки“

Ръководител: доц. д-р Илко Пенелов

Финансиране: Фонд научни изследвания на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, договор № 80-10-117 / 26. 03. 2021 г.

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ НА ПРОЕКТА

Основна цел на проекта бе чрез изграждането на специална дигитална библиотека (ДБ „БИН“), фокусирана изцяло върху научните дисциплини от т.нар. библиотечно-информационен цикъл, да се улеснят, да се подпомогнат и да се импулсират изследванията в научните полета на общото книгознание (библиологията), библиотекознанието, библиографията, новата музеология, историята на книгата и четенето и половите аспекти на книжовността. Втората цел бе да се допринесе за разширяването и развитието на общоуниверситетската изследователска електронна мрежова инфраструктура за дигитализация, дигитално представяне и съхранение на научното наследство, което има и национална значимост. Третата цел – осигуряването на постоянен достъп до научни ресурси, съхранявани в библиотеката на катедра БНИКП – за нуждите на студенти и докторанти, както и на университетската колегия.

По същество проектът бе насочен към дългосрочното опазване на ценни издания (оригиналите) в основните научно-изследователски полета на Катедрата, подпомагането на учебния процес (особено в условията на пандемия и дистанционна форма на обучение) и не на последно място – отдаване почит към миналото и преподавателите по тези дисциплини.

Постигането на всички гореизложени цели беше дискутирано и концептуално обмислено от работна група, която беше сформирана с решение на катедрения съвет, която одобри основните насоки за развитие на ДБ „БИН“:

1. *Мисия на библиотеката:* ДБ „БИН“ се създава със следните цели:

- а) да се стимулират изследванията в областта на библиотечно-информационните науки в СУ „Св. Климент Охридски“ (включително интердисциплинарни);
- б) да се направят достъпни чрез дигитализация стари, основополагащи текстове и разработки в областта на науките за написаното и по-този начин да им се даде нов живот;
- в) да се подпомогне опазването на оригиналните публикации, някои от които са библиографска рядкост;
- г) да се подпомогне образованието в областта на библиотечно-информационните науки.

2. *Структура на библиотеката:* състои се от колекции, обособени на съдържателен или на формален принцип. В първия случай се прилага класифи-

кация по научни дисциплини, а във втория се групират ресурси, свързани с отделно лице, институция или техния вид.

3. Подбор на библиотечни единици (комплектуване):

- а) в ДБ „БИН“ се включват монографии, сборници, продължаващи издания, отделни студии, статии, непубликувани ръкописи (статистики, анализи, доклади...), дипломни работи, статични изображения, аудио-визуални материали, звукозаписи, справочници... ;
- б) те се присъединяват в резултат както от дигитализиране на материали в традиционна форма от фонда на Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“, така и от събиране на онлайн създадени ресурси;
- в) включените материали или са свободни от авторски права, или се разглеждат като изключения от такива поради некомерсиалния характер на библиотеката.

4. *Администриране на библиотеката*: създава се с инструментариума на платформата „Moodle“ и се поддържа от завеждащ библиотеката при катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“.

5. Право на достъп до библиотеката:

Библиотеката е с ограничен достъп.

Потенциалните ѝ потребители са членовете на академичната общност на СУ „Св. Климент Охридски“.

ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ПРОЕКТНИТЕ ДЕЙНОСТИ

Първоначално беше направен преглед и избор на необходимото за реализацията на проекта техническо оборудване. Изработена бе шестмесечна програма за дигитализиране (в рамките на одобрения период на реализация на проекта: от началото на м. май до края на м. октомври) и екипа от четиримата докторанти и три студентки-бакалаври, които да изработят дигиталните копия на заглавия по списък.

Работата по проекта продължи със структура на дигиталната библиотека за да се избегнат проблеми от авторскоправно естество. Сред предвидените за дигитализиране заглавия има и такива със защитени авторски права. Затова се прецени, че ДБ „БИН“ ще бъде от „затворен“ тип и ще се изгради с инструментариума на платформата за електронно обучение в СУ „Св. Климент Охридски“ – Moodle.

Структурата на ДБ „БИН“ е съобразена с установеното деление на научните дисциплини от библиотечно-информационния цикъл, а също така се съобразява с принципите на Универсалната десетична класификация и с тезауруса на науките за написаното на Международната асоциация по библиология (Association Internationale de Bibliologie (AIB) <https://www.aib.ulb.be/>). В нея се предвижда и открояването на някои специални колекции, посветени

на автори и институции с ключово значение за развитието на отделните дисциплини.

По отношение на описанието на дигиталните обекти се прие да се използва като основа съвкупността от петнадесетте описателни елемента, които същностно характеризират всеки ресурс, известни като Dublin Core и одобрени от Международната организация по стандартизация (ISO 15836). Те ще бъдат съобразени и с Международния стандарт за библиографско описание – ISBD консолидирано издание, който се подкрепя от Международната федерация на библиотечните асоциации и институции (IFLA).

ОБОБЩЕНИЕ НА ПОСТИГНАТИТЕ НАУЧНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОЕКТА

Благодарение на реализацията на този проект се поставя началото на процес и изграждането на онлайн научен ресурс, чиито резултати ще бъдат дългосрочни. От ключово значение ще бъде устойчивостта на проекта, въпреки забавянето на работата по дигитализация поради пандемичната ситуация и забавянето на обществените поръчки за доставка на техническото оборудване. Положителен обаче е фактът, че през следващите академични години (при нормализиране на епидемиологичната обстановка в страната) в изграждането на ДБ „БИН“ ще участват и студенти бакалаври, които освен че ще бъдат тренирани във всички фази на дигитализацията на традиционни ресурси, ще могат и да подпомогнат разширяването на научната информационна инфраструктура в СУ „Св. Климент Охридски“.

След приключване на започната работа по дигитализация, „*Дигитална библиотека „Библиотечно-информационни науки“*“ ще може да се ползва като ресурс в подкрепа на обучението и изследователския процес на катедра БНИКП на адрес: <https://elearn.uni-sofia.bg/course/view.php?id=66032>

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Библиотечно-информационни науки

Том 12/13, 2020/2021

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF PHILOSOPHY

Library and Information Science

Volume 12/13, 2020/2021

ЗАЩИТЕНИ ДИСЕРТАЦИОННИ ТРУДОВЕ

През периода 2020–2021 г., шестима възпитаници на катедра „Библиотечнознание, научна информация и културна политика“ успешно защитиха своите научни изследвания и придобиха образователната и научна степен „доктор“. Представяме ви ги в реда на тяхното явяване на публична защита (година) и в азбучен ред на фамилиите им имена:

Георгиев, Асен Георгиев. *Личните дневници в специализирани библиотечни колекции в България. Свидетелствата на Петър Динев и Борис Делчев*. научен ръководител проф. дфн Боряна Владимирова Христова. София, 2020. <http://hdl.handle.net/20.500.12641/12726>

Стефанов, Росен Красимиров. *Системите за проследяване и анализ на научни цитирания като инструмент за оценка развитието на академичните изследвания*. научен ръководител доц. Елица Лозанова-Белчева. София, 2020. <http://hdl.handle.net/20.500.12641/13203>

Белева, Вяра Кирилова. *Социализация на музейните обекти в Трявна*. научен ръководител проф. д-р Жоржета Димитрова Назърска, проф. д. изк. Симеон Недков Недков. София, 2021. <https://ras.nacid.bg/dissertation-preview/69086>

Козарева, Боряна Филипова. *Индикатори за изследване на информационното поведение на потребителите в университетските библиотеки в България*. научен ръководител доц. Елица Лозанова-Белчева. София, 2021. <https://ras.nacid.bg/dissertation-preview/69888>

Николов, Никола Стефанов. *Мозъчните устройства като информационно-обслужващи разпределители*. научен ръководител проф. дфн Оля Харизанова. София, 2021. <http://hdl.handle.net/20.500.12641/16550>

Петров, Георги Методиев. *Интегриране на колекции от дигитални обекти на културното наследство чрез облачни технологии*. научен ръководител проф. Цветанка Панчева. София, 2021. <https://ras.nacid.bg/dissertation-preview/69948>

ЛИЧНИТЕ ДНЕВНИЦИ В СПЕЦИАЛИЗИРАНИ БИБЛИОТЕЧНИ КОЛЕКЦИИ В БЪЛГАРИЯ. СВИДЕТЕЛСТВАТА НА ПЕТЪР ДИНЕКОВ и БОРИС ДЕЛЧЕВ¹

АСЕН ГЕОРГИЕВ

Asen Georgiev. PERSONAL DIARIES IN SPECIAL LIBRARY COLLECTIONS IN BULGARIA. THE TESTIMONIES OF PETAR DINEKOV AND BORIS DELCHEV

Дисертацията на тема „Личните дневници в специализирани библиотечни колекции в България. Свидетелствата на Петър Динеков и Борис Делчев“ е разработена под научното ръководство на проф. дфн Боряна Христова в рамките на докторантска програма „Книгознание, библиотекознание, библиография“ – специални библиотечни колекции“. Защитена е през 2020 г. по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки.

Разработката съдържа комплексно разглеждане на дневниците като специфичен вид, граничещ и с хрониката, и с пътеписа, и с епистоларния жанр, а също наподобяващ приписките в ръкописната книжнина. Дневникът е проучен чрез конкретни примери като специфичен информационен източник за времето (конкретна историческа действителност), близката обкръжаваща среда, а също и за „аза“ като връзки с автобиографичния жанр. В личните дневници се съдържа уникална информация, чиято правдивост лесно може да бъде установена чрез сравнение с други източници, особено за периода след 10 ноември 1989 г., за който бяха публикувани множество спомени на участници в събитията.

Дневникът може да се разглежда като документ с голяма достоверност и може да бъде използван като ключ към разчитане на духа и механизмите на съответното историческо време. Разбира се, има съпротива срещу подобно твърдение, но причината е в идеологическото изкривяване на историографията у т. нар. „народни демокрации“, от чиито последствия още не сме се освободили. Затова гледаме на всеки и всичко с подозрение. Оригиналността на дисертационната разработка се състои в това, че е първи опит да се проведе цялостно изследване на дневниците като литературен вид в европейски контекст, да се установи техния генезис у нас и развитието на политическите дневници като акт на протест. Новаторска е и идеята, че приписките в българските богослужебни книги са първообраза на личните дневници, което се до-

¹ Георгиев, Асен Георгиев. *Личните дневници в специализирани библиотечни колекции в България. Свидетелствата на Петър Динеков и Борис Делчев*. научен ръководител проф. дфн Боряна Владимирова Христова. София, 2020. <http://hdl.handle.net/20.500.12641/12726>

казва с примери. По нов начин са разгледани връзката между личния дневник и епистоларния жанр и сходствата на съдържанието и формата, което позволява на автора да изкаже предположението, че разменяните писма често могат да бъдат разглеждани като личен дневник на автора.

Идеята за темата се породи след запознаването ми с дневника на Самюъл Пийпс, секретар на адмиралтейството в Лондон в края на XVII в. Дневникът е забележителен със своята откровеност и интерес към детайлите, с характерния авторов глас и типичен начин на разказване. Той позволява на модерния читател да надникне в един свят на прага на големи социални, културни, икономически и идеологически промени и да добие представа за живота в Лондон през този период.

Целта на изследването е да се докаже, че:

– дневникът може да се приеме за обективен източник на информация, макар и пречупена през личното светоусещане на автора. Преживяванията наистина са субективни, лични, но ако събитията са представени обективно, могат да бъдат верифицирани при необходимост.

– в България за начало на воденето на лични дневници може да се приемат прерасналите в предисловие или послеслов приписки, в които се съчетават елементите на хрониката с личните преживявания на фона на случващото се.

– писмата, разменяни на кратки промеждутъци, също носят характерните черти на личния дневник, защото отразяват случващото се с автора и неговите преживявания, които той споделя откровенно със своя кореспондент².

Обект на изследването са дневниците на двама видни български интелектуалци – проф. Петър Динеков и литературният критик Борис Делчев. Допълнително са проучени дневниците на Константин Константинов и Антон Страшимиров. Проучена е и кореспонденцията на А. Страшимиров с бъдещата му съпруга и на В. А. Моцарт с членове на неговото семейство.

Хронологичната рамка на изследването е различна в отделните му части:

– при разглеждане на произхода и типологията на личните дневници – от античността до Новото време;

– при представяне и изучаване свидетелствата на П. Динеков и Б. Делчев – от 1944 г. до дворцовия преврат през 1989 г. и няколко години след това.

Предмет на изследването са свидетелствата на проф. П. Динеков и Борис Делчев за тяхната епоха и характерните черти на „народната демокрация“, която те са изпитвали на своя гръб.

² Същото е видно например от писмата, разменяни между семейство Моцарт и влюбените Стефка и Антон Страшимирови. Разбира се, може да се дадат и други примери – епистоларният роман „Мойра“, изграден на основата на част от интимната кореспонденция между учения – проф. Александър Балабанов и писателката Яна Язова, която продължава от 1931 до 1946 г.

Изследователските задачи на разработката са следните:

- да се характеризира природата на личните дневници, начина на тяхното възникване и развитието на различните видове;
- да се изведе зараждането на личните дневници от частните хроники, които слагат началото на личните дневници в нашата литература, възпроизвеждат автентично живота на народа в неговата естествена среда и характеризират българското общество в съответния исторически период;
- да се установи и изясни, че писмата, разменяни често (в рамките на два-три дни или по-често) между кореспондентите представляват своеобразен дневник, защото преживяването е по-важно от формата на изложението;
- чрез сравнение и анализ на вписванията в дневниците на български мемоаристи да се докаже, че дневникът може да се приеме за обективен източник на информация, макар и пречупена през личното светоусещане на автора.

Проверена е следната изследователска хипотеза: за да бъдат използвани като пълноценен исторически извор, трябва да се докаже, че политическите лични дневници са обективен източник на информация.

Методологически изследването се основава на херменевтичния подход спрямо дневниците на двамата видни български интелектуалци проф. Петър Динеков и литературния критик Борис Делчев. Изследователските задачи са изпълнени с помощта на наблюдение, сравнителен анализ, контент анализ на текстове и явления, исторически съпоставки, чрез които бяха обособени значителни проблемни и тематични центрове в проучването на техните политически дневници. Проучени са публикации на български и чуждестранни автори и първични данни за електронни дневници, събрани чрез издирване и проучване в интернет среда.

Резултатите от дисертационното изследване могат да намерят практическо приложение при работа с дневници и мемоари на съвременници на прехода (и не само), допринасяйки за достигането до оценка на събития, за които съответният автор разказва.

Защо се започва дневник? В търсене на отговор авторът достига до извода, че причините най-често са външни – обстоятелствата принуждават автора да започне да записва случващото се и свързаните с това негови преживявания.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА МУЗЕЙНИТЕ ОБЕКТИ В ТРЯВНА³

ВЯРА БЕЛЕВА

Iyara Beleva. SOCIALIZATION OF THE MUSEUM ENTITIES IN THE TOWN OF TRYAVNA

Дисертацията на тема „Социализация на музейните обекти в Трявна“ е разработена в докторантска програма „Книгознание, библиотекознание, библиография – междусекторни ресурси: библиотеки – музеи – архиви“. Научни ръководители са проф. д.изк. Симеон Недков и проф. д-р Жоржета Назърска. Защитена е през 2020 г. по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки.

В разработката се представя социализацията на музейните обекти и очертава някои от предизвикателствата, пред които се изправя Специализиран музей – Трявна в светлината на промените, настъпили през последните две десетилетия. Направените наблюдения и анализи имат особена актуалност за музеите и музейните експозиции днес, за това доколко могат да продължат политиките на представяне, които са осмисляли тяхното съществуване преди и за потенциала, който имат за адаптиране към съвременните условия, за провеждане на политики на репрезентация съгласно новите социокултурни и технологични реалности. Фокусът на внимание е насочен към създаването и развитието на експозициите и експозиционната дейност на Специализиран музей – Трявна, като е поставен акцент върху технологичските и визуалните новости, които също променят облика на експозициите.

Изборът на темата на дисертационния труд се дължи в голяма степен на личното ми отношение към проблематиката: от една страна, като професионална ангажираност, а от друга – като реален участник в процесите на социализация на музейните обекти чрез разработването и реализирането на различни инициативи (проекти, образователни програми, рекламна дейност). Изборът на темата е продиктуван и от повишения в последните години интерес към културно-историческото наследство на Трявна. Градът, съхранил и до днес недвижими и движими културни ценности от периода на Възраждането, е привлекателен за изследователи от различни научни области. Историци, изкуствоведи и архитекти дълго време работят по конкретни проблеми с акцент върху неговата история през XIX–XX в. Проблемът за опазването и социализацията на недвижимото КИН в съвременността и с оглед бъдещото развитие на града е особено важен. Днес градът се развива

³ **Белева**, Вяра Кирилова. *Социализация на музейните обекти в Трявна*. научен ръководител проф. д-р Жоржета Димитрова Назърска, проф. д. изк. Симеон Недков Недков. София, 2021. <https://ras.nacid.bg/dissertation-preview/69086>

интензивно, като в неговия център, включил много културно-исторически паметници от Възраждането, тече ускорена урбанизация. Но опазването на характера на градската среда и нейния „дух“ е първостепенна задача. В същото време, актуалните изследвания за Трявна и нейното културно-историческото наследство (КИН) или рядко засягат музейната дейност в града, или като цяло не представят детайлна картина за това как работят музеите, кои са проблемите им, какви са добрите им практики, какви са взаимоотношенията им с местната власт.

По-голямата част от наличните до момента у нас научни изследвания са ориентирани към проблеми, свързани с опазването на КН, историята на музейното дело, развитието на културния туризъм или технологични проблеми на дигитализацията на музейните фондове, но към днешна дата на национално ниво почти няма интердисциплинарни изследвания, свързани с нови концепции на социализация на КН и като последващ резултат – тяхното експериментално прилагане.

Темата на дисертацията е значима не само в регионален, но и в национален мащаб. Детайлното ѝ проучване би осигурило по-навременни и по-целенасочени условия и мерки за опазването и социализацията на КИН. Голяма част от недвижимите културни ценности са не само с местно, но и с национално значение. Те са емблематични както за Трявна, така и за България. Изследванията, посветени на културното наследство (КН), на неговото място и значение, стават все по-актуални не само у нас, но и в европейски и световен мащаб. Дължи се на глобализацията, съпътствана от постепенно отпадане на границите и динамично нарастване на туристическия поток, увеличаване интереса към КН и към градовете, съхранили своята идентичност. Дисертационната разработка акцентира именно върху запазването на националната идентичност по примера на Трявна.

Обект на изследване в дисертационния труд са музейните обекти в Трявна (включително техните музейни колекции) и недвижимите архитектурни културни ценности, в които са разположени те, разглеждани като „места на памет“.

Предмет на изследване е социализацията на музеите в Трявна в процеса на тяхното историческото развитие, организация и управление от основаването им до днес.

Целта на изследването е да се проучат и анализират музейните обекти на територията на Трявна с оглед на тяхното развитие и адаптиране според изискванията на съвременната музеология, така че да социализират КН и да функционират като топографски „места на памет“, където различни образи и събития, свързани с националната памет, се представят, конструират и осмислят.

В дисертационното проучване, на основата на публикувани и непубликувани източници, се анализира и обобщава информация за недвижимото КН и

музейните институции в Трявна, по-голямата част от които са под управлението на Специализирания музей за резбарско и зографско изкуство в града (СМРЗИ – Трявна). Тъй като повечето са посветени на епохата на Българското възрождане, се наблюдава повтаряемост на музейните разкази в експозициите и центрирането им около национално значими личности. Ако тази тенденция е преобладавала през XX в., понастоящем тя може да се разнообрази с включването на други перспективи (регионални или глобални, на традиционно маргинализирани социални групи като жените, децата, чужденците и др.) и с използването на модерни технологии. Музеите се влияят както от обществените ценности и норми, така и от икономическите и културни условия. В постмодерната епоха те се променят динамично, като тяхната адаптация и трансформация допринася за пълноценна социализация на културното наследство, което се намира под тяхното ведомство. Затова може да се предположи, че чрез музейните институции културното наследство на Трявна има висок потенциал за включване в съвременния културен живот на локално, регионално и национално ниво.

Времевите граници на изследването са определени според традицията в опазването и социализацията на КИИ в България и обхващат дълъг исторически период (XIX–XXI в.), като е поставен акцент върху съвременното състояние на музеите. Това е регионално изследване и се ограничава само до недвижимите културни ценности в Трявна.

Дисертационният труд е основан на интердисциплинарен подход, като включва перспективата на науките за културното наследство, музеологията, историята и елементи от изкуствознанието. Разработката се основава предимно на комплексно проучване на първични и вторични източници, включващо издирване, описание, контент, системен, типологичен и функционален анализ, сравнение и обобщение. Особено внимание е отделено на непубликуваните архивни източници, извлечени от фондовете на държавните архиви и на научния архив на СМРЗИ – Трявна. Използвани са качествените методи, приложени в собствено теренно изследване ин ситу и включващи наблюдение, включено наблюдение, разговори и интервюта със специалисти, фотозаснемане на паметници на културата и на музейни експозиции. При интервютата е избран методът на полуструктурирано интервю, който предоставя известна свобода и за двамата участници. Фотографиите визуализират цялостното състояние на постоянните експозиции, както и отделните им компоненти – последователност на разказа, средства за експониране, основни и второстепенни акценти. Заснети са конкретни материали, свързани с експозициите – документацията, която свидетелства за предходните експозиции (фотографии, тематико-експозиционни планове).

Дисертационният труд представя опазването на недвижимото КИИ. Следва да се уточни, че защитата на националното историческо и културно наслед-

ство е регулирана с чл. 23 на Конституцията. Процедурата, чрез която подписани международни актове стават част от вътрешното право, е определена в чл. 5, ал. 4 на Конституцията. Не всеки акт на международна организация, на която България е член, е правно валиден. Подписани, но нератифицирани или необнародвани актове, могат да имат само пожелателен характер и нямат превес над националното законодателство.

При разработването на дисертацията е взето предвид и това, че ЮНЕСКО стои начело на международните усилия за защита на културното многообразие, на материалното и нематериалното КН. За постигане на своите цели организацията насърчава идентификацията, защитата и опазването на културното и природно наследство по цял свят. Тези цели са обединени от основните международни документи в сферата. В дисертацията са разгледани международните стратегически документи и международноправните актове в областта на недвижимите културни ценности: Конвенция за опазване на световното културно и природно наследство; Конвенция за защита на европейското архитектурно наследство; Рамкова конвенция за значението на културното наследство за обществото; Стратегия за културното наследство в Европа през XXI в.; Международна харта за консервация и реставрация на паметници; Документът от Нара за автентичността.

Като резултат е направена историческа ретроспекция на законодателството, свързано с опазването на недвижимите културни ценности от Освобождението до наши дни. Поради сложната ѝ историческа съдба, в много центрове на възрожденската култура в България чак до края на XX в. се запазват архитектурни паметници или архитектурни ядра от XVIII–XIX в. с ненадмината художествена стойност. Като недвижими паметници, те се опазват в архитектурни и архитектурно-исторически резервати. Още Временното руско управление (1878–1879) полага основите на бъдещата държавна организация за защита на паметниците в новоосвободена България. С Временните правила за научни и книжовни предприятия (1888) на държавата се поверява основната отговорност за опазването на старините. Нов етап в българското законодателство за опазване на недвижимите паметници на културата е Законът за старините (1911). Неговите автори Иван Шишманов, Васил Златарски, Андрей Протич и др. ползват опита на Русия (1826), Гърция (1833), Англия (1873), Франция (1887) и др. От началото на 50-те години на XX в. в България започват по-мощни реставрационни работи в селища, смятани за центрове на Българското възраждане – Пловдив, Копривщица, Трявна, Арбанаси, Жеравна, Боженци, Мелник и др. Нормативната уредба за опазването на историческите и културните паметници в страната по това време се базира на ПМС № 1608/30.12.1951 г. В приетия през 1969 г. Закон за паметниците на културата и музеите (ЗПКМ) се отделя твърде ограничено място на архитектурните паметници. За паметници на културата се посочват вече цели селища, квартали,

улицы, сгради, крепости, кули, ровове, огради, манастири, църкви, джамии, светилища и др. Всичко това е резултат от реставраторската работа, предприета в края на 50-те и началото на 60-те години на XX в.

Дисертационният труд представя развитието и постиженията на Тревненската архитектурна школа. Тревненските майстори създават църкви, манастирски комплекси, училища, мостове, камбанарии, часовникови кули, жилищни домове, търговски складове са, джамии и синагоги. Те са сред авторите на нов тип църковна архитектура; едни от първите, които утвърждават нов тип училищна сграда, заместила старите килийни училища. В областта на жилищната архитектура също имат своите предпочитания, даващи основания да се говори за тревненски тип възрожденска къща, която заема Средна Стара планина и прилежащите ѝ северни склонове – Тревненско, Габровско, Дряновско и Еленско. Отличава се със своята планова структура, живописна архитектура, богато външно и вътрешно оформление и декоративна украса. Наблюденията са систематизирани и са установени основните конструктивно-строителни техники, чрез които тревненската строителна традиция е постигнала високо ниво на устойчивост на възрожденската архитектура. Същото допринася за появата на нови специфични знания.

Автентично съхранената градоустройствена структура на стария град и всичко запазено днес от възрожденска Трявна е един документално истински и естествено сътворен *музей на открито*. Ето защо сегашна Трявна е селище, съхраняващо едни от най-богатите в архитектурно-художествено отношение културни ценности от епохата на Възраждането.

В дисертацията е представено създаването на Специализирания музей за резбарско и зографско изкуство – Трявна, а така също факторите, които водят до неговото възникване. Две големи имена в българската наука стоят в началото на историята на музея. Идеята за него е оповестена от арх. Александър Рашенов (1892–1938). Като специалист по изучаване на българската възрожденска архитектура, той посещава Трявна през 1919 г. и изпраща до Варненския археологически музей изложение за състоянието на архитектурните паметници в града. В него отправя предложение за необходимостта от създаване на музей. Година по-късно в града пристига Херман Шкорпил – председател на Варненското археологическо дружество, за да направи свое проучване по предложението за откриване на музей на художествените занаяти, изпратено до БАН. На 23.10.1963 г. са открити официално първият Специализиран музей за резбарско и зографско изкуство, Даскаловата къща и експозициите *Дърворезба* и *Иконопис*. В разработката, в хронологичен ред е представено изграждането на музейните обекти и техните първи експозиции, като е направено пълно описание на всеки отделен музеен обект – история на обекта, кога е присъединен към музея и неговата адаптация. Времето показва, че благодарение на добрата политика старата част на града е максимално запазена,

а Специализираният музей за резбарско и зографско изкуство се превръща в сериозна и уважавана културна институция.

Разгледан е периодът на политическа, икономическа и идеологическа промяна в края на ХХ в. Обществената и икономическа криза, която преживява страната се отразява сериозно върху музеите и най-вече тяхната инфраструктура, прекомерно разширена вследствие държавната политика в културата през 70–80-те години на ХХ в. Поставени в условията на непознатата в практически план пазарна икономика и сътресенията на поредица от административни реформи, българските музеи се оказват притиснати от недостиг на кадри, финанси, идеи, публика, перспективи. Проследени са проблемите и предизвикателствата, пред които се изправя музейната институция, след промяната през 1989 г. и тяхното отражение при музейните обекти в Трявна. Всичко постигнато в този период, съчетано с новите възможности след 2000 г., довежда до постепенна стабилизация на Специализиран музей – Трявна и до всички негови прояви и постижения.

Изяснена е същността и са определени технологичните фази на социализация на КН. Ако разгледаме същността на явлението, което се обозначава с термина *социализация*, се налага общото значение на приобщаване или адаптиране на даден материален или нематериален обект към общността с цел той да се изпълни със смисъл и да придобие статут на културна ценност. Терминът се използва за обекти, следователно няма пречки за употребата му в контекста и на КН, което е овещественият продукт на човешка дейност. Ако приемем, че социализацията е процес и следвайки причинно-следствената логика, могат да се дефинират седем взаимосвързани фази.

Открити са наличните процеси на преход от традиционния към интегративен и интегриран подход на управление на културното наследство, свеждащи се до по-активна дейност с публиките, до по-голяма отвореност и диалогичност на музейната институция и до реално използване на водещите дейности – фондови, научни, експозиционни, образователни. Като функциониращи на територията на ЕС, българските музеи успешно материализират общата правна рамка на европейските културни политики и това най-ярко проличава в общодостъпните едновременни събития, които стават все по-популярни – Европейска нощ на музеите и галериите и Дните на Европейското културно наследство. Нарастващата конкуренция между различните типове музеи, научни центрове и исторически места налага изучаването на музейната публика и нейните интереси. Създават се по-динамични контакти и по-атраکتивни изложби и дейности за различни кръгове музейна аудитория. Специализираният музей в Трявна преминава през различни фази на своето развитие: отварят врати нови музейни обекти, създават се нови експозиции, обновяват се старите. Този процес води до успех в експозиционните дейности и привличането на по-широк кръг музейна публика.

В дисертацията е изследвана темата за социализацията на КН в условията на глобализация и нова информационна среда, базирана на съвременни информационни и комуникационни технологии (ИКТ). Новите модели – музеят като контактна зона, екомузееят, музеят на участието – всички те са опит да се преосмисли социалната функция на музея с оглед на световната дигитална комуникация. Музеят се трансформира многократно през своята дългогодишна история докато стигне днес до виртуалния музей и музея с добавена реалност, които онагледяват научни хипотези и съхраняват несъществуващото. Представени са примери от световни и български добри практики, представлящи различни форми на социализация на КН.

В настоящия XXI в. в условията на глобализация и информационно общество е невъзможно да се прилагат успешни политики за устойчиво развитие, ако те не съдържат механизми за социализация на културното наследство, за осъзнаването му като ценност и духовен ресурс и същевременно като икономически ресурс за развитие на културен туризъм. Стремешът да се използва КН и да се търси социална и икономическа ефективност от него е естествен и необходим. Извличането на икономическа полза би могло да бъде полезно и за самото културно наследство, в случай, че част от приходите бъдат насочени обратно към неговото опазване и социализация.

Деконцентрацията на централните органи на управление и прехвърлянето на правомощия към по-ниските териториални нива води до по-ефективно управление на разширения обхват на културните ценности и ангажирането на местните общности за тяхното опазване. Дейностите по опазването и социализацията на културното наследство се възприемат като колективен процес, в който правителството и в частност Министерството на културата остават основен, но вече не са единствен участник, а заедно с общностите са отговорни за неговото опазване. Съхраняването и социализацията на културното наследство в процеса на съвременните и неизбежни промени в градовете е задача не само на специалисти, но и на отношението и мнението на обитателите – тези, които живеят в града, за които той представлява непосредствената жизнена среда. Местните общности могат в малък мащаб и с чувство на отговорност на място да се грижат и да решават проблемите, свързани с опазването и социализацията на културно наследство, след като веднъж вече са го припознали като такова, като част от тяхната идентичност.

Подборът на музейните обекти, които са представени в дисертацията, е аргументиран и направен по специално подбрани критерии. Такива са: значението на КН за обществото; оценката на даден обект на КН; предприемането на конкретни действия за неговото съхраняване и предаване на бъдещите поколения. Случаите са показателни по отношение решаването на някои от проблемите при опазването и социализацията на КН – архитектурно наследство, заплашено от разрушаване, обекти, при които има опасност от загуба на

културна памет, идентичност и традиции. Днес Специализираният музей – Трявна обединява седем музейни обекта и две галерии. Положени са значителни усилия за реставрация и консервация на всеки един от обектите според финансовите възможности.

Дигитализацията намира все повече приложения в ключови процеси – от документирането, интерпретирането и представянето на колекции до комуникирането с разнородни публики. Социалните медии и мрежи имат четири основни положителни качества при използването им за социализация на културното наследство, а именно достъпност, бързина, дълголетие и интерактивност. Разработването на интерактивна и насочена към потребителите мрежа променя процесите на популяризиране на КН, преобразува традиционните методи на разпространение на информация, като пътеводители, дипляни, екскурзоводи, аналогови медии, към споделяне директно чрез Интернет платформа, която разширява влиянието на мнението и опита на отделните индивиди, които посещават културния обект. Въпреки някои отрицателни аспекти, представянето на музейните обекти с дигитални средства в бъдеще ще се разширява и ще бъде в помощ на музейните служители в тяхната работа по популяризирането и социализацията на културното наследство.

ИНДИКАТОРИ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИНФОРМАЦИОННОТО ПОВЕДЕНИЕ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ В УНИВЕРСИТЕТСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ В БЪЛГАРИЯ⁴

БОРЯНА КОЗАРЕВА

Boryana Kozareva. INDICATORS FOR STUDYING THE INFORMATION BEHAVIOUR OF USER IN THE UNIVERSITY LIBRARIES IN BULGARIA

Дисертацията на тема „Индикатори за изследване на информационното поведение на потребителите в университетските библиотеки в България“ е разработена под научното ръководство на доц. д-р Елица Лозанова-Белчева в докторантската програма „Теория на научната информация (Информационно обслужване)“. Защитена е през 2021 г. по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки.

Обект на изследването са университетските библиотеки в България като институции в ролята им на основен източник за информационно осигуряване на образователния и научноизследователския процес във висшите училища.

Предмет на изследването е информационното поведение на потребителите на университетски библиотеки: специфика на информационното поведение; методика и методология за оценка на потребителското търсене на информация; индикатори, които се използват за неговото проучване; причини, които налагат неговото изследване.

Основната цел на разработката е чрез изследване на международната и националната практика да се докаже ползата от изследването на информационното поведение на потребителите в университетските библиотеки, за да могат те (библиотеките) адекватно, бързо и качествено да удовлетворяват техните информационни потребности; да се изведат индикатори и да се създаде теоретико-приложен модел за изследване на информационното поведение, който да съответства на условията на развитие на българските университетски библиотеки, като предоставя възможности за изследване на потребителите в различен контекст според необходимостта на конкретната библиотека.

За постигането на поставената цел и валидиране на формулираните изследователски хипотези са набелязани редица задачи. Приложени са различни изследователски методи, като: проучване на научната литература и синтезиране на основни теоретични постановки с исторически, сравнителен и правно-нормативен анализ, анализ, синтез и съпоставка на добри практики,

⁴ **Козарева, Боряна Филипова.** *Индикатори за изследване на информационното поведение на потребителите в университетските библиотеки в България.* научен ръководител доц. Елица Лозанова-Белчева. София, 2021. <https://ras.nacid.bg/dissertation-preview/69888>

конструирани на въпросник и анализ на емпирични данни, деск рисърч, интернет наблюдение на уеб сайтове (за събиране на първични данни за университетските библиотеки).

Дисертационният труд се основава на това, че навлизането на новите информационни и комуникационни технологии осигуряват условия за създаването на нови ресурси и услуги с цел адекватно и бързо удовлетворяване на потребителските информационни потребности. Новите канали за достъп до информация, огромният обем разпространявана информация поставят нови предизвикателства не само пред библиотеките, но и пред потребителите. През последните няколко десетилетия все повече се очертава тенденцията за поставяне на потребителя в центъра на дейността на библиотеките. Предоставянето на услуги и ресурси не е достатъчно и се налага добавянето на нови функции в работата на библиотеките, а именно обучаването на потребителите за работа с информацията.

Изследването на информационното поведение е обект на проучване от редица учени, които създават теоретични модели на това поведение, прилагани и до днес в практиката. Целта на тези модели е проучване на потребителите в различни реални ситуации, за да се отчетат проблемите при работата с информацията, както и поведението на потребителите при решаването на определена задача.

Прегледът на чуждестранната практика ясно показва обвързването на учебния процес с изграждането на умения за работа с информация. Усилията са насочени към създаването на стандарти във висшето образование, които да излизат извън рамките на учебните програми и да дават допълнителни знания, да създават умения за критично мислене при ползването на информация. Основна роля в този процес играят университетските библиотеки, които осигуряват необходимите ресурси и услуги за своите потребители. Това се вижда от прегледа на акредитационните системи, които поставят конкретни задачи и условия за дейността и развитието на библиотечните и информационните центрове. Повишаването на квалификацията на специалистите е едно от условията за добри резултати при работата на библиотеките. Доказателство за това са и примерите за оценка на международно ниво на университетите, предлагащи библиотечно образование.

Разработването на инструкции, предлагането на обучения и множество източници на информация в помощ на научноизследователския и учебен процес от библиотечно-информационните центрове показва добро познаване на учебните програми, на потребителите и на предизвикателствата, които поставят информационните ресурси и информационните услуги пред потребителите. Разгледаните примери за изследване на информационното поведение показва широката обхват и различните аспекти на този вид проучвания.

Анализът на практиката в българските университетски библиотеки показва спорадичност при този вид проучвания и малки изключения в тяхната дейност, която се доближава до чуждестранните стандарти за осигуряване с информация на потребителите, подкрепа при работата с нея и създаване на умения за оценка и анализ на получената информация. Формалните критерии за оценка на дейността на библиотеките от страна на контролиращите органи не спомагат за тяхното развитие. Не трябва да се пренебрегва и фактът, че националната статистика не събира информация за всички университетски библиотеки у нас, а само за тези с фонд над 200 хил. библиотечни единици.

В дисертационното изследване е проведено анкетно проучване сред библиотечните специалисти. От анализа на получените данни се откроява изводът, че проучването на информационното поведение и информационните потребности на потребителите на библиотеките към висшите училища се случва рядко, като предпочитаната форма е прекият контакт с потребителите. Публикуваните резултати от подобни проучвания са твърде малко и по-скоро на тях трябва да се гледа като изключение, а не на съществуваща практика. Това затруднява по-задълбоченото аналитично представяне на индикатори, които биха могли да послужат за проучване и анализ на информационното поведение в университетските библиотеки.

Съществено заключение в дисертационната разработка е това, че изследването на информационното поведение в българските университетски библиотеки не е систематично, не е базирано на някаква методология или въобще не се изследва. Тази дейност не е напълно разпознаваема в практиките на българските университетски библиотеки и не се използва пълноценно за повишаване качеството на информационното обслужване.

Разгледаните практики в чужбина и у нас показват наличието на редица общи индикатори за изследване на информационното поведение. Чуждестранния опит се основава на проучвания, използващи моделите за изследване на информационното поведение, разгледани в първа глава на дисертационния труд. Българската практика показва липса на методология при проучванията и неопределена регулярност. Ето защо в дисертацията е направено заключение, че наукообразните модели в теоретичната литература не са приложими в България. Същото се дължи на спецификите на условията, в които те развиват своята дейност. Приложими биха били комплексни модели, които съдържат елементи от различни модели и дават възможност да се проучват различни групи потребители, които съответно имат и различни информационни потребности и действат с различно информационно поведение. Проучването на добрите практики при изследване на информационното поведение позволява извеждането на индикатори, които да бъдат наблюдавани и които да бъдат включени в модел за този вид проучвания.

В разработката е представено и проучване на използваните индикатори от акредитационните и рейтинговите системи. За целите на дисертационното изследване индикаторите, които са обект на оценка от акредитационните организации са следните: библиотечни и информационни услуги и ресурси; достъп до библиотечни и информационни услуги и ресурси; споделено използване на ресурси и услуги; квалификация на служителите в библиотеки; обучения за работа с информация; работно време и физическа среда за работа. В резултат е установено, че тези системи показват висока степен на стандартизация, но техните индикатори не могат да бъдат обобщени, тъй като практиката в различни държави е различна. Освен това, индикаторите за изследване на информационно поведение могат да бъдат разглеждани като изцяло субективни, тъй като се разчита на мнението на потребителя, на неговата преценка за собствените му способности, предпочитания и избор на услуги и ресурси. Въпреки това, те не са маловажни и все пак част от тях могат да бъдат използвани при оценка, която в крайна сметка да осигурява надеждна информация и да свежда този субективизъм до минимум.

Следва да се подчертае още, че изследването на информационното поведение почива на редица психологически и поведенчески фактори, които могат да бъдат сведени до числови изрази и които да отразяват степента на удовлетвореност на потребителя на всеки един етап от това поведение.

В дисертацията е представен препоръчителен модел⁵ съчетава добрите примери от практиката и съответни индикатори, като прави опит да бъде съобразен с условията, в които библиотеките на висшите училища развиват своята дейност у нас. Резултатите от проведеното анкетно проучване сред потребителите на една от университетските библиотеки у нас показват, че препоръчителния модел дава възможност да се проследят силните и слабите страни при работата на потребителите с информация. Моделът не ограничава проучването на потребителите по отношение на поведението им, тъй като позволява оценка на уменията на самите потребители да анализират и оценяват своите способности. Достигнато е до заключението, че изследването на информационното поведение може да се осъществи чрез набор от индикатори, които са класифицирани в няколко групи:

– група № 1: Демографски данни: Индикатор № 1. Демографски данни и афилиация на потребителите; Индикатор № 2. Обслужване в библиотеката;

– група № 2: Информационна потребност, източници на информация: Индикатор № 1. Достъп до търсените източници на информация; Индикатор № 2. Предпочитани видове документи; Индикатор № 3. Обслужване на потребители със специални образователни потребности;

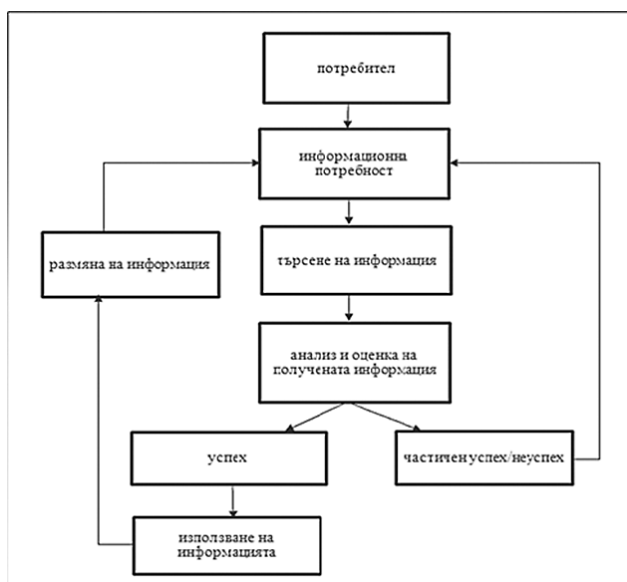
⁵ Моделът е апробиран сред потребители на Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“.

- група № 3: Канали за достъп до информация: Индикатор № 1. Честота и цел на посещенията в библиотеката (традиционно и виртуално);
- група № 4: Стратегии за търсене на информация: Индикатор № 1. Използване и познаване на електронния каталог на библиотеката Индикатор № 2. Бариири при търсене на информация.

В групите индикаторите са унифицирани по следните критерии: наименование; произход; описание и цели; методи; други сведения.

За всеки индикатор се представя приетото наименование на индикатора. При анализа на произхода се посочва от кои източници е подбран индикатора. Описанието и целите показват състоянието и важността на услугата, дейност или аспект, който индикаторът ще измерва, т.е. какво измерва и в какви мерни единици; какво е предназначено да измерва този индикатор във връзка с целите на библиотеката, има ли ограничения при неговото прилагане и други. Методите посочват как се събират данните и се изчисляват резултатите. В други сведения се прави коментар доколко могат тези данни да бъдат точни, има ли някакви пречки и т.н.

На основата на прегледа на теоретичната рамка и практическия опит в областта на изследването на информационното поведение на потребителите в университетските библиотеки, както и на резултатите от проведено проучване, което макар и непредставителни поради ниския брой получени отговори, доведоха до създаването на собствен модел за изследване на информационно поведение (фиг. 1).

Фиг. 1. Препоръчителен модел за изследване на информационно поведение на потребителите в университетски библиотеки.

Предложеният авторски модел включва елементи от два теоретични модела, разгледани в първа глава на дисертационното изследване, а именно първи модел на Уилсън и модел на Елис. Първият модел на Уилсън показва информационното поведение като резултат от осъзнаването на конкретна потребност от информация на потребителя. Това поведение може да съществува в няколко форми, т.е. потребителят търси в различни източници на информация – формални и неформални. Резултатът може да бъде неуспешен без значение какви източници на информация са ползвани при търсенето, а получената информация се използва само ако потребителят открие връзка между нея и неговата потребност. Моделът на Елис не фиксира определена последователност от събития, а редът на действията може да бъде нарушен и/или да се повтаря. Той акцентира върху информационно-търсещото поведение на потребителя въз основа на неговите действия, които се повтарят или потребителят се връща на предходно действие (заб. авт. моделът допуска и последователност на действията без нарушаване на реда на отделните етапи). Последователността на действията се подчинява на степента на удовлетворяване на първоначално възникналата потребност от информация, която в процеса на анализ на получените данни може да се развие или да се преформулира.

Причината за избора на тези два модела, които да бъдат използвани за основа на предлагания нов примерен модел е акцентът върху потребителя, информационната потребност и информационното поведение, съотнесени към изследваната в дисертационния труд проблематика и опитът на университетските библиотеки в България.

Очакванията са, че темата за изследването на информационното поведение все повече ще навлиза в практиката на българските университетски библиотеки, което се обуславя от множеството възможности, които потребителите вече имат, за да достигнат до определена информация. Стандартизирането на образователния процес, както и на изискванията пред библиотеките в световен мащаб са естествен процес, по който да се развият и българските университетски библиотеки.

ИНТЕГРИРАНЕ НА КОЛЕКЦИИ ОТ ДИГИТАЛНИ ОБЕКТИ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ЧРЕЗ ОБЛАЧНИ ТЕХНОЛОГИИ⁶

ГЕОРГИ ПЕТРОВ

Georgi Petrov. INTEGRATION OF COLLECTIONS OF DIGITAL OBJECTS OF CULTURAL HERITAGE THROUGH CLOUD TECHNOLOGIES

Дисертацията на тема „Интегриране на колекции от дигитални обекти на културното наследство чрез облачни технологии“ е разработена под научното ръководство на проф. дфн Цветанка Панчева в рамките на докторантска програма „Книгознание, библиотекознание, библиография“ (дигитализация на културното наследство). Защитена е през 2021 г. по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки.

Тема е посветен на постиженията, проблемите и решенията, свързани с използване на облачните технологии в процесите на дигитализация, управление и съхранение на дигитални колекции на институциите на паметта. Дигитализацията на културно наследство в продължение на дълъг период от време е във фокуса на вниманието на различните институции на паметта във всички европейски страни. Многобройни са и документите, които Европейският съюз създава за да подобри и хармонизира усилията на отделните държави-членки в тази област. Огромните по своите обеми дигитални масиви поражда редица проблеми, свързани с тяхното управление, опазване и достъпност, чието решение институциите търсят в използването на нови технологии и гъвкави организационни форми.

Много институции на паметта по света са въвели или планират да преминат към използване на облачни технологии в процесите на дигитализация, управление и съхранение на дигиталните си колекции. До момента обаче не е правено общо изследване на практиките на библиотеките, музеите и архивите в България за използване на облачните технологии в процесите на дигитализация, осигуряване на достъп и опазването на културното наследство. Липсата на данни възпрепятства осъществяването на анализ доколко тези технологии са приложими в българския контекст. За да се извърши по-цялостна оценка относно ефективността им в сферата на културното наследство трябва да се даде отговор на много въпроси, като например: кои от тях и по какъв начин биха могли да бъдат използвани, за какви цели, какви са предимствата и недостатъците при евентуалното им използване в родните институции на паметта. Извършването на подобен анализ подпомага взимането на управлен-

⁶ Петров, Георги Методиев. *Интегриране на колекции от дигитални обекти на културното наследство чрез облачни технологии*. научен ръководител проф. Цветанка Панчева. София, 2021. <https://ras.nacid.bg/dissertation-preview/69948>

ски решения относно необходимостта и възможността за употреба на облачни технологии в дейностите, свързани с дигитализация на културно наследство. Изложеното дотук е и причината да бъде избрана конкретната тема за разработване в дисертационния труд.

Обект на изследването е съвкупността от процеси по дигитализацията на културното наследство в различните институции на паметта в България.

Предмет на труда са облачните технологии като възможност за интегриране на колекциите от дигитални обекти на културното наследство.

Целта на изследването е да се разработи модел за интегриране на колекции от дигитални обекти на културното наследство чрез облачни технологии в институциите на паметта в България, чрез който да се оптимизират процесите на дигитализация, осигуряване на достъп до дигиталните колекции и опазването на културното наследство.

Хипотезата на изследването е, че:

- развитостта и достъпността на облачните технологии допринася за осъвременяване на моделите по формиране на колекции от дигитални обекти на образци от културното наследство в институциите на паметта, тяхното опазване и социализация;

- интегрирането на колекции от дигитални обекти на културното наследство в България може да се постигне чрез облачни технологии и да се осигури оптимизиране на процесите по съхраняване, разпространение, мониторинг и управление на национално ниво.

Дисертационният труд обхваща организации, които работят на локално, регионално или национално равнище. Разглежда се само дигитализацията на движимото и нематериалното културно наследство. Проведени са собствени емпирични изследвания и е проучена публично достъпна информация. Изследва се актуалната ситуация към момента на разработване на дисертацията, като за нормативната база и провежданите политики обхватът е след 2000 г.

Приложени са следните научноизследователски и емпирични методи: издирване, синтез и анализ на научната литература, свързана с облачните технологии и услуги от една страна, с дигитализация на културно наследство и дълготрайното съхранение на дигитални данни – от друга; кабинетно проучване на нормативната рамка и политиките за дигитализация на културно наследство в България и Европейския съюз, на модели за интегриране на колекции от дигитални обекти на културното наследство чрез облачни технологии в други държави, на осъществените през последните 10 години по-мощни проучвания в библиотечната сфера; предварително теренно изследване в регионални библиотеки, съпроводено с интервюта с ръководен персонал, с цел детайлизиране и прецизиране на параметрите за отделни въпроси в анкетната карта; анкетно проучване на практиките за дигитализация на колекции от

обекти на движимото и нематериалното културно наследство в различните институции на паметта в България.

Разгледани са облачните технологии и услуги, техните характеристики и предимства, моделите за внедряването им. Анализирани са успешни модели за интегриране на колекции от дигитални обекти на културното наследство чрез облачни технологии на различни типове организации, от различни страни, с различен обхват и при различен подход. Представен е широко използвания инструмент за планиране и оценка на дейностите по опазване на дигиталните колекции „Матрица на нивата на дигитално опазване“, изработен от Националния алианс за дигитално управление.

Проведен е детайлен анализ на документи, очертаващи нормативната рамка и възможностите за осъществяване на политики в сферата на дигитализацията на културно наследство в България на ниво Европейски съюз, както и на факторите, които оказват подкрепящо или възпиращо действие на проучваните процеси.

Представени са резултатите от проведено чрез анкетиране теренно проучване за практиките на различните видове организации на паметта в България, свързани с дигитализация на колекции от обекти на движимото и нематериалното културно наследство. Очертани са възможностите и предизвикателствата в технологичен и в организационен план пред различните институции на паметта.

Детайлно е разработен концептуален модел за интегриране на колекции от дигитални обекти на културното наследство при използване на облачни технологии, който се базира на анализите и проучванията, проведени в рамките на дисертационният труд. Предложеният модел се основава на централизирано координиране, придружено с регионално коопериране и е базиран на мащабно използване на облачни технологии. Той разглежда дейностите в четири взаимосвързани области: управление на процесите по дигитализация и дигитално опазване на културното наследство; дигитални ресурси – интегриране на наличните и създаване на нови; осигуряване на всеобщ и лесен достъп до дигиталното културно наследство; дигитално опазване на културното наследство.

Направени са следните изводи:

1. Компютърните услуги в облак са гъвкави към променящите се нужди на потребителите, минимизират първоначалните разходи за внедряване, както и тези за поддръжка. Същевременно сигурността на данните е значително повишена, поради използваните корпоративни стандарти за сигурност и липсата на единна точка на отказ. Постига се драстичното намаляване на времето, през което услугите не са достъпни.

2. Действащите по света успешни практики и модели за интегриране на колекции от дигитални обекти на културното наследство чрез облачни тех-

нологии могат да бъдат използвани за създаване на съобразен с българските условия модел.

3. Препоръчително е българските институции на паметта, които осъществяват дейности по дигитализация и дълготрайно опазване на културното ни наследство в цифрова среда, периодично да проследяват за състоянието и управлението на дигиталното си съдържание чрез „Матрицата на нивата на цифрово съхранение“ или сходен инструмент.

4. Нормативната уредба, действаща в България, засягаща опазването на културното наследство и неговата дигитализация, съдържа голям брой нормативни, програмни и стратегически документи, които са с определящо значение за провеждането ѝ. Те обаче не изграждат единна система на национално ниво, която да позволи на ръководните органи да оказват целенасочена подкрепа на институциите на паметта в процесите на опазване и дигитализация на културно наследство.

5. Практиките за дигитализация на колекции от обекти на движимото и нематериалното културно наследство в България, както и изведените проблеми, кореспондират със състоянието на средата и съществуващия в момента управленски подход.

6. Налице са условия за създаване на модел за интегриране на колекции от дигитални обекти на културното наследство в институциите на паметта в България при използване на облачни технологии, който да бъде базиран на най-добрите световни практики в областта, след съобразяването им със спецификите на националните ни условия.

7. Предложеният в дисертацията модел за осъществяване на по-обхватна дигитализация на културното наследство на България предлага решение за преодоляване на съществуващите препятствия чрез подобряване на нормативната база, създаване на специализирана държавна управленска структура, юридическо лице на бюджетна издръжка, разпоредител с бюджет, финансиране от Плана за възстановяване и устойчивост на Република България, програмата „Цифрова Европа“ и държавния бюджет, както и създаване на механизми и инструментариум за интегриране на колекции от дигитални обекти на културното наследство чрез облачни технологии.

8. Моделът улеснява изпълнението на голяма част от процесите и дава възможност както на големи, така и на малки организации да извършват дейности по дигитализация на културно наследство, съобразена с функциите и задачите им – да съхраняват, представят и опазват създадените от тях дигитални колекции чрез обща онлайн платформа.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Библиотечно-информационни науки
Том 12/13, 2020/2021

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
Library and Information Science
Volume 12/13, 2020/2021

**ПУБЛИКАЦИИ ВЪРХУ ЗАЩИТЕНИ
ДИСЕРТАЦИОННИ ТРУДОВЕ**

REVIEWS

ПРЕДСТАВЯНЕ НА МОНОГРАФИЯ „СИСТЕМИ ЗА ПРОСЛЕДЯВАНЕ И АНАЛИЗ НА НАУЧНИ ЦИТИРАНИЯ“

ОЛЯ ХАРИЗАНОВА

Olya Harizanova. REVIEW OF THE MONOGRAPH „SYSTEMS FOR TRACKING AND ANALYSIS OF SCIENTIFIC CITATIONS“

Монографията със заглавие „Системи за проследяване и анализ на научни цитирания“¹ е труд на Росен Стефанов. Излезе от печат в самото начало на 2021 г., но поради обстановката, породена от COVID-19, все още не е представена пред евентуални читатели и заинтересовани лица.

Трудът е резултат от дисертационна разработка на тема „Системите за проследяване и анализ на научни цитирания като инструмент за оценка развитието на академичните изследвания“ с научен ръководител доц. д-р Елица Лозанова-Белчева и участие на автора в проект, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на България (Министерство на образованието и науката, договор № DN 15 / 11.12.2017 г.) на тема „Проектиране и разработване на прототип на информационната система „Индекс на цитиране на публикации от български автори“ (социални науки)“.

В книгата се разглеждат актуални въпроси и проблеми, свързани с цитатната информация, нейното значение в проследяването на научната дейност на индивидуално и колективно ниво. Съдържа умело представени резултати от преглед, съпоставителен анализ и оценка на разпространени в момента цитатни системи.

Авторът, още в предговора, обръща внимание на това, че цитатните системи предоставят средства за цитатен анализ, като:

- списъци с цитираната литература (библиография), включена към дадена научна публикация;
- данни за това, колко пъти дадена научна публикация е била цитирана и съответните източници на цитиранията;
- библиометрични данни (в случая цитатни показатели, чиято метрична стойност отразява определена тенденция, свързана с анализирания обект).

В труда обстойно е представена ролята на системите за проследяване и анализ на цитатна информация на международно ниво. Проучени са: Scopus, Web of Science (WoS), Росийски индекс на научно цитиране, China Scientific and Technical Papers and Citations, Korea Citation Index, ASEAN Citation Index.

¹ **Стефанов, Росен Красимиров.** *Системите за проследяване и анализ на научни цитирания като инструмент за оценка развитието на академичните изследвания.* научен ръководител доц. Елица Лозанова-Белчева. София, 2020. <http://hdl.handle.net/20.500.12641/13203>.

Авторът е на мнение, че тяхната роля е безспорна, макар да обръща внимание на това, че към края на XX в. и началото XXI в. в научноизследователското пространство се появяват множество мнения, поставящи под въпрос приложението на такива системи.

Проследена е тенденцията в различни държави по света техните правителствени институции и организации да използват международни цитатни системи като средство за оценяване на научноизследователската дейност, извършвана в съответните държави. Сред тези държави е и България. Използва се като инструмент за въздействие върху финансирането на научни и образователни проекти, оценяването в кариерното развитие на индивидуални научни изследователи и приноса на цели образователни институции.

Запознавайки се със съдържанието на книгата, читателят може да установи:

- каква е същността на системите за проследяване и анализ на цитирания;
- какво е развитието на тези системи – от първите инициативи и прототипи до днешните времена на автоматизация и прилагане на съвременни информационни технологии;
- какво представляват цитатните индекси на Института за научна информация – SCI, SSCI и AHCI.

Особен интерес представлява описанието на проучените цитатни показатели. В тази част от монографията са налични подробности относно същността и обхвата на цитатната система Web of Science (WoS), критериите за подбор и включване на издания в WoS, методите за провеждане на информационно търсене в WoS, цитатните показатели, използвани от WoS и др. По този начин са разкрити същност и обхват на Scopus, критериите за подбор на издания, цитатните показатели на Scopus, методите за провеждане на информационно търсене. Представени са същността и обхватът, критериите за подбор и цитатните показатели в Google Scholar.

Авторът е достигнал до заключението, че разгледаните цитатни системи предлагат на своите потребители широк обхват от цитатна информация. Предоставените данни за това колко пъти дадена публикация е цитирана и от кого по същество е средство за определяне не само на влиянието на дадената публикация, но и на взаимосвързаността на научноизследователска общност като цяло. Тези системи позволяват да се открият взаимовръзките както в едно специфично научно поле, така и взаимовръзките между различни научни полета. Направен е извода, че международните цитатни системи предоставят широк обхват от цитатни показатели, които могат да бъдат използвани за проследяването на цитатните тенденции и за научни издания (JIF, SNIP, CiteScore и др.), и за научни организации и индивидуални изследователи (h-index).

И все пак, Росен Стефанов е на мнение, че предоставяните от цитатните системи чисто метричните показатели не бива да бъдат използвани като основното средство за оценяване на научноизследователската дейност, макар да не могат да бъде напълно елиминирани. Традиционните количествени метрики могат да бъдат допълнително подкрепени с по-значимото приложение на метрики за качество (като рег review) и алтернативни количествени метрики. Според автора алтернативните метрични показатели представляват средство за библиометричен анализ и се използват за установяване на влиянието на дадена публикация или автор в Интернет пространството. Те са породени най-вече от увеличаващото се влияние на Интернет и публикуваните онлайн ресурси.

Трудът на Росен Стефанов може да бъде полезен както на специалисти в сферата на информационното обслужване на научна и научноизследователска дейност, така и на преподаватели във висшите училища, учени и изследователи. Книгата е издадена в ограничен тираж, но е налична в научните библиотеки, например в Университетската библиотека „Св. Кирил и Методий“, Централна библиотека на БАН и др.

ПРЕДСТАВЯНЕ НА МОНОГРАФИЯ „СИСТЕМИТЕ ЗА ОЦЕНКА НА РАЗВИТИЕТО НА АКАДЕМИЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ“

ОЛЯ ХАРИЗАНОВА

Olya Harizanova. REVIEW OF THE MONOGRAPH „SYSTEMS FOR EVALUATION OF THE DEVELOPMENT OF ACADEMIC RESEARCH“

Монографията със заглавие „Системите за оценка на развитието на академичните изследвания“² е труд на Росен Стефанов. Излезе от печат в самото начало на 2021 г., но поради обстановката, породена от COVID-19, все още не е представена пред евентуални читатели и заинтересовани лица.

Трудът е резултат от дисертационна разработка на тема „Системите за проследяване и анализ на научни цитирания като инструмент за оценка развитието на академичните изследвания“ с научен ръководител доц. д-р Елица Лозанова-Белчева и участие на автора в проект, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на България (Министерство на образованието и науката, договор № DN 15 / 11.12.2017 г.) на тема „Проектиране и разработване на прототип на информационната система „Индекс на цитиране на публикации от български автори“ (социални науки)“.

В началото на своята книга авторът описва резултати от свое проучване на системите Web of Science (WoS) и Scopus. Откроява техните предимства като най-авторитетни международни системи, но описва и ограниченията при приложението им за оценка на цитатната активност на българската научноизследователска общност. Освен това, в тази първа част, текстът съдържа ценно описание на основните функции на цитатните индекси като информационни системи. Разкрити са малко известни факти за същността и ролята на самоцитирането, за процесите по натрупване на цитати, за научните публикации със забавено признание, за фалшивите импакт фактори. Направен е преглед на алтернативни метрични системи, като са изведени техни предимства и недостатъци. Предложен е англо-български речник по темата, тъй като у нас все още повечето ключови термини не се интерпретират правилно, преведени са буквално от английски език и се интерпретират двусмислени.

Особено ценна е втората част на книгата Росен Стефанов, в която той разкрива своето виждане за необходимост от българска национална система за цитатна информация и какви следва да са нейните функционалности, като

² **Стефанов, Росен Красимиров.** *Системите за проследяване и анализ на научни цитирания като инструмент за оценка развитието на академичните изследвания.* научен ръководител доц. Елица Лозанова-Белчева. София, 2020. <http://hdl.handle.net/20.500.12641/13203>.

предлага собствен модел за цитатен индекс. Тук авторът първо разглежда WoS и Scopus в български контекст – включването на тези две системи в българското законодателство във връзка с развитието на нашите университети и научни институции. Ценно за всички заинтересовани е направеното изследване и обобщение относно българските научни издания, индексирани в двете най-значими и популярни международни цитатни системи.

Получените резултати относно международните цитатни системи според автора потвърждават нуждата от създаването на българска цитатна система, която:

- да минимизира индексиранието на международни научни издания, публикувани в България, защото те по същество не са български издания;
- да бъде ефективна информационна платформа, която да подобрява видимостта на българската научноизследователска дейност извършвана на регионално ниво, особено издавана / публикувана на български език;
- да бъде приета от българското правителство като релевантна библиометрична система, която може да бъде използвана за проследяването научноизследователската дейност на български учени и български научни институции;
- да предоставя качествени средства за провеждането на цитатен анализ на индексирани в нея български научни издания, особено онези, които публикуват на български език.

Представеният в книгата теоретико-приложен модел за български цитатен индекс съдържа:

- тематичен обхват и видове документи;
- предметна класификация;
- критерии за подбор за индексирани издания;
- нива на достъп до българския цитатен индекс;
- формат на библиографските и нормативни данни;
- комуникационен протокол на системата;
- методи за провеждане на информационно търсене и съдържание на библиографските записи;
- библиометрична информация и показатели.

Росен Стефанов споделя мнението си, че след пускането му в действие българският цитатен индекс следва да се интегрира към международните системи, подобно на националните цитатни системи на Корея, Китайска народна република, Русия. Постигането на подобна интеграция авторът предлага да премине през няколко етапа, а именно:

1. Създаване на функционираща българска цитатна система. на основата.
2. Продължаване развитие и надграждане на разработената българска цитатна система до достигането на значим процент от българската научноизследователска активност.

3. Подписването на формален договор между Clarivate Analytics / Elsevier с организацията или институцията, отговорна за поддръжката на българската цитатна система. В случая договърът трябва да конкретизира основните задачи и отговорности по интегрирането на българската система към Web of Science и/или Scopus.

4. Завършване на интеграцията на българската цитатна система със една или повече от международните цитатни системи.

Книгата на Росен Стефанов може да бъде полезна както на оторизираните в България институции да управляват процесите в образованието и науката, така и на библиотеки, научни информационни центрове, университети, отделни учени / изследователи / автори на научни публикации. Трудът е издадена в ограничен тираж, но е налична в научните библиотеки (Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Централна библиотека на БАН и др.).